

N Á R O D O P I S N Á

revue

4/96

revue
revue
revue
revue

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/96, ročník VI. - 1996

VYDÁVA Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice, ČR

REDAKČNÍ RADA: Hana Dvořáková, Dušan Holý, Josef Jančář, Richard Jeřábek, Eva Krekovičová,
Jan Krist, Martina Pavlicová, Karel Pavlišťík, Daniela Stavělová, Miroslav Válka

Šéfredaktor: PhDr. Jan Krist

Tajemnice redakce a sazba: Anna Matyášová

Výtvarná spolupráce: Dana Chatrná

Tisk: LELKA, Dolní Bojanovice

ISSN 0862-8351

N Á R O D O P I S N Á
revue 4 / 96

OBSAH

Články

Domov očima dětí (<i>Alena Schauerová - Věra Frolcová - Šárka Portešová</i>)	179
Pověry († <i>Vladimír Scheufler</i>)	185
Zavíjačky (<i>Eva Urbachová</i>)	189

Festivaly

Tuchlovická pouť 1996 (<i>Jan Krist</i>)	192
První orelský festival v Miloticích (<i>Jan Krist</i>)	192
Kovářov 1996 (<i>Jan Krist</i>)	193
Horňácké slavnosti 1996 (<i>Josef Jančář</i>)	194

Semináře

Seminář "Film a video na národopisných a vlastivědných pracovištích" (<i>Jiřina Kosíková</i>)	194
Z činnosti národní sekce I.O.V. (<i>Radomil Rejšek</i>)	195
X. etnokartografické sympozium "Evropský kulturní prostor - jednota v rozmanitosti" (<i>Luboš Kafka</i>)	196
Konference "Lidová píseň a hudební výchova" (<i>Marta Toncrová</i>)	197
Druhý seminář o folklorním hnutí v Rožnově (<i>Jan Krist</i>)	197
V. evropská konference I.O.V. (<i>Radomil Rejšek</i>)	198

Výstavy

Výstava fotografa a malíře K. O. Hrubého (<i>Hana Dvořáková</i>)	198
Káva, kafičko, kafe ve Středočeském muzeu (<i>Irena Štěpánová</i>)	200
Z výstavní činnosti rakouského národopisného muzea ve Vídni (<i>Miroslav Válka</i>)	201
Schönes Österreich - Heimatschutz zwischen Ästhetik und Ideologie (<i>Hana Dvořáková</i>)	202
Výstavní aktivity etnografického muzea v Kittsee (<i>Miroslav Válka</i>)	203

Recenze

Lidová výroba - její dokumentace a prezentace (<i>Miroslav Válka</i>)	203
J. Langhammerová: České lidové kroje (<i>Richard Jeřábek</i>)	204
Mircea Eliade: Posvátné a profánní (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	209
Karel Altman: Krčemné Brno (<i>Jarmila Pechová</i>)	211
Živý odkaz Karla Vetterla (<i>Eva Krekovičová</i>)	212
Gilles Deleuze: Podľa čoho rozoznáme štrukturalizmus? (<i>Eva Krekovičová</i>)	212
Lidová kultura Slezska (<i>Miroslava Suchánková</i>)	213
Václav Soukup: Dejiny sociální a kulturní antropologie (<i>Martina Pavlicová</i>)	214
Ivan Dorovský: Makedonie. Zrození nebo obrození národa? (<i>Jan Krist</i>)	214

Živá tradice

Gammeldans i Norden (<i>Marta Toncrová</i>)	215
2. beskydské trienále neprofesionálních řezbářů 1995 (<i>Jiřina Veselská</i>)	215
Čtvrtstoletí Kašavy (<i>Josef Jančář</i>)	220

Errata

Další dimenze folkloru (<i>R.J.</i>)	221
Ročníkový obsah	222
Resumé	224

DOMOV OČIMA DĚTÍ

Alena Schauerová - Věra Frolcová - Šárka Portešová

Dosavadní zkušenosti s dětskými folklorními soubory napovídají, že děti si díky vnímání a vlastnímu aktivnímu poznávání kultury svého kraje (regionu) vytvářejí hlubší vztah k místu, v němž žijí. Z této myšlenky vznikla hypotéza hodná vědeckého zhodnocení.

K naléhavým problémům naší doby patří otázky, které si klade ekologie jako věda o vztahu organismů k prostředí, v němž žijí. V tomto slova smyslu lze chápat také vztah člověka k domovu jako otázku ekologickou. Vlastními úhly pohledu ji mohou řešit i společenskovědní obory psychologie, pedagogika a národopis, neboť jsou spojeny zájmem o poznání vztahu dítěte k domovu v dimenzích kognitivních, výchovných, vývojových, kulturních a historických. Proto vznikl společný projekt *"Mentální reprezentace domova jako výraz kulturního vědomí dětí z folklorních souborů"*, který zastřešuje Ústav lidové kultury ve Strážnici (Schauerová, 1996, 85 a Schauerová, 1996, 127-129). Je pokusem o víceoborový přístup a první fázi hlubšího odborného zájmu o tuto problematiku. Cílem je přinést výsledky empirických šetření (též jako východisko návratných výzkumů s generačními odstupy), podněty pro výchovnou praxi, event. též zkušenost mezioborovému studiu.

Spojení uvedených disciplín není náhodné. Na jedinečnou komplementaritu zorných úhlů těchto oborů, zejména pak etnologie a psychologie, upozornil již ne jeden badatel jako např. Freud, Frazer, Wundt, Malinowski, Boas, Meadová a další. O tom, že i dnes je integrace pohledů obou oborů vysoce aktuální a přínosná pro hlubší poznání člověka a jeho chování, svědčí i moderní publikace předních britských a amerických vědců těchto specializací (Berry 1976, 17-21; Jahoda 1982).

Domníváme se, že pojetí domova jako součásti kulturního vědomí člověka je zvláště aktuální v podmínkách konce 20. století, kdy se hovoří o silném vlivu euroamerické civilizace, nazývané globální technickou

civilizací. Tlak unifikace přináší problém odcizení a na druhé straně volá po hledání vlastní identity.

Potřeba identity je jednou ze základních psychických potřeb, které musí být uspokojovány ve vhodné době a v náležitě míře, aby se lidská osobnost zdravě vyvíjela (Matějček 1992, 209). V psychologickém pojetí vnímáme identitu neboli vědomí sociálního Já jako vědomí jedinečnosti (jsem jiný než všichni ostatní), kterou dítě jakožto sociální bytost získává zejména kontaktem s rodinou a s nejbližším sociokulturním prostředím (Nakonečný 1995, 41). Sounáležitost s rodinou má pro výchovu a rozvoj jedince zásadní význam, jak ukazuje i četná pedagogická literatura. Existence domova a jeho vědomé prožívání skýtá naplnění potřeby někam patřit, mít své místo, což je podle Adlera zásadní pro další zdravý vývoj jedince (Ferguson 1984, 4-8). Jednou z možností, jak postihnout vztah člověka k domovu a tím vytváření jeho identity, je zkoumat mentální reprezentaci domova, tedy jednu z významných kognitivních funkcí člověka. Tento termín souvisí se znakovým zastupováním reality a se sémantickou funkcí poznání. Vedle kognitivních procesů se uplatňují i procesy emocionální a evaluativní (Sedláková 1992, 289-308). Je zřejmé, že mentální reprezentace domova se s věkem dítěte proměňuje, že domov je spojován především s lidmi, dále s věcmi a prostředím. Z národopisného hlediska chápeme identitu jako složku společenského vědomí, v níž je zakotven vztah současných příslušníků národa k vlastním dějinám a k svému etnickému společenství (Botík 1988, 625). Historická zkušenost ukazuje, že v procesu formování etnické identity hraje důležitou roli kultura; z hlediska našeho výzkumu perspektivní otázka lidové kultury jako faktoru etnické a kulturní identity byla v národopisném bádání rozpracována teoreticky a částečně zkoumána i empiricky (Frolec 1989). Otevírá časově a místně proměnlivou problematiku hodnot lidové kultury - jednoho ze zdrojů, který může spoluformovat povědomí domova jako součásti skupinové identity.

Otázkami identity a domova ve vztahu k dětem se zabýval už Jan Amos Komenský, když ve své době kladl důraz na výchovné úsilí směřující k formování historického a kulturního vědomí nejmladších generací: na důvěrné a detailní poznávání lokální geografie, historie, domácí (místní) kultury každodenního života i svátku. Vedle osobního aktivního poznání kladl důraz na slovo, na pojmenování věcí a jevů v mateřském jazyce. V tomto procesu socializace dítěte měli sehrávat důležitou roli rodiče (rodina) a vrstevníci (Komenský 1964, 23-25; Frolec 1992, 249). V našich podmínkách stále více převažují institucionální formy výchovy. Masové šíření kultury technickými prostředky uvolňuje (i stírá) lokální a regionální vazby kulturních jevů; terénní výzkumy vypovídají o přesunu od suicentrických lokálních a regionálních funkcí folkloru k širším formám. Teze o kolektivním vědomí venkovského společenství (Mukařovský 1936), jeho vlastním hodnotovým systémem a estetickým kánonem jako sociálním faktu neplatí obecně (Šepláková 1984). Ve století návratů k tradicím lidové kultury a jejich uvědomělého pěstování si klademe otázku, zda mají projevy lidové kultury (Zvláště folklor) zprostředkované dětem především jako hodnota estetická (hudební, taneční) a zábavná, nějaký podíl na formování identity domova v jejich povědomí. Sledování mentální reprezentace domova u dětí ovlivněných afektivní kulturou, zejména lidovou hudbou a tancem, a existence či absence pocitu skupinové a kulturní identity u zmíněných dětských probandů je cílem psychologické analýzy. Zjistit současně výchovná specifika činnosti dětských folklorních souborů ve vztahu k percepci domova představuje cíle projektu.

Předmětem společného výzkumu jsou děti školního věku (vyjma adolescentů) a jejich výpovědi. Předpokládáme, že existence věkově odlišných skupin nám umožní postihnout základní vývojový trend při formování vztahu k domovu, jeho specifika. Komparační analýza výsledků získaných od dětí - členů folklorních souborů s výsledky dětí - nečlenů folklorních souborů, vždy stejných vývojových kategorií, umožní sledovat a následně verifikovat rozdíly ve vnímání

domova u zmíněných skupin. Geografické hledisko výběru lokalit určuje jednak výskyt a působení dětských folklorních souborů, jednak naše snaha pokrýt alespoň hlavní národopisné oblasti na Moravě a ve Slezsku (a perspektivně též v Čechách), a to s různou životností tradic lidové kultury v životě obce a různou mírou jejího zprostředkovaného pěstování. Charakter získaných informací nabídne možnosti kvalitativních i kvantitativních analýz.

V počáteční fázi výzkumu volíme hromadné formy šetření pomocí dotazníku, verbální explorace, volné individuální kresby, jako experimentální techniku využíváme test barevné škály. Tento osobnostní test, nazývaný rovněž test barového sémantického diferenciálu, je metodou vhodnou k individuálnímu i skupinovému použití. Jedná se o objektivizovanou, námi modifikovanou variantu metody založené na principu neprůhlednosti. Podle autorů testu V. Ščepichina a A. Riclové (1992) eliminuje tento přístup jakékoliv tendence záměrně zkreslit výsledky šetření, a tím umožňuje postihnout objektivní vztah ke zkoumanému předmětu. K jeho dalším přednostem patří i to, že je to test tzv. "culture free", tedy metoda nezávislá na kulturním prostředí, ze kterého zkoumaní jedinci pocházejí nebo v němž žijí. Vzhledem k těmto skutečnostem a s ohledem na nenáročnost administrace, vyhodnocování a vlastní interpretace výsledků považujeme tuto metodu za optimální pro daný výzkum. "Domov, jaký je" je další, námi modifikovaná výzkumná kresebná metoda, jejíž projektivní hledisko bude ověřeno jednak následnou verbální explorací a rovněž písemným komentářem k danému tématu. Národopisně zaměřený průzkum navazuje na koncepci výzkumu kulturního a historického vědomí školních dětí, kterou v osmdesátých letech rozpracoval a z velké části též realizoval Václav Frolec. Sestavení dotazníků, inspirované zvláště metodou "Wörter und Sachen", sleduje několik rovin: pojmenování jevů blízkého a okolního světa, definování vybraných projevů tradiční lidové kultury, aktivní podíl na jejich tradování, znalosti pověstí, písní, event. dalších jevů, které se v názorech dítěte váží s pojmem domov, jejich místo v hierarchii

hodnot. Zvláštní pozornost je věnována lidové písni, jako perspektivní se nabízí možnost navázání na empirická šetření folklorního povědomí a hudebního vkusu dětí metodou zvukového dotazníku.

Ve fázi příprav projektu se nám naskytla příležitost první malé orientační sondy mezi dětmi ze zahraničních souborů vystupujících na jubilejním 50. ročníku Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. Měli jsme možnost administrovat zvolené výzkumné metody dětem, členům folklorních souborů z Maďarska a Gruzie. Zatímco psychologické a pedagogické testy proběhly v plném rozsahu, pro národopisný pohled byla sestavena zkrácená anketa z vybraných otázek šířeji koncipovaného dotazníku (sledovala pojmenování kraje, v němž děti žijí, poznání pověsti nebo vyprávění o nějakém místě v obci a v okolí, znalost písně připomínající domov a aktivní spoluúčast dětí na obřadech, svátcích a slavnostech). Testy byly dětem zadávány v budově učiliště ve Strážnici, vždy ve stejném sledu, bez výrazného časového omezení. Komunikaci mezi autorkami výzkumu a dětmi zabezpečovali v případě nutnosti překladatelé. Průběh celého šetření byl částečně zaznamenán na videokazetu, která je v majetku ÚLK ve Strážnici a slouží jako dokument i jako výzkumný materiál. Vzhledem k menšímu vzorku nelze údaje kvantifikovat, ale pouze komentovat jako pokus o nahlédnutí do problematiky a prověření formulace otázek.

Šetření se zúčastnilo celkem 35 maďarských dětí (21 chlapců a 14 dívek) v průměrném věku 12 let. Pocházejí většinou z města (3 děti z vesnice), ale mají vazby na blízký venkov, kam jezdívají ke svým prarodičům. Do souboru chodí dva až čtyři roky. Z gruzínských skupiny, která se už na první pohled odlišovala od ostatních dětí autoritativní kázní, bylo předmětem zkoumání 28 dětí (20 chlapců a 8 dívek) v průměrném věku 12 let, žijících v Tbilisi. Soubor navštěvují od roku 1993, tj. v době našeho průzkumu dva roky.

Psychologický výzkum prokázal, že podnětové slovo "domov" se vyskytuje u jednotlivých národností v odlišných vazbách. Maďarské děti je spojují výrazně nejčastěji se slovy "Vánoce", "Velikonoce", "písnička",

"milý", "mít rád", "vesnice". Naopak nejméně se vyskytuje spojení daného podnětu se slovy "samota", "bolest", "nejistota". U gruzínských dětí se ukázalo jako významné spojení se slovy "tancovat", "bolest" a "nemoc". Tato spojení s podnětovým slovem "domov" nás poněkud překvapila. I když se nabízejí různé možnosti interpretace těchto dat, domníváme se, že pro objektivní analýzu daných vazeb by bylo nutné provést totožné šetření u jiné skupiny gruzínských dětí stejného věku, a také poznat a srovnat podmínky, v nichž se mentální obraz domova u dětí formuje. I další doposud získané informace, a to na základě textové analýzy výpovědí o domově však dokládají velké rozdíly mezi dětmi z Gruzie a z Maďarska. Odlišnost je zřejmá především v rozsahu reakcí (odpovědí), ale také v jejich tematicky zaměření. Přesto lze konstatovat jisté shody. Všechny děti ztotožnily domov s pojmem vlast, zem, v níž žijí. Všechny děti rovněž píší především o pozitivě své země, ale jsou si vědomy i negativ. Maďarské děti se o nich vyjadřují přímo, negativa ve výpovědích gruzínských dětí spíše tušíme z vyslovených přání. ("Aby se nekradlo a neloupilo." "Aby nebyli zlí lidé." "Aby nebyli vrazi, kteří ničí národ.")

Výpovědi gruzínských dětí můžeme tematicky rozdělit do okruhu vlast, obyvatel, válka jako protipól vytouženého míru. U chlapců se ještě objevilo téma svoboda země, u děvčat přání vzdělanosti v Gruzii, pořádku a porozumění. V textech je naprostá absence zmínky o rodině, rodičích.

Gruzínské děti psaly o vlasti, aniž zopakovaly slovo domov ("Má vlast je Gruzie."). Výjimečně spojily s pojmem vlast město ("Má vlast je Tbilisi."). Pozitivní hodnocení mělo většinou podobu proklamace a bylo téměř vždy spojeno s přáním lepšího příštího. Tak např. jedenáctiletý chlapec nadepsal svoji výpověď "Má hezká vlast." Jeho další text je přání obrácené do budoucna: "Chci, aby má vlast Gruzie byla hezká, nádherná, plná dobrých lidí." Jedenáctileté děvčátko vyjádřilo jen přání: "Chci, aby Gruzie byla kvetoucí a vzdělaná." Jiná dívka píše: "Chci, aby má zem oslňovala." Jen zcela ojediněle bylo tvrzení o krásě země doplněno faktem: "Gruzie je moc bohatá."

Podobně se chlapci i děvčata vyjadřovali o obyvatelích. Kladná výpověď zazněla jen u tří dětí. Např. "Gruzinci jsou hodní a laskaví." I v této tematické oblasti mají výpovědi většinou formu přání. "Chci, aby lidé mé země byli hodní a ohleduplní." Ještě častěji vyjadřuje přání gruzínských dětí to, co nemá být ("Aby nebyli vražedníci a zlí lidé." "Aby nebyli vražedníci, zabijáci a lidé obtěžující národ."). Další tematický celek se týkal války a míru. Objevil se ve výpovědích chlapců i děvčat. Má rovněž podobu přání ("Chci, aby byl mír. Chci, aby Gruzie byla šťastná."). Děvčata se vyjadřovala s obavami, ale i s vírou v lepší příští ("Chci, aby už chlapci nemuseli umírat ve válce."). Touhu po svobodě v zemi vyjádřili někteří chlapci ("Ať je Gruzie svobodná." "Ať žije nezávislá Gruzie!"). Děvčata vyjádřila také touhu po řádu, není však zřejmé, týká-li se dějů nebo prostoru ("Přeji si, aby nebyl nepořádek.").

Výpovědi gruzínských dětí vyznívají vlastenecky, skrývají obavy a vyjadřují obecně platná přání. Tomuto obrazu odpovídají do značné míry i výsledky národopisně zaměřené ankety. Ve srovnání se zaplněnými anketními listy maďarských dětí působí odpovědi gruzínských dětí chudě, beze stop individuality, podle jedné šablony (negativní roli zde zřejmě hrál zprostředkovaný překlad jejich odpovědí do ruštiny, který mohl zjednodušovat, a také atypická sociální situace dětí, patrná v jejich vystupování). Děti pojmenovaly svůj domov jako Gruzii, jednotně uváděly též legendu o Tbilisi, méně legendu o Gruzii a dvě blíže neurčené písně o jejich městě a zemi, naučené ze školního zpěvníku. Jen málo reagovaly na otázku, které obřady a svátky v roce prožívají (uváděly Nový rok, Vánoce). Pozitivní vliv folklorního souboru na povědomí dětí o domově nebyl při našem průzkumu patrný; podle bezprostředního pozorování i výsledků šetření pro ně zřejmě v této fázi života neznamená víc než nácvik tance, až výcvik k perfektním fyzickým výkonům. Zkušenost také upozorňuje, že zprostředkovaně získané informace (tj. pomocí jazykového překladu) lze jako srovnatelný materiál interpretovat jen s výhradami - určitou formou verifikace jsou adekvátní výsledky

volného verbálního projevu o domově, který gruzínské děti psaly ve svém mateřském jazyce.

Výpovědi maďarských dětí o domově jsou obsahově i tematicky bohatější, barvitější a se znaky individuality. Dovídáme se z nich mnoho informací o přírodě, pamětihodnostech, o obyvatelích a jejich povoláních, dále o kultuře s důrazem na tradiční lidovou kulturu.

Domovem rozumí zemi, region, obec, v níž se narodily a žijí. Toto hierarchicky přesné určení domova, vyjádřené nejrůznějším způsobem, nacházíme téměř ve všech odpovědích. Region dokonce někdy pojmenovávají etnograficky i politicky (např. "Moje vlast je Maďarsko, Palócföld, rodné město Salgótarján." Třináctiletý chlapec píše: "Moje rodná země je Palócföld, úřední název je Nágrodský okres."). Výpovědi o domovu nepostrádají vyjádření citového vztahu k němu ("Zbožňuji rodnou zemi, protože je nádherná." "Mám radost, že tato země je můj domov, má vlast."). Dalším tematickým okruhem byli lidé a jejich povolání ("Lidé v okolí rádi zpívají a tancují. Jsou také známí cukráři." "Lidé na vesnicích se zabývají zemědělstvím a chovem dobytka." "Lidé jsou zde milí." "Lidé jsou zde veselí." "Uchovávají nádherné tradice, mají rádi národní tance a písničky."). Zřejmě proto, že děti ve svém vyprávění pojaly domov především jako zem a vlast, nacházíme jen ojediněle zmínky o rodičích. Z nich za pozornost stojí vyjádření dvanáctiletého chlapce: "Můj tatínek je Sikul, a proto často slyším nářečí." Chlapec žijící na vesnici, což bylo mezi dětmi této skupiny ojedinělé, jmenovitě vypočítal všechny členy rodiny, včetně prarodičů, sestřenic a bratranců. U ostatních se existence rodiny vyrozumívá z podtextu jako něco samozřejmého. V charakteristice přírody jako atributu domova uvádějí děti pozitiva i negativa ("Zdejší kraj je bohatý na lesy a hory." "Lesy a hory pro mne moc znamenají." "Bohužel vzduch města, v němž žiji, je nečistý."). Často je vyjádřena touha po blízkém kontaktu s přírodou ("Bydlím v paneláku, ale mám psa." "Bydlím v paneláku, ale blízko jsou lesy a pole." "Bydlím ve městě, ale máme malý pozemek, tam jsou ovocné stromy a zelenina." "Určitě je lepší bydlet na

vesnici, vyrůst na tichém místě, ale narodil jsem se v tomto hlučném a rušném městě. Tady jsem doma." "Prarodiče bydlí na vesnici. Tam je klid a krásná příroda. Tam jsem raději než doma mezi paneláky."). Popis domova doplňují maďarské děti zmínkami o pamětihodnostech ("V dávné době zde stálo mnoho hradů. Dnes už najdeme jen jejich zříceniny." "V našem kraji je známý Petőfiho pramen."). I v této tematické oblasti je zřejmé pozitivní ovlivnění dětského myšlení poznáváním domácích lidových tradic ("V okolí Palócföldu je mnoho rázovitých vesnic. Nejznámější je Rimác. My jsme se učili rimácké tance." "V tomto kraji je známá vesnice Hallókö, která byla zařazena mezi světové kulturní dědictví.").

Téma kultura zpracovaly všechny maďarské děti i s jasně vyjádřenou hrdostí ("Naše umění je velmi bohaté."). Rovněž všechny děti akcentovaly tradiční lidovou kulturu, mnohé vyjádřily i vlastní vztah k ní ("V tomto kraji se udržuje hodně lidových zvyků, které se ještě stále sbírají." "Na vesnicích se často zpívá a tancuje. Nejoblíbenější je zde pochopitelně pólocký tanec." "Rád se zabývám kulturou naší vesnice."). Děti zdůrazňují význam existence souborů lidových písní a tanců pro uchování lidových tradic ("V našem kraji je hodně souborů, které uchovávají lidové tradice. Jsem členem souboru Pitypang.").

S výsledky psychologických a pedagogických šetření korespondují i výsledky národopisně zaměřené ankety. Všechny maďarské děti dovedly pojmenovat svůj rodný kraj Palócföld, v němž žijí. Každé maďarské dítě také zareagovalo na otázky sledující pověsti a písně, které jim připomínají domov. Zatímco pověsti znají většinou ze školy, z vlastní četby, některé také od svých prarodičů, písně poznávají především v souboru, při kontaktech na přehlídkách a slavnostech i od jiných folklorních souborů a některé z nich také ze života; poměrně bohatě děti vypovídaly např. o své spoluúčasti na obřadních a svátečních příležitostech v roce. Proti možnosti vzájemného opisování, které nelze zcela vyloučit, stojí alespoň některé argumenty - odpovědi jako celek se vzájemně liší, patrné jsou určité rozdíly v názorech chlapců a dívek, v neposlední řadě též

rozmanitost slovního vyjadřování maďarských dětí (pojmenování téhož nebo podobného jevu více variantami). Tak pověst o kapli na kopci ve vesnici Karanesi, kterou některé děti znají z babiččina vyprávění, a později ji také četly ve škole, stručně popsaly a uvedly (*O dceři krále Bély IV., O kapli na karáčském kopci*, nebo literární formou *Královnin putovní kámen*). Skupinu maďarských dětí, zdá se, nejvíce přitahuje pověst *O čarodějně skále (O čarodějnickém kameni, též kuchyni)*, jejíž výklady se vzájemně v detailech liší (čarodějnice se zde scházejí jedenkrát do roka, slaví své reje, tančí, nebo je to záhadné a obávané místo každodenního sletu čarodějnic). Chlapci (s menší frekvencí dívky) současně uváděli pověst *O šalgótském hradu*; většinou ze školní četby znali verzi o jeho vzniku na čedičové skále, z živého vyprávění pak též pověsti o dobytí hradu Turky Istí. K obecnému povědomí školáků patří také některé pověsti spojené s krátkým pobýváním básníka S. Petőfiho v kraji (*O Petőfiho chaloupce, Petőfiho pramen*). Vedle těchto námětů, které zřejmě patří ke kolektivní paměti podporované školní výchovou a četbou, uváděly maďarské děti také individuálně jednotlivé pověsti prezentující jejich domov v bližším pohledu: Oba chlapci žijící na vesnici uvedli na prvním místě pověst o původu názvu své rodné obce, kterou jim vyprávěli prarodiče (*Mihály a Gergely* - o dvou chlapcích, kteří založili vesnici, *Hádavá vesnice* - tak slovenský pocestný pojmenoval obec, v níž žily dva znesvářené rody). Individuálně také děti uváděly pověsti o vzniku kopce nebo skály (*Jak obr uhnětl kopec, O zkameněném vinohradu*), o otcově zakletí dcery (*O kamenné dívce*). Z reálného života uvedl jeden chlapec do rubriky pověstí vzpomínku rodičů ("V naší ulici kdysi tekł potok. Teď je tu beton, ale bylo by dobré, kdyby tu plavaly kačeny."). Méně diferencovaný se jeví repertoár lidových písní, které dětem připomínají domov. Je to skupina asi 5-6 písní naučených ve folklorním souboru (určité rozdíly mezi preferencemi dívek a chlapců nemůžeme pro nedostatek informací o uvedených maďarských písních charakterizovat). Lokalizace stejných textů však nejsou jednotné, ale vyjadřují vztahy k více vesnicím v kraji

Palócföld. Podobné vztahy k okolnímu venkovu dokládají též reakce dětí na poslední otázku anketu formulovanou jako účast (spoluúčast) každého z nich na svátečních a obřadních příležitostech roku. Vedle blíže neurčeného vánočního koledování (*Bellehemezés*) a velikonoční tradice malování vajec a obchůzky s poléváním vodou nebo voňavkou uváděly zvláště koledu dětí na sv. Lucii (*Lucázás*), pálení slaměné loutky o poslední postní neděli před Velikonocemi (*Kiszeégetés*) a volbu krále a královny, postavení máje a obchůzku dívek po vesnici se zpěvem (*Pünkösöd*). Většina maďarských dětí uvedla v anketě také tradici fašanku a vinobraní s jízdou koňmo s vozem po vesnici a okolí, zakončené taneční zábavou. V širším povědomí dětí je též *Gergely járás* (průvod starších dětí, kteří vyhledávají a volají předškoláky do školy).

Výpovědi maďarských dětí jsou optimistické, poučené. Je z nich zřejmé, že život v souboru jim přináší mnohem víc než pouhé ovládnutí tance. Zdá se, že jsou děti vedeny k uvědomělému vnímání tradiční lidové kultury. Toto poznání, jak výpovědi ukazují, přináší s sebou chápání domova, vlasti jako významné lidské hodnoty.

Ačkoliv nemáme k dispozici odpovídající srovnávací materiál od maďarských dětí, které do folklorního souboru nechodí, lze u dětí ze souboru Pitypang cha-

rakterizovat společnou vrstvu projevující se jako regionální pojetí domova. Jeví se jako zárodky skupinové identity, které jsou už dnes součástí jejich mentální reprezentace domova. V tom se také postoje maďarských dětí liší od obecnějšího povědomí Gruzínců (- dětí z hlavního města) o jejich domově, které znaky skupinové identity poznamenané životem ve folklorním souboru prakticky nemá. Hodnocení prvních a dílčích výsledků šetření v této fázi současně napovídá, že organizovaná a institucionální forma zprostředkování lidové kultury dětem nemusí pro jejich povědomí domova stačit. Při dalších výzkumech je třeba zaměřit pozornost na vztahy organizovaných a spontánních projevů tradiční lidové kultury v životě dětí. Jako významná se prozatím jeví osobní spoluúčast dítěte na autentických zvláště svátečních jevech regionální kultury.

Dosavadní poznání ukazuje, že záměr věnovat se mentální reprezentaci domova ve vědomí dětí se zvláštním zřetelem k tradicím lidové kultury má svoje opodstatnění. Hromadná šetření mezi dětmi je nutno podložit znalostmi o kulturním životě místa, o podmínkách, v nichž se povědomí domova formuje. Při výzkumech v regionech Čech, Moravy a Slezska bude také nutno zohlednit rozdíly mezi dětmi (soubory) z vesnice a města.

Literatura:

- Berry, J. W. 1976: *Human Ecology and Cognitive Style*. Kingston, Ontario.
- Botík, J. 1988: *Národopis a historicko-etnická identifikácia súčasného človeka*. Slovenský národopis 36, 625-628.
- Ferguson, E.D. 1984: *Adlerian Theory*. An Introduction. Vancouver.
- Frolec, V. 1992: *Domov a národní identita v pojetí Komenského*. In: *Studia Commeniana et historica* 46-47, XXII. Uherský Brod, 247-260.
- Frolec, V. 1989: *Národopisná utopie nebo kulturní perspektiva? Lidová kultura jako faktor etnické identity*. Národopisné aktuality 26, 145-158.
- Jahoda, G. 1982: *Psychology and Anthropology*. Academic Press, Jovanovich, Publishers.
- Komenský, J. A. 1964: *Informatorium školy mateřské*. Praha.
- Matějček, Z. 1992: *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. Praha.
- Mukařovský, J. 1936: *Estetická funkce, norma a hodnota jako sociální fakty*. Praha.
- Nakonečný, M. 1995: *Psychologie osobnosti*. Praha.
- Sedláková, M. 1992: *Příspěvek k analýze pojmu mentální reprezentace v soudobé psychologické teorii*. Československá psychologie 36, 289-308.
- Schauerová, A. 1996: *Projekt Domov očima dětí*. Národopisná revue č. 2,85.
- Schauerová, A. 1996: *Význam výchovy v dětských folklorních souborech pro utváření hodnotové orientace vztahu k domovu*. Národopisná revue č. 3,127-129.
- Ščepichin, V., Riclová, A. 1992: *Test barvového sémantického diferenciálu*. Ostrava.
- Šepláková, V. 1984: *Folklorní povědomí a hudební vkus současných generací*. (Na příkladu vybraných lokalit Jihomoravského kraje.) Slovenský národopis 32, 479-504.

POVĚRY

O nutnosti jejich mezioborového studia

† *Vladimír Scheufler*

Studium pověr patří do kompetence religionistiky, ale zabývají se jimi i další vědní obory, zejména etnologie, psychiatrie a psychologie, v menší či malé míře i pracovníci jiných vědních oborů. Bude se jimi nepochybně obírat i vznikající vědní obor - dianetika, zabývající se smýšlením, postoji a názory člověka, i když religionistické a psychologické, resp. i jiné jádro studia pověr zůstane asi nedotčeno. Vzhledem k tomu, že definic vědy o náboženství - religionistiky - je více než stovka, nejsou ani definice pověry jednotné a jednoznačné.

Prvotní definice religionistiky vycházející z pojmu Boha, jsou již zcela zastaralé a nepoužitelné. Také starší definice, vycházející z pojmů víry a nadpřirozena, jsou nevyhovující. Základním principem náboženského systému (vezmeme-li religio v původním slova smyslu) je vztah člověka nikoliv k nadpřirozenu, ale k tomu, co člověk na příslušném vývojovém stupni považuje za nejvyšší a konečné řešení svých problémů. Ani tyto znaky zcela exaktně nepostihují zejména vývojově nižší náboženské systémy (pozor na posuny představ!), ale pro naše účely postačují. A tak i definice našeho prvního a posledního profesora religionistiky Otakara Pertolda je dnes zastaralá, právě tak jako jeho definice a klasifikace pověr.

Velmi často se pověry, zvláště u evropských etnologů, spojují s tzv. lidovým náboženstvím. Také různé náboženské systémy a jejich variabilní denominace považují obřady, představy a příslušné náboženské úkony jiného systému či denominace za pověru. Např. rituál mše svaté v různých křesťanských církvích, spjatý se symbolickou proměnou chleba a vína v tělo a krev Páně, je jinými náboženskými systémy považován za soubor pověr, resp. pověrečných úkonů, v němž se ozývají i některé předteistické představy. Důsledně monoteistické systémy (judaismus, islám) či systémy neznající pojem boha (např. buddhismus) považují často učení o Nejsvětější Trojici za zbytky

polyteismu, někteří badatelé i za vlivy hinduismu (Šiva - Višnu - Kálí), přičemž i systém křesťanských světců je prý odrazem množství nižších hinduistických božstev, jde tedy opět o jakýsi geneticky kodifikovaný systém pověrečných představ. Spojování pověr a pověrečných představ jenom s náboženstvím je však názor jednostranný a nepřesný, neboť řada pověr nemá s náboženstvím nic společného.

Ještě nutno dodat, že badatel musí ze studia pověr vyloučit představy lidí duševně chorých, lidí trpících stařeckou demencí, Alzheimerovou chorobou a jinými chorobami postihujícími duševní život osob apod. Je nepochybné, že některé jejich projevy jsou vysoce zajímavé, jak svědčí třeba pozdní tvorba Josefa Mánesa, Bedřicha Smetany, Vincenta van Gogha aj., a jak dokládají i občasně výstavy psychotiků a lidí mentálně postižených. Pro etnologa jsou to záležitosti okrajové, i když ne vyloučené, zato ho však musejí zajímat projevy lidí, kteří jsou pod vlivem drog (alespoň v některých speciálních případech - šamani, tzv. věštkyně apod.), v některých případech i lidí, u nichž drogy vyvolávají stavy spadající do studia psychotroniky (iluze, halucinace apod.).

Jako definice pověry vyhovuje nejspíše tento stručný výměr: Pověra je klamná víra a klamná představa vymykající se dobovým vědeckým poznatkům či logicky zdůvodněným faktům a aktivitám a jejich logicky zdůvodněným vztahům a vazbám. Noeticky jsou pověry a pověrečné představy součástí osobní (subjektivní psychologické) pravdy, jejíž podstata tkví v tom, že má význam jen pro určitou osobu nebo skupinu lidí. Základním znakem této osobní pravdy je silný citový dojem, nazývaný vírou. Víra není jen součástí náboženských systémů, jak se domnívá řada laiků (tu je nutno poznamenat, že ateismus je také druhem náboženské víry; hmota rovněž nepopírá antihmotu). Víra naopak prostupuje život člověka tak silně, že by se bez ní existence člověka neobešla.

Společnost by se rozpadla a nemohla by vytvořit vyšší společenské útvary, např. kmenové oblasti či státy. Málo lidí si totiž uvědomuje, že nejméně 99% informací, jež denně člověk vstřebává a v minulosti vstřebával (pravděpodobně tehdy to byl procentuálně počet menší), dnes především prostřednictvím sdělovacích prostředků, kdysi hlavně prostřednictvím osob svého okolí, osob "vandrovníků", literatury, např. kramářských písní apod., jak tomu je ostatně i dnes, nemůže a nemohl osobně ověřit, musel a musí jim tedy uvěřit, chce-li ve společnosti obstát a nevyhnout se jejím zákonitostem v širším slova smyslu, tj. především platnému právnímu řádu (ten ovládá jen úzká skupina odborníků), společenskému systému a různým, často lokálně odlišným variantám společenských zvyklostí, návyků, prostředků, libůstek, představám výše postavených osob atd. Noeticky tu tedy jde v podstatě o nepřímé pravdy, jejichž hodnota a apercepce jsou velmi variabilní, mnohdy diskutabilní, leckdy klamně. Víra je tedy velmi silným společenským činitelem, jak třeba potvrdí každý lékař (čím více pacient věří v účinnost léků a schopnosti svého lékaře, tím větší je pravděpodobnost uzdravení - v tomto případě jde o pozitivní schopnosti víry) nebo politik. Jde tu ovšem často o negativní působení víry, protože velmi mnoho nekriticky uvažujících lidí je schopno "nechat se opít rohlíkem". Právě v politice je zneužívání víry častým jevem, jak ostatně svědčí plejády neschopných politiků, kteří se vetřeli do přízně svých voličů kvůli svému osobnímu prospěchu a při tom nedovedli zabránit válkám, nepokojům, terorismu, povstáním, úpadku států apod., o čemž se může přesvědčit každý, kdo si důkladně prostuduje zejména dějiny 19. a 20. století.

Poukázali jsme tu na význam věd a vědeckého poznání pro studium pověr a pověrečných představ. Vědy se ovšem vyvíjely, vyvíjejí a budou vyvíjet, a co platilo dnes, nemusí platit zítra. Nehledě k tomu, že se do věd promítají subjektivní pravdy, ač vědy by měly být výslednicí objektivního bádání a tedy i objektivních pravd, někdy je ovšem možné je těžko zjistit, nebo alespoň vědecky podložených hypotéz. Překonané vědecké pravdy dost lidí považuje za pověry nebo

naopak nové vědecké poznatky nechápe a houževnatě se drží vědeckých poznatků zastaralých. Většina lidí zná totiž vědní obory v těch podobách, jak se s nimi setkali ve školách a tyto poznatky podržuje ve svém vědomí a myšlení po celý život, zcela nebo částečně. Leckteří pilní laici opět si nové vědecké poznatky vykládají po svém a často ovlivňují své okolí ve špatném slova smyslu, ač jejich původní úmysl byl zcela opačný. Ostatně značná část lidí raději sáhne po obskurním vědeckopopularizačním díle raději než po seriózní knize, která bývá popravdě psána obvykle málo čtivě. Příkladem tu může být Däniken, který se stále vydává a který šíří pseudopravdy. Kromě toho asi ve všech státech a mezi všemi národy poletují různé historické legendy, které jsou brány jako nesporné pravdy, ač by vlastně patřily do studia folkloristiky. Leckdy jsou tyto historické legendy zneužívány i významnými politiky, neboť jejich autory či původními gestory byli lidé jinak o vlast a národ zasloužilí. Není tedy divu, že nezávidka vědci nemají chuť tyto pseudopravdy vyvracet, poněvadž by nepochybně riskovali svou vědeckou kariéru nebo pověst. Vždy existuje skupina vědců, kteří se na těchto historických legendách výhodně přizívají a získávají i významná postavení. Tyto živoucí historické legendy lze rovněž považovat za část pověr, ač by jistě mnozí badatelé namítli, že tu nejde o pověry v klasickém slova smyslu.

Brzdou vědeckého pokroku byli někdy i sami vědci, kteří se nemohli s objevnými vědeckými poznatky smířit nebo je nechápali. Z minulosti by bylo možno jmenovat mnoho příkladů, z doby nedávné např. Alberta Einsteina. Ten dostal Nobelovu cenu v r. 1921 nikoliv za převratný objev speciální a obecné teorie relativity (1905, 1916), nýbrž za objev fotoelektrického efektu s rozpačitým dodatkem "s přihlédnutím ke starším objevům v oblasti teoretické fyziky". A ještě v této době se vyskytli vysokoškolsky vzdělaní profesoři, kteří tuto teorii neuznávali. Byl to např. nikdo menší než Henry Bergson. Je snad jeho psychologicko-metafyzická pravda pověrou nebo pseudovědou?

Nejde nám tu však o kritiku humanitních věd a legend v nich obsažených a kolujících, nýbrž o velmi

nejistou hranici mezi objektivní pravdou a mezi fantastickými představami, přežitky a zastaralými a překonanými vědeckými poznatky a mezi pověrami a pověrečnými představami, noeticky tedy mezi objektivní pravdou a mezi subjektivními pravdami, jak to již kdysi vyjádřil J. W. Goethe.

Mnoho lidí považuje za pověru, resp. soubor pověr magii a její praktiky. Původ magie je nejasný. Mnozí badatelé spojují ji s nejstaršími náboženskými systémy zhruba řečeno na přesvědčení v existenci ambivalentní síly prostupující různé objekty, kterou si lze vhodnými úkony naklonit nebo znepřátelit. V odborné literatuře se pro tuto sílu užívá ponejvíce melanéskeho termínu mana (R. H. Codrington 1891), ale i termínů jiných, ne vždy pojmu mana adekvátních. Někteří badatelé hledají vznik magie až ve vyšších náboženských systémech. Magie v podstatě záleží na víře v ambivalentní moc, kterou mohou zasvěcení jedinci - mágové - specifickými úkony (slovními, ale i jinými) ovládat k dobru (bílá magie) nebo ke zlu (černá magie). Magie v podstatě prostupuje více či méně všechny vyšší náboženské systémy, např. obřad mše svaté a jiných křesťanských úkonů (svátostí), z hlediska obecné religionistiky magický úkon. Totéž platí i o modlitbě. Magie se ovšem prolíná s psychotronickými úkony a mnohdy se jedno s druhým zaměňuje. Mág v odborném slova smyslu nevládne zvláštním talentem jako psychotronic, ani zvláštní mocí jako čaroděj, který je vlastně druhem psychotronika, ale pouze dovede oné moci využívat pro sebe nebo pro své klienty. S magií souvisejí také tzv. čarodějnické knihy, leckdy různými tzv. okultními společnostmi vydávané jako účelové tisky dosud. Existence magie je nesporná, jak se o tom z vlastní nepříjemné zkušenosti přesvědčil i autor této stati, leč vědecky dosud málo probádaná. Kolem magických jevů a osob, které mohly být mágy, se nashromáždilo takové množství legend, výmyslů, polopравd a skutečných pravd, že rozlišit exaktně tento konglomerát informací je téměř nemožné. Částečně i proto, že magie je pokládána za soubor bludů a pověr, i když informace etnologů, misionářů, cestovatelů, náhodných svědků aj. hlavně ze zemí třetího světa jsou vesměs věrohodné.

Jinak lze odkázat na množství literatury pojednávající o magii, která je vesměs i předmětem analýzy téměř ve všech religionistických etnologických a kulturně antropologických příručkách, slovnících a úvodech do studia. Speciálně obšírně pojednali o magii např. J. Frazer, H. Webster, W. Goode, B. Malinowski aj.

Dnes celkem uznávanou oblastí výzkumu je psychotronika - i když dost lidí ji považuje za soubor pověr, někdy i za podvodné jednání, aniž ji nějakým způsobem studovali - nepochybně proto, že začala být seriózně studována již více než před 100 lety, a částečně i proto, že ji mnozí spojují pouze s alternativní medicínou a s proutkařstvím. Rozsah psychotroniky je ovšem mnohem širší. Je také pravda, že se na ni přizívovalo mnoho podvodníků. Je ji však nutno odlišit od někdy velmi pozoruhodných triků varietních iluzionistů, ač se zdá, že někteří z nich využívali i svých psychotronických schopností (Houdini).

Psychotronické schopnosti, k nimž vedle alternativní medicíny (ne ovšem v celém jejím rozsahu) a proutkařství patří zejména telepatie, jasnovidectví a hypnóza, jsou určovány mírou talentu každého psychotronika; ten je značně variabilní. Každá lidská činnost, jež má být provozována na odpovídající úrovni, vyžaduje jistou míru příslušného talentu. Jen výjimečně nadaní jedinci ovšem dosahují špičkových výkonů, ať již jde o vědy, umění nebo o sportovní výkony, vynálezy, obchod atd. Tento výjimečný talent je nutno školit a stále udržovat ve špičkové funkci, i když to však není možné po celý život. Podobně je tomu i s psychotronicou, třebaže výjimečně nadaní jedinci jsou schopni dosáhnout špičkových výkonů bez školení a často na svou schopnost přijdou náhodou. Je prokázáno, že i zcela psychotronicou průměrně nadaný jedinec je při systematickém školení, nejlépe od dětství schopen dosáhnout ne sice špičkových, ale obstojných výkonů. Při každém psychotronickém úkonu je však nutná jistá spolupráce partnera - příjemce. Ne každý psychotronický pokus se podaří. Jistě mnoho lidí bylo svědky uzdravení nevyléčitelně nemocných osob, ale málo se již hovoří o tom, že uzdravení většinou (ne vždy) po určité době pomine a nemoc se vrátí do

původního stavu. Také autosugesce pacienta tu hraje významnou roli. Tzv. zázračná uzdravení v některých poutních místech lze připsat jednak velmi silné víře (a tedy autosugesci) pacienta v uzdravení, ale pravděpodobně i mimořádným psychotronickým schopnostem uzdraveného pacienta, schopnostem, o nichž pacient ovšem neví. Příznačné však je, že zatím není znám případ uzdravení geneticky postiženého člověka.

Bylo uvedeno, že ne každý psychotronický pokus se podaří; ani tu nelze vinit psychotronika z podvodu nebo z neschopnosti. Typickým příkladem byl kdysi proslulý evropský jasnovidce Jachanaan Hanussen (vlastním jménem Hermann Steinschneider). Byl ve 20. letech obžalován v severních Čechách asi třiceti osobami z podvodu, protože údajně jim věštil nepravdy a dopustil se tedy trestného činu, protože si od těchto lidí dal pochopitelně dobře zaplatit. Hanussen se před soudem hájil, že každý člověk se dopouští chyb, aniž by byl podvodníkem nebo neschopný, že žádný pacient nemůže doufat, že v každém případě bude vyléčen, že žádný vědecký pracovník nemůže předem říci, zda zadaný úkol vyřeší atd. Předložil také tisíce dopisů, v nichž mu jeho klienti děkují za úspěšné věštby. Protože názory soudních znalců se diametrálně rozcházel, uchýlil se soudce k řešení sice neobvyklému, nicméně právně možnému, totiž k vývodnímu důkazu. Hanussen měl před soudem prokázat, že jasnovidními schopnostmi vládne. A zde plně obstál. Byl tedy osvobozen. Asi k svému neprospěchu, protože se vlivem Hitlerovým stal téměř oficiálním prorokem třetí říše a byl později nacisty zavražděn. Proutkaři, pokud hledají vodu, jsou téměř vždy úspěšní, v jiných případech, např. při hledání rud, kovových předmětů, podzemních staveb, při archeologických výzkumech apod. je jejich prospěšnost celkem malá. Totéž platí i pro alternativní medicínu, kde ne každý léčitel byl úspěšný. Po ruce nejsou exaktní statistické rešerše o výsledcích léčitelů (samozřejmě trvalých, nikoliv jen přechodných), které by byly jistě velmi zajímavé. Právě variabilní výsledky, léčitelů nepochybně byly příčinou názorů, že vše je pověra, šarlatánství apod.

Dostí překvapivé výsledky přinesly údaje asi od 3 000 informátorů o parapsychologických jevech. Zhruba dvě třetiny informátorů v ně věřilo a asi 20% je zažilo osobně. Nejčastěji to byl tzv. Poltergeist a jeho projevy, zjevování zemřelých, znamení smrti a prorocké sny. Ostatní informátoři považovali parapsychologické jevy za pověru, výmysly výraz přecitlivělé psychiky, duševní poruchy, hysterie apod. Asi čtvrtina informátorů psala někdy se stolečkem, ač téměř všichni se shodovali, že to, co jim stoleček odpovídal, byly nesmysly. Spiritismus zhruba tři čtvrtiny informátorů považovalo za šarlatánství, podvod a pověru. Několik jedinců však působilo jako spiritistická média.

Výzkum parapsychologie, ale i jiných oblastí, např. psychotroniky, byl obtížný. Ti, kdož tyto jevy považovali za pověry, odpovídali zpravidla ochotně a pohotově, ostatní se většinou ostýchali projeviti svůj názor a teprve po delším hovoru, nejlépe někde v soukromí, vyjádřili své názory a zkušenosti. Ovšem asi 20% informátorů, kteří tvrdili, že v pověry nevěří, cítili jakési vnitřní uspokojení, jestliže ráno vykročili z bytu pravou nohou, nepotkali jeptišku nebo starou ženu atd. Což etnolog může konstatovat, ale jinak je to záležitost pro psychologa. Rozhodně vědecký výzkum pověr nelze dělat reportérským způsobem, tj. že skupina exploračních, např. studentů některé katedry, se ptá na věci, které ten, kdo je vyslal do terénu považuje za pověry. Při podobných výzkumech ne každý je schopen pohotově a pravdivě povědět to, co si skutečně myslí, tedy svou v podstatě psychologickou pravdu.

Pověry lze třídit skupinově na obecné, čímž není třeba rozumět pověry celosvětové, i když při dnešním rychlém šíření informací po celém světě by se možná takové pověry našly, národní etnické, regionální, skupinové (např. hornické, námořnické, letecké, cirkusácké atd.), mikroskupinové (např. rodinné, příbuzenské, sousedské apod.) a individuální. Tematické třídění pověr je značně problematické. Obojí typ třídění je ovšem jen systematickou pomůckou.

Exaktní studium a vysvětlení pověr je zpravidla velmi obtížné. Je nutno zvládnout alespoň základní práce z nepřehledného množství literatury o pověrách a

z věd příbuzných, jak byly uvedeny výše, a vyznat se v základní literatuře prameného charakteru, jako je např. bible, korán, talmud, alchymistické knihy, tzv. čarodějnické knihy aj. Dost informací se šířilo a šíří nepochybně i z beletrie, ale tuto světovou literaturu zvládnout přesahuje jakékoliv možnosti jedince. A hlavně nelze zapomenout, že z logického hlediska pravda může být jen nepřímá, jež se řídí zásadami dostatečného důvodu (nikoliv v ontologickém smyslu Leibnizově). Přímá, tedy individuální pravda, jak vyplývá z našeho velmi stručného přehledu, může být v případě hodnocení entit jako pověr a nepověr velice vágní (a také jí prakticky je), protože principy individuální logiky každého jedince značně varírují, až ve filozofickém slova smyslu by tak být nemělo. Ostatně již staří skeptikové vytýkali Aristotelovi nedůslednosti v logice, jež se více méně táhnou dodnes.

Tato více než stručná studie tedy chtěla danou problematiku jen naznačit, nikoliv hloubkově analyzovat (z toho by vzniklo několika svazkové dílo), a tím méně problematiku vyčerpat. Hlavně chtěla říci, že ke studiu pověr je třeba přistupovat odpovědně, s důkladnou přípravou (nikoliv po studiu jediné zastaralé knihy) a výzkumy provádět na odborné úrovni. Autor snad nemusí zdůrazňovat, že zastaralý termín "okultní vědy"

zde uváděné fenomény je hybridní, protože nejde o nic nadpřirozeného, ale jen o jevy málo prozkoumané (některé dnes již podstatně více než v době, kdy termín "okultní vědy" vznikl). Vyskytuje se a používá leckdy dodnes, ale to je věcí každého autora. Nakonec jde o vědecký výklad každého fenoménu. Autor dále musí uvést, že má právě nemalé osobní zkušenosti v psychotronice, magii a byl svědkem několika parapsychologických jevů. Tyto zkušenosti by měl mít vlastně každý, kdo se chce uvedené problematice věnovat. Právě etnologie trpí tím, že mnozí autoři mají o problémech, jež studují, pouze teoretické znalosti a praktické znalosti jim chybějí.

Na závěr nutno dodat, že etnologii se tu otvírá velké pole působnosti se značným praktickým dosahem. Základ studia sice tkví v religionistice, ale ta by nikdy nebyla bez etnologie tou vědou, kterou je dnes. A nelze zapomínat ani na onen nově vzniklý vědní obor - dianetiku. Její zakladatel Ronald Lafayette Hubbard (1911-1986) byl však osobností značně rozpornou a jeho bestseller *Dianetics. The modern Science of mental Health* (1964) je často považován za knihu pochybnou. Jde o vědu či o šarlatánství? Čímž se kruh pověr uzavírá.

ZAVÍJAČKA

Eva Urbachová

*Už sa ty horečky zeleňajú,
už nám tu Aničku zavíjajú.* (Vizovice)

Obecně známou součástí tradičního svatebního obřadu bylo čepení nevěsty - po sejmutí svatebního pentlení a úpravě vlasů obřadní nasazení čepce, který se pak stal každodenní součástí oblečení vdaných žen.

V některých oblastech jihovýchodní Moravy v období téměř celého 19. století byl však do té doby obvyklý čepce nahrazen do týla vázaným červeným šátkem. Místy se nazýval "zavíjačka" a tak byl označo-

ván i obřad jeho vázání na hlavu nevěsty. Ten popisuje František Bartoš v Moravské svatbě takto: "*V Polance na Vsatsku koná se "zavíjačka" v hospodě, ale až k půlnoci. Stará svatka sedne na stůl, nevěsta zasedne na lavě za stolem a položí jí hlavu na klín. Stará svatka ji oddruží a začepí - zaváže šátek do týla.*"¹⁾

Z kusých pramenů je dnes už těžko možné přesně vymežit území "zavíjačky". Jde o oblast jižního Vsetín-

ska, Vizovicka, východní části Zlínska, Luhačovicka, Valašskokloboucka až k Bojkovicu (Josef Klvaňa uvádí Štítinou, Bojkovice, Komňu). Na Vsetínsku je doložena v obcích v povodí Senice a v Liptále, netýká se už však západnějších obcí Ratiboře a Hošťálkové i celého území Horního Vsacka, kde se udrželo čepení do čepce. Stejně tak k ní nepatří Rusava, Valašskomeziříčsko a Rožnovsko.

Antonín Václavík uvádí z Luhačovického Zálesí, že *"již na počátku 19. století dávaly ženy přednost před čepcem menšímu tureckému šátečku"*.²⁾ Téměř z celé uvedené oblasti jsou zprávy o tom, že těmto šátkům předcházely čepce, v Liptále jsou zapsány v pozůstatostech až do r. 1811. Bohatší měšťanky vsetínské, vizovické i zlínské však i v době červených šátků nosily čepce (ve Vizovicích zvané "dudky"), často z drahých materiálů.

Na červený šátek vázaný do týla se nosil větší šátek plátěný buď bílý vyšívaný nebo barevný tištěný, v 2. polovině 19. století i z jiných materiálů (vlněný), který se většinou vázal jednoduše pod bradu, u tištěných i do složitějšího úvazu. Ze Vsetínska je zápis, že *"mladé ženičky chodily jen v červené, do týla vázané šatce "zavíjačce" bez dalšího šátku k tanci i do kostela"*.³⁾ Podle informátorky z Liptálu nesměly tento červený šátek nosit "zavítky" - svobodné matky.⁴⁾

Šátky jsou u příležitosti svatby uváděny nejčastěji pod názvem "zavíjačka", ale i "podvíjačka" (Luhačovicko), "zavazovačka" (informátorky z Valašské Polanky v r. 1958), také jako "spodní šatka" (Liptál), "šatka naspodek" (Valašská Senice), "šatka nazpátek" (Slavičínsko), "šatečka do týla" (Valašskokloboucko, Komňu).⁵⁾ Jsou popisovány jako šátky červené (Kobzán uvádí z Liptálu i fialový, z Valašskokloboucka je údaj, že při smutku se nosily šátky černé), menších rozměrů. Podle informací z Valašské Polanky a Valašské Senice byly v posledním období i z červené látky vlněné.⁶⁾

Úvaz nej názorněji dokumentuje kolorovaná fotografie z roku 1897, která je v majetku Etnografického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Je na ní hlava mladé ženy - 18-leté Marie Urubkové z Lužné č. 30 - v červeném šátku s tištěnou okolnicí. Čelní část tohoto šátku, vyčnívající z úvazu velkého šátku vázaného pod bradu, je zřetelná na Kobzáňově kresbě

tetičky Švančarovy z Liptálu z r. 1920, ale i na řadě dalších fotografií a kreseb, např. i na Hlavicových akvarelech z Luhačovického Zálesí. Podobný úvaz je i na portrétu matky Františka Bartoše, pocházející ze Zlína (1813-1888).

Barevně zvlášť výrazné je spojení tohoto červeného šátku s na něj pod bradu uvázaným velkým šátkem bílým s bílou dírkovou výšivkou.

Pro úvaz tohoto šátku uvádí Josef Klvaňa u kroje luhačovicko-pozlovického i slavičínského název "na talíř" - na rozdíl od úvazu velkého, na něj vázaného šátku "na záušnice".⁷⁾ Bartošem uvedený úvaz "na náušnice" je popsán jako úvaz "do týla vázaného šátku, který nad ušima s obou stran dopředu polokruhem trčí".⁸⁾ Na Valašskokloboucko je úvaz šátku do týla nazýván "na matičku".⁹⁾

Používání těchto šátků místo čepců však mohlo nastat až s rozšířením produkce barvíren a tiskáren v rakouském Vorarlbergu a v severních Čechách do uvedené oblasti. Přitom byly šátky artiklem jistě ne levným. Šlo pravděpodobně o šátky rozměru 100x100 cm, s hladkým středem a barevnou tištěnou okolnicí. Pokud je na nich vyznačen původ, pak většinou pocházejí z rakouského Feldkirchu, kde v roce 1843 vznikla barvírna a tiskárna firmy Carl Ganahl.¹⁰⁾ Nejistila jsem, že by výrobcem červených tištěných šátků byla některá barvírna přímo v uvedené oblasti. Je však možné, že šátek ve sbírkách Okr. vlastivědného muzea Vsetín (i.č. 763) z červeného plátna s pouze černým tiskem formami užívanými pro modrotisk, označený jako všední šátek k vsetínskému kroji, pochází z dílny místního "pestrobarvíře" Schindlera, v jehož pozůstatosti z roku 1842 je zapsáno i 53 funtů anglické červeně (Englisch rot).

Antonín Václavík uvádí nošení červeného šátku na Luhačovicku při svatbách, řidčeji do kostela, ještě v 90. letech 19. století. S koncem století asi jeho obřadné zavíjení a nošení obecně zaniklo. Zůstalo sice i nadále tradiční zaplétání vlasů vdaných žen do dvou copů - "lelíků" otáčených "kole hlavy", ty se však buď obtáčely barevnými tkanicemi - "tráčky" (na Valašskokloboucku)¹¹⁾ nebo je zakryl kupovaný černý síťovaný, nad čelem zdobený "nec" (Vsetínsko).

Literatura:

1. František Bartoš: *Moravská svatba*. Praha 1892, s. 62.
2. Antonín Václavík: *Luhačovské Zálesí*. Luhačovice 1930, s. 164.
3. P.: *Národní kroj a Jeho užívání*. Občanské noviny č. 24, Vsetín 1930.
4. Zápis Jana Kobzáně - archiv OVM Vsetín.
5. Pro čtvercový šátek je obvyklý nářeční termín "šatka".
6. Ani u kompletního kroje z Lužné ve sbírkách Etnografického ústavu MZM v Brně ani u neuplného kroje z Valašské Polanky ve sbírkách OVM Vsetín se originální šátek "zavíjačka" nezachoval.
7. Josef Klvaňa: *Kroj lidu slovenského na Moravě - okrsky krojů valašsko-slováckých*. Časopis Moravského muzea XI-1911, s. 20-21; týž: *Kroj luhačovsko-pozlovský*. Moravské Slovensko I., s. 234.
8. František Bartoš: *Dialektický slovník moravský*. Praha 1906, s. 225.
9. Libuše Sušilová - Bedřich Havlíček: *Co víme o lidovém oděvu na Valašskokloboucku*. In: Jubilejní čítanka o Valašskokloboucku. Valašské Klobouky 1956, s. 93.
10. Marius Stadler: *Napoleons - Leipziger und Türkentücher*. Ethnographica 1. Brno 1959, s. 27-52. Pro červené šátky se na přechodných územích valašsko-slováckých užívá názvu "turecké", na Valašsku "lípské" nebo "englické".
11. Jaroslav Orel: *Lidový kroj na Závřší*. Vlastivědný věstník moravský 49, 1987, s. 160-175.

Úvaz šátku "zavíjačky". Lužná 1897.

Mladá žena z Valašské Polanky. Foto L. Ulrichs, r. 1892.

FESTIVALY

TUCHLOVICKÁ POUŤ 1996

Ve dnech 3. - 5. května 1996 se v Tuchlovicích na okrese Kladno uskutečnil 3. ročník středočeského folklorního festivalu "Tuchlovická pouť". Páteční večer byl věnován *"Muzicírování při cimbálu a s dudami"*, což byla taneční zábava zúčastněných souborů v sále České hospody.

V sobotním dopoledni se na návsí představily všechny soubory ve *"Volných vystoupeních"*. Pořad tvořil sled zhruba patnáctiminutových čísel, přičemž každý kolektiv vystoupil celkem dvakrát, vždy na jiném místě návsí. Soubory tak přispěly k vytvoření "poutové" atmosféry.

Odpoledne proběhl v Přírodním kině hlavní sobotní program *"S písní a tancem nejen po Čechách, Moravě a Slovensku"* (autor a režie Bohumil Chochola). Byl koncipován jako přehlídka folkloru z různých etnografických oblastí. Jednalo se o typicky souborovou skládačku a pořad neměl nijak zvlášť výraznou gradaci. Materiál byl do programu vhodně vybrán a zařazen. Soubor Jarošovci z Mělníka se představil pásmem písní a tanců z Polabí, Krušpánek z Prahy za doprovodu cimbálové muziky Doliny z Prahy zase valašskými halekačkami a "točnými". Soubor Limbora z Prahy ukázal folklor z východního Slovenska. Gaudemus z Prahy přišel s choreograficky výborně zpracovaným tanečním blokem "Na dvě, na tři aneb kdo koho utancuje". Po krátké přestávce cimbalová kapela Jiřího Janouška z Prahy zahrála melodie z moravsko-slovenského pomezí. Po ní vystoupil s ukázkou svatebních zvyků bulharský soubor Bystritša ze Sofie. Poutal pozornost jak krojovým vybavením, tak trojhlasým zpěvem žen i provedením tanců. Dru-

hým zahraničním hostem byl Skaličan ze slovenské Skalice. Vystoupil s ukázkou tanců ze Záhorí. V repertoáru muziky se však objevily i písně z moravského Slovácka. Pořad uzavřelo vystoupení Čtyřlístku z Nového Strašecí s pásmem "Co ty, holka, vlastně chceš". Jednalo se o pásmo tanců s tematikou řemesel a výběru ženicha. Pořad jako celek ukázal různé přístupy ke ztvárnění folklorního materiálu na scéně a navodil příjemnou atmosféru.

Večer se v sále České hospody konala *"Staročeská poutová tancovačka"*, na níž se zvláštními bloky podílely i přítomné domácí a zahraniční kolektivy. Po ní následovala v areálu Přírodního kina volná zábava souborů.

V neděli dopoledne se nekonala pro velký chlad *"Volná vystoupení dětských souborů"*. Jejich program s názvem "Přijeli jsme na pouť" (autor a režie Josef Harčarik) byl v Přírodním kině uveden až odpoledne. I tento pořad byl koncipován jako přehlídka zúčastněných souborů, tentokrát dětských. Autor se snažil dát pořadu jednotící ideu: průběh roku od jara do podzimu. Záměr se mu podařilo dodržet zvláště v první části programu. Soubor Jarošáček z Mělníka otevřel pořad pásmem "Volám tě, sluníčko, volám". Po něm Benešáček z Benešova předvedl otevírání studánek a Limborka z Prahy řadu jarních her ze Slovenska, z Hronské Lužné. Zbývající čísla se pak držela spíše dětských her a tanců, než průběhu roku. Tak Lístek I z Nového Strašecí předvedl několik her, domácí Tuchlováček oslavil své první vystoupení před diváky blokem "Přišli jsme vám zatancovat". Obě tato čísla využila playbacku. Soubor Kytice zatančil tance ze staré Prahy. Soubor Lístek II z Nového Strašecí v pásmu "Kluci, kde jste" vtipně reagoval na rostoucí nedostatek chlapců v některých dětských

kolektivech. Pořad vyvrcholil blokem mysliveckých písní a tanců a pak mlynářskými tanci v podání Rozmarýnku z Prahy. Dětský pořad lze hodnotit kladně. Ostatně, jako celý tento festival regionu středních Čech.

Je třeba ocenit péči, jakou pořadatelé věnují tomuto vcelku málo prezentovanému kraji, zúčastněným souborům, jakož i snahu o navození příjemné nálady, pohody, vytvoření "poutové" atmosféry a propojení festivalu s děním v obci. Výhrady lze mít pouze k často nepříliš kvalitnímu ozvučení scény přírodního kina. Jinak si pořadatelé zaslouží vskutku uznání. A poděkování.

Jan Krist

PRVNÍ ORELSKÝ FESTIVAL V MILOTICÍCH

Orelská organizace u nás obnovuje svou činnost už potřetí. Tradičně se vedle sportovní činnosti věnuje také nejrůznějším vzdělávacím a kulturním aktivitám. Orelské jednoty působí hlavně na vesnicích, a proto se řada z nich zabývá i folklorem. Tak jako organizuje různé sportovní soutěže, potřeboval Orel i místo pro prezentaci práce s folklorním materiálem. Vybral si k tomu areál v Miloticích u Kyjova, v němž se odehrávají pořady regionálního Národopisného festivalu Kyjovska. Folklorní festival Orla ve dnech 18. -19. května 1996 se tak stal místem k setkání více než 30 souborů a skupin, které buď přímo pracují pod patronací Orla, nebo těch, jejichž část členské základny je zároveň i členem Orla.

Specifikum práce orelské organizace se projevilo i v celkové skladbě pořadů festivalu. Program byl slavnost-

FESTIVALY

ně zahájen v sobotu 18. května odpoledne *dětským pořadem*. V podvečer po krátké ukázce ze sportovní činnosti se konal *program dospělých souborů a skupin*. Po něm následovala volná *taneční zábava* všech zúčastněných. Pořady neděle 19. května zahájil odpoledne *průvod souborů a skupin* do místního kostela, kde pro ně byla sloužena mše svatá. Odpoledne po krátké ukázce ze sportovní činnosti se konal další *folklorní pořad*, v němž se představily zbývající dětské a dospělé folklorní kolektivy.

Folklorní festival Orla byl akcí celostátní. Dominovaly v něm však účinkující z Moravy a Slezska, protože z Čech přijela jenom folklorní skupina z chodského Mrákova. Drtivá většina souborů se v pořadech festivalu představila jednou. Byly mezi nimi soubory a skupiny známé z jiných významných festivalů, ale i skupiny pracující jen příležitostně, ba dokonce i skupiny, jež se daly dohromady právě pro tuto akci. Tomu odpovídala samozřejmě i úroveň scénického či hudebního zpracování folklorního materiálu. U některých byla vynikající, u začínajících a méně zkušených slabší. To ale není podstatné. Důležité je, že činovníci a členové Orla si uvědomují význam tradic lidové kultury pro výchovu a aktivizaci mladých lidí a jsou ochotní a schopní pro ně něco udělat. V kuloárech se dokonce hovořilo o potřebě specializovaného školení vedoucích souborů a skupin. Snad tato zrnka padnou na úrodnou půdu. Zvláště pokud se chce Orel věnovat folkloru i nadále.

Jan Kríst

KOVÁŘOV 1996

V důsledku celospolečenských změn v posledních letech některé příležitosti k představení folklorních tradic veřejnosti se měnily až zanikly. Situace se liší případ od případu, region od regionu. Jednou z oblastí, kde se obecně pociťuje absence folklorních festivalů, jsou i jižní Čechy. Jako na zavalanou tedy přišla iniciativa členů souboru Kovářovan. Spojili se s pracovníky Ústavu lidové kultury ve Strážnici, sehnali další sponzory a světlo světa spatřilo "*Setkání jihočeských folklorních souborů - Kovářov 96*", které se v této jihočeské obci uskutečnilo v sobotu 25. května 1996.

Setkání se zúčastnilo devět jihočeských souborů a jako host domácí dětský kolektiv Sedmikrásky. Cenné je to, že tato akce poskytla příležitost k prezentaci zejména méně známým a novým souborům, protože přehlídka folklorních kolektivů jižních Čech se nekonala už řadu let. Není se tedy co divit, že po přehlídce se uskutečnila dříve tradiční schůzka vedoucích se skupinou hodnotitelů, které zajistil Ústav lidové kultury ve Strážnici. A jak celé setkání vypadalo?

Program akce byl zahájen odpoledne průvodem zúčastněných souborů kovářovskou návsí, kde je u radnice přivítal starosta obce a každý kolektiv se představil krátkým vystoupením. Po oficiálním zahájení v kulturním domě se uvedl host - domácí Sedmikrásky - pásmem jarních písní při harmonice. Dobře vedený kolektiv prokázal, že se domácí nemusejí strachovat o svůj věk. Z řadných účastníků setkání se jako první představil taktéž domácí Kovářovan. Při stavbě čísla "Máje" vycházel z folklorního materiálu z Kovářova. Snad nejlépe využil scény, velmi

dobře lze hodnotit jak ženský sbor, tak i provedení polek. Soubor Javor ze Ševětína postavil "Jihočeský jarmark" z materiálu třeboňských Blat. Volně pojaté pásmo písní a tanců se jen obtížně drželo tématu, tance však oplývaly bohatstvím kroků a rytmů. Dětský soubor Rosnička ze Soběslavi ukázal blok dětských her a tanečních her "Pod lipami". Doprovod mu opatřila kapela souboru Jitra. Vystoupení naznačilo, že soubor s dětmi poctivě pracuje, krojově je dobře vybaven. Strážišťan z Pacova předvedl písně a tance z českého Horácka, hlavně z Pacovska a též z Táborska. Tanečníci prokázali vspělost, důraz na pohyb a měli cit pro tempo. Dobrý byl i zpěv a hra dudácké kapely. Soubor Jitra ze Soběslavi přišel s programem "Kominík" a "Na bále". Je třeba říci, že přes veškerou snahu se číslo příliš nevyvedlo. Ani scénicky, ani obsahově. Po přestávce zahájilo setkání opět vystoupení domácích Sedmikrásek s pásmem "Hrajeme a zpíváme pro radost". Soubor Podskalák z Kamenice nad Lipou zatančil tance koštěťová, tkalcovská, šátečková a mateník. Kapela hrála dobře, držela však příliš pomalé tempo. Doudlebské písně a tance ukázal Doudleban za doprovodu kapely Soumrak. S nebyvalou osobitostí a vtípem provedené vystoupení se stalo jedním z vrcholů odpoledne. Soubor Písečan z Písku přišel taktéž s pásmem písní a tanců. Dobře provedeným tancům by prospělo určité zkrácení a zjednodušení. Doudlebskými kolečky zakončil program soubor Růže z Českého Krumlova. Velmi dobrá muzika doprovodila tanečnický, kteří dokázali, že i v několika málo párech se dají tance provést s určitým výrazem a technicky vspělým tanečním projevem. Setkání bylo ukončeno společnou taneční zábavou.

SEMINÁŘE

Závěrem je třeba říci, že díky iniciativě členů souboru Kovářov podporované vedením obce a Ústavem lidové kultury ve Strážnici se podařilo připravit akci, kterou jižní Čechy už dávno potřebovaly. Symbolické je zapojení méně známých souborů a hlavně mnoha mladých lidí. Když k tomu připočteme dobrou organizaci a hlavně příjemnou atmosféru celého setkání, nezbyvá než doufat, že "Setkání jihočeských folklorních souborů - Kovářov - 96" položilo základ nové tradice setkávání se folklorních souborů a skupin z této etnograficky výrazné a bohaté oblasti naší země.

Jan Krist

HORŇÁCKÉ SLAVNOSTI 1996

Už víc než sto let se setkáváme na stránkách novin a někdy i na stránkách odborných tisků se zprávami o předvádění folkloru na nejrůznějších národních slavnostech, v posledních desetiletích na nově vznikajících folklorních festivalech - zároveň se spory o tom, co je projev autentický a různé umělecky zpracovaný. "Horňácké slavnosti" spojené v povědomí mnoha návštěvníků z celé republiky se jmény známých sběratelů lidových písní, hudebních skladatelů nebo výtvarných či slovesných umělců, patří dnes k našim nejnavštěvovanějším regionálním folklorním akcím, jimž je přikládána vysoká míra autenticity. Hodnocení "Horňáckých slavností" v této Národopisné revui (a v předcházejících Národopisných aktualitách) podává dosti zevrubné svědectví o jejich vývoji a proměnách.

Pořady letošního ročníku, k němuž byl péčí pořadatelů - Obecního úřadu

ve Velké nad Veličkou a Kulturního domu odborů - opět vydán poměrně obsáhlý programový sborník, byly věnovány řadě jubilatů: nedožitým osmdesátinám PhDr. Vladimíra Klusáka (*Život s písní*), třicetiletému jubileu muziky Ing. Martina Hrbáce, nedožitým padesátinám primáše Jarka Miškeříka a sedmdesátinám Františka Okénky (*Hrajte, že ně, hrajte*), k nimž jakoby patřilo i stále navštěvovanější nedělní setkání muzik u větrného mlýna v Kuželově.

V uvedených hudebních pořadech měli hlavní slovo hudci a zpěváci stále rostoucího počtu horňáckých cimbálových muzik, vedených v těchto pořadech přimáši Martinem Hrbáčem, Mirkem Minksem, Petrem Mičkou, Alešem Mičkou, Janem Kománkem, Petrem Miškeříkem a Romanem Hořákem (Lipovjan). Taková úroda muzikantů na malém prostoru několika horňáckých dědin a nečekaný ohlas převážně mladého publika na jejich vystoupení není jistě náhodný a bude brzy nepochybně předmětem zajímavé sociologické studie. Pro muziky i zpěváky připravili dostatečné hudebně dokumentační zázemí především zmínění jubilatů.

Z dlouhé řady pořadů, realizovaných v posledních letech na Horňáckém stadionu, se vymyká letošní hlavní pořad MUDr. Petra Jelínka, nazvaný *Apokalypsa, aneb zpěv o naději*. Hudební, taneční a dramatická svita o životě horňácké vesnické společenosti od kolébky po hrob vzbudila obdiv ke ztvárnění látky v umělecké zkratce, obsahující životní radosti i bolesti člověka na pozadí jeho hlubokého duchovního života, jehož podstatu formuloval autor tímto slovním prologem: *"Představ si, že kdysi nebylo nic, / mám strach o tom mluvit, / představ si, že stále něco bylo, / mám strach na to myslet, / představ si, že slovem je*

SEMINÁŘE

všechno, / mám strach to vysvětlit, / řekni tedy, / Věřím v Boha Otce všemohoucího Stvořitele/ a srdce mi poskočí radostí". Průvodními kulturními akcemi letošních "Horňáckých slavností" byla výstava obrazů Aleše Černého, který po léta zachycoval kresbou i malbou život na horňáckých vesnicích, výstava horňáckých výšivek, přehlídka svátečních krojů a na závěr sobotních pořadů na Strážné hůrce obvyklý Zbojnický večer a už tradiční "Horňácký jarmak" na velické návsi, přitahující zájemce o lidovou rukodělnou výrobu, ale i o kulinařské speciality Horňácka. Genius loci tohoto kraje však netkví jenom v jeho středisku ve Velké nad Veličkou, ale i v ostatních obcích od Nové Lhoty po Lipov, a jedním z jeho projevů je hlubší péče o dědictví lidové hudby, zpěvu a tance. Zřetelně to dokazují i letos úspěšné "Horňácké slavnosti".

Josef Jančář

SEMINÁŘ "FILM A VIDEO NA NÁRODOPISNÝCH A VLASTIVĚDNÝCH PRACOVÍŠTÍCH" (23. a 24. 2. 1996, Valašské muzeum v přírodě, Rožnov pod Radhoštěm)

Poté, co v minulém roce musel být na poslední chvíli odvolán rožnovský festival amatérských národopisných filmů (přihlášeny byly pouze čtyři filmy), zorganizovali letos pracovníci Valašského muzea v přírodě seminář, kde se řešila další budoucnost festivalu a zda má vůbec smysl udržovat tradici, jejíž počátky sahají do roku 1977. Toto téma se objevilo už v úvodních vystoupeních Jaroslava Štiky a Jiřího Langera.

Ukázkami z celovečerního filmu *Valašský rok v Rožnově pod Radhoštěm* (1925, kamera Cyril Kašpar,

SEMINÁŘE

díla z počátků historie filmové dokumentace národopisných jevů, byla zahájena projekce většinou krátkometrážních filmů a videozáznamů, na jejichž tvorbě se podíleli etnografové ze zúčastněných národopisných pracovišť. Součástí retrospektivní projekce byl národopisný dokumentární film Rudolfa Grance o moravských větrných mlynech *Kde mele vítr* z roku 1959 (kamera L. Baran), oceněný téhož roku čestným uznáním na mezinárodním festivalu etnografických a sociologických filmů ve Florencii. Tvůrci filmu v těžkém a omezujícím období padesátých let dokázali povinnou úliblou nepoškodit dokumentární hodnotu filmu.

Předvedené videozáznamy a filmy vznikly většinou v několika posledních letech. Zastoupeny byly práce profesionálních televizních a filmových studií i terénní záznamy etnografů. Ty nebyly buď vůbec nebo pouze hrubým sestihem zpracované ke studijním účelům (*Poslední zvonění na středních školách*, kamera a střih Jiřina Kosíková, Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Brně, *Na tém světě hrbatém*, kamera a střih Pavel Popelka, Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě), anebo byly upravené k prezentačním účelům (*Kroky do ticha, Poslední straňanský švec*, kamera a střih Pavel Popelka, Muzeum J. A. Komenského v Uherském Brodě). Filmy s etnografickou tematikou byly různého zaměření a také různé úrovně, byť profesionálního filmového zpracování. Od seriózní videodokumentace lidových tanců z Valašska (série videokazet *Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska, díl 8, Valašsko*, Česká televize v Brně ve spolupráci s Ústavem lidové kultury ve Strážnici), fašiangů v obci Brutovce na Spiši (film *Koza 90, oceněný v loňském roce* na Etnofilmu Čadca, odborná

spolupráce Mária Felberová, Spišské muzeum v Levoči), tradiční lidové architektury (dokumentární film Československé televize v Košicích *Sýpky Horného Šariša*, námět a scénář Martin Mešša, Slovenské národní muzeum v Martině) atd. až po propagační film o souboru Javořina, který by mohl být zmíněn v diskuzi o kýči ve filmu s národopisnou tematikou.

Živé, spontánní, koncipované - tak nazval své diapásmo z masopustní obchůzky masek Ludvík Baran. Mělo dokázat, že ne vždy je ke kvalitní dokumentaci dynamických jevů zapotřebí kamery. Z jeho vystoupení vyznělo, že i při filmové a videodokumentaci je vhodná, ba i nutná souběžná fotodokumentace. Zachycením klíčových okamžiků probíhajícího děje a přísným a erudovaným výběrem charakteristických prvků a detailů lze zkoumaný jev i dnes dokumentovat a prezentovat pomocí fotografického záběru.

V diskuzní tribuně na téma *Etnofilm Rožnov ano nebo ne* vystoupili Martin Slivka, Ludvík Baran, Josef Vařeka a Zdeněk Smejkal. Závěr diskuze vyzněl tak, že Valašské muzeum v přírodě se ujme organizace dalšího ročníku Etnofilmu. Jeden rok by se mohla uskutečnit soutěžní přehlídka amatérských národopisných filmů, jeden rok seminář zaměřený na praktickou stránku tvorby filmu. Lektory by měli být filmoví odborníci. Časem by se mohla témata předchozích seminářů opakovat.

Seminář vyvolal řadu otázek. Nejen těch, které se týkaly samotné existence a organizace Etnofilmu, ale také těch, jež se vztahovaly k podstatě národopisného filmu a dokumentace národopisných jevů. Poněkud stranou zůstaly otázky, které by etnografy měly rovněž zajímat. Totiž způsob využití

filmové a videotechniky pro badatelské účely. Jako bychom si stále dostatečně neuvědomovali, že dnes přestává etnografii stačit k zobrazení národopisných jevů blok a tužka, případně magnetofon a fotoaparát, a že se zejména videotechnika stává významným pomocníkem při terénním záznamu národopisného jevu, ne pouze prostředníkem k jeho prezentaci široké laické veřejnosti.

Jiřina Kosíková

Z ČINNOSTI NÁRODNÍ SEKCE I.O.V.

V Brně se konala 29.2. 1996 valná hromada národní sekce Mezinárodní organizace lidového umění (I.O.V. - Internationale Organisation für Volkskunst), která je členem UNESCO se statutem B. Naše republika je jednou ze 170 členských zemí. Hlavními body jednání, které řídil předseda sekce Jaroslav Štíka, ředitel Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, byla zpráva o činnosti za rok 1995 a plán činnosti na léta 1996-7. Jedním ze zajímavých projektů na příští dva roky je vypracování databáze kontaktních adres všech současných aktivních nositelů různých projevů lidové kultury a tradice (folklorní soubory, muziky, zpěváci, tanečníci, instrumentalisté, lektóři, choreografové, sběratelé, kronikáři, řemeslníci a výrobci atd.). Dalším je pořádání "festivalu I.O.V.", který by měl putovní charakter (vytipování několika regionálních festivalů s delší tradicí, které by se v pořadí střídaly). V září roku 1997 připravuje sekce uspořádání mezinárodního symposia "Dítě a lidová kultura" v Rožnově pod Radhoštěm v návaznosti na mezinárodní festival dětských souborů

SEMINÁŘE

v Luhačovicích. S kladnou odezvou se setkal návrh prezidenta České sekce C.I.O.F.F. a ředitele ÚLK ve Strážnici Josefa Jančáře, tlumočený předsedou FoS ČR Františkem Synkem, pojmout festival v Luhačovicích v roce 1997 jako festival dětských souborů středoevropského sektoru C.I.O.F.F. Návrh byl uvítán jako možnost spolupráce sekcí C.I.O.F.F. a I.O.V.

Mezinárodní spolupráce s národními sekcemi členských zemí I.O.V. se značně zintenzivněla (především - Belgie, Francie, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Polsko, Rakousko, Rumunsko, Řecko a Slovinsko).

Podrobně byla prodiskutována problematika lidových výrobců a řemeslníků, včetně jejich zkušeností s účastí na folklorních festivalech a jiných akcích.

Shromáždění doporučilo rozšíření členství v sekci o zástupce dalších odborných institucí - skanzeny, muzea apod.

Na závěr zasedání shlédlí účastníci zajímavou výstavu "Inspirování folklorem" autorem J. Kopřivové a Z. Kristové.

Radomil Rejšek

X. ETNOKARTOGRAFICKÉ SYMPOZIUM "EVROPSKÝ KULTURNÍ PROSTOR - JEDNOTA V ROZMANITOSTI" (Třešť - zámek, 25. - 29. března 1996)

Ve dnech 25. - 29. března 1996 proběhlo na třešťském zámku mezinárodní etnokartografické sympozium uspořádané Ústavem pro etnografii a folkloristiku AV ČR za sponzorského přispění Komerční banky. Desátý ročník tohoto sympozia, který byl uspo-

řádán na žádost International European Ethnocartographic Working Group, tematicky navázal na sympozium "Kulturní hranice a národní identita" pořádané v roce 1993 v Bad Honnef. Referáty jednotlivých účastníků, mezi nimiž byly zastoupeny i nejvýznamnější osobnosti evropské etnologie, byly rozděleny do čtyř tematických bloků a vztahovaly se především k problematice etnografické kartografie. V souladu se zaměřením konference, které vyjadřoval název "jednota v rozmanitosti", sledovaly zejména společné i rozdílné kulturní jevy národů a etnických skupin a na evropském teritoriu, charakterizovaly jednotlivé kulturní areály i vlivy, které se podílely na jejich utváření a rozebíraly možnosti jejich etnokartografického pochycení.

Po úvodním pozdravném projevu ředitele ÚEF AV ČR Stanislava Broučka, který provázel rozbor výzkumného programu a činnosti ústavu, následoval první blok referátů sdružených do sekce "*Jednota a mnohost v etnokartografické práci*". V jeho rámci zazněly příspěvky od H. L. Coxe (Bonn), S. Kovačevičové (Bratislava), T. K. Schipperse (Nice) a J. Vařeky (Praha). Tématem dalších dvou zasedání byly "*Hranice a identita*" (A. Fenton - Edinburgh, M. Heinz - Bonn, Z. Klodnicki - Vratislav) a "*Jednota národní, etnická, regionální a lokální*" (D. Schell - Dormagen, J. Pargač - Praha, M. Moravcová - Praha). Poslední blok "*Jednota a mnohost jevů*" pak byl rozdělen na oddíl kultury hmotné (E. Kisbán - Budapešť, R. Stoličná - Bratislava, Z. Martínek - Pelhřimov, J. Langer - Rožnov p. Radhoštěm, J. Podoba - Bratislava, H. Johnová - Praha, H. Dvořáková - Brno, J. Pospíšilová - Brno) a kultury duchovní (L. Droppová - Bratislava, D. Stavělová a L. Tyllner - Praha, K. Jakubíková -

Bratislava, J. van der Kooi - Groningen, G. Barna - Budapešť, A. Schrutka - Rechtenstamm - Bonn, D. Bittnerová - Praha, L. Petráňová - Praha).

Referáty mnohých zahraničních účastníků prozrazovaly skutečnost, že v jejich zemích byly práce na souhrnných etnografických atlasech již završeny. V jednotlivých příspěvcích, diskusích a jednáních se tudíž objevovalo i téma dalšího vývoje a možnosti etnokartografické metody i jejího přínosu pro etnografické výzkumy. Čeští odborníci pak prezentovali mimo jiné výsledky první fáze práce na národopisném atlasu českých zemí, jehož realizace probíhá pod vedením Josefa Vařeky v Ústavu pro etnografii a folkloristiku v rámci grantu AV ČR č. A.0058501 (Národopisný atlas Čech, Moravy a Slezska).

Součástí sympozia byly i dvě odborné exkurze, a to prohlídka části ze souboru známých třešťských betlémů, uchovávaných v domácnostech místních občanů, a exkurze po několika vybraných městských a vesnických lokalitách (Telč, Dačice, Slavonice, Třeštice a Dešov). V rámci konference se uskutečnilo i zasedání International European Ethnocartographic Working Group, které kromě jiného ustanovilo i téma příštího ročníku sympozia, a to "*Kultura v prostoru - její podání (otázky a možnosti)*", které proběhne v roce 1998 ve Vratislavi.

Referáty z třešťského sympozia, jehož úroveň byla vysoce hodnocena nejen domácími, ale i všemi zahraničními účastníky, pak budou v roce 1997 publikovány v sborníku.

Luboš Kafka

SEMINÁŘE

KONFERENCE "LIDOVÁ PÍSEŇ A HUDEBNÍ VÝCHOVA" (Olomouc 10. -11.4.1996)

Konference na uvedené téma neproběhla v Olomouci poprvé. Pozornost, kterou věnuje zdejší Pedagogická fakulta otázkám spojeným s lidovou písní, je s její činností nerozlučně spjata, zejména díky iniciativě jednoho z pedagogů katedry hudební výchovy, doc. dr. Pavla Klapila, CSc. (Připomeňme např. jeho sbírku lidových písní ze severní Moravy "V Zábřeze na rynku", kterou připravil spolu s O. Hrabalovou.)

Jednání, které proběhlo letos v dubnu, se zúčastnili především pedagogové, ale i někteří folkloristé. Zabývalo se možnostmi a způsoby využívání lidových písní ve výchovném procesu, v pedagogické práci. Vyznělo z něho, že pedagogové se setkávají s lidovou písní v poněkud jiné podobě než folkloristé. Nejde jen o to, že se jim předkládá často v různých úpravách a stylizacích, ale podstatné je, že i v základní podobě se s lidovou písní setkávají ve formě výborů nejrůznějšího druhu. I Sušilova sbírka, která, jak se zdá, je základním pramenem pro učitele, představuje výběr toho nejcennějšího a nejhodnotnějšího, co sběratel pro svou edici vybral. Nejčastěji se k ní sahá bezpochyby proto, že je jediná z našich sbírek dosud přístupná, což nelze říci o sbírkách Bartošových nebo třeba o Poláčkových Slováckých písničkách. Z tohoto přístupu se odvíjí i vztah pedagogů k lidové písni nebo jejich pohled na tuto součást lidové kultury, který nese někdy stopy až romantického zaujetí její krásou a hodnotou.

V programu konference odezněly referáty řešící otázku, zda má lidová

píseň místo v dnešní škole (P. Jurkovič), směřující k využití lidové písně v receptivní výchově (O. Čenčíková), jiné si všímaly, jak se lidová píseň může ve výchovném procesu využívat, aby její působnost odpovídala její hodnotě a jaký je skutečný postoj k ní (E. Jenčíková a M. Slavíková).

V příspěvku L. Zenkla měli účastníci možnost seznámit se se zvláštnostmi lidových písní nejen teoreticky, ale i v živém provedení posluchaček fakulty. Lidovou píseň jako materiál pro nácvik některých hudebních dovedností, např. intonačních, tonálního citění apod. prezentovala ve svém vystoupení B. Knoppová, k problematice harmonizování a úprav lidových písní jako součásti přípravy pedagogů promluvil M. Nedělka. O vlastní tvořivosti dětí při melodizaci textů lidových říkadel s demonstrací zvukových ukázek pojednával příspěvek K. Folprechtové a možností využití formy variací ve výchově dětí se zabývala K. Fridrichová. Tím byl vyčerpán program prvního dne, po němž následovalo předvedení hanácké lidové opery o Landeborkovi v podání studentů a pedagogů olomoucké pedagogické fakulty.

Další blok přinesl příspěvky o dialektu v lidové písni (M. Ulrychová) a o pohledu folkloristiky na práci pedagogů s lidovou písní (M. Toncrová). Následovalo pojednání o druzích úprav lidových písní a jejich využití v činnosti dětských sborů (A. Burešová) a závěrečný referát P. Klapila, který věnoval pozornost zkušenostem z výuky předmětu lidová píseň v učebním plánu budoucích pedagogů.

V Olomouci šlo o konferenci spíše komornějšího rázu, jejímž charakteristickým rysem byla velmi živá diskuse k přednášeným příspěvkům. Tak živá, že bylo nutno často ji vědomě ukončovat. Je zřejmé, že jde o aktuální a na-

léhavý problém, k němž se potřebují vyjadřovat nejen pedagogové, ale i pracovníci dalších oborů. Na dosud nezodpovězené otázky nepochybně dojde, neboť pořadatelé mají v úmyslu uspořádat další ročníky. Z toho, co bylo projednáno v letošním roce, vyplývá, že by byla užitečná větší vzájemná informovanost, tedy jak na straně pedagogů, tak etnografů či folkloristů. Podrobnější informace o obsahu konference přinese sborník, který by měl vyjít ještě v tomto roce.

Marta Toncrová

DRUHÝ SEMINÁŘ O FOLKLORNÍM HNUTÍ V ROŽNOVĚ

Ve dnech 27. - 28. dubna 1996 se v Rožnově p. R. uskutečnilo druhé sympozium pořádané Folklořním sdružením ČR, Valašským muzeem v přírodě v Rožnově, Ústavem lidové kultury ve Strážnici a dalšími institucemi na téma "Folklořní hnutí v České republice po roce 1945". Navazovalo na problematiku, již se zabývalo v minulém roce (vývoj regionálních folklořních hnutí) a již byla věnována řada příspěvků i letos. Nosným se však stalo spíše téma "regionální folklořní hnutí a folklořní festivaly".

Sympozium zahájili předseda Folklořního sdružení ČR František Synek a ředitel Valašského muzea v přírodě Jaroslav Štika. Úvodní referáty přednesli Eva Večerková (*Lidová slavnost - znak národní kultury*) a Jan Krist (*Mezinárodní folklořní festival ve Strážnici a regionální folklořní hnutí*). Po nich vystoupili zahraniční hosté István Konfo-

SEMINÁŘE

ra z Maďarska, K. C. Znamirovski z Polska a Cyril Zálešák ze Slovenska. Upoutal zvláště jeho příspěvek o regionálních folklorních festivalech na Slovensku.

Pak následovaly referáty k problematice regionálního folklorního hnutí. Zabývali se jím Věra Haluzová (jihovýchodní Morava), Jindřich Pecka a Barbora Čumpelíková (jižní Čechy), Věra Kovářů (Brněnsko), Jan Miroslav Krist (hnutí slováckých krúžků), Dagmar Valová (Orlovsko), Jana Šamánková (Frenštátsko), Zdeněk Kašpar (Všacko). Program sympozia byl poté obohacen o přehlídku dětských cimbálových muzik z Valašska.

Po ní odezněly další příspěvky. Referovali Jaromír Dadák (o slezské lidové písni), Kateřina Martínková (o Rusínech v Chomutově), Zlatislava Krúzová (o vzniku souborů v pohraniční oblasti břeclavského okresu), Eva Kovandová (o rekonstrukci lidových krojů na Karlovarsku), Pavla Kafková (o folklorních námětech v estetické výchově základních škol). Jiří Pospíšil (o české lidové písni) a Zdeněk Tofel, který svým referátem o Sochových národopisných slavnostech ve Lhotce pod Ondřejníkem otevřel druhou část sympozia.

Pokračovali Jaroslav Štika (Rožnov p. R.), B. Fulínová (Oslavy NVČ v roce 1995), Zdena Jelínková (Hornácké slavnosti ve Velké nad Vel.), Jiří Jilík (Vlčnov a Hluk s jízdou králů), Antonín Mička (Mladé Hornácko ve Velké n. Vel.), Jan Krist (Národopisný festival v Miloticích u Kyjova), Vlastimil Fabišík (armádní folklorní festival), Zdeněk Šprc (Mezinárodní folklorní festival ve Frýdku-Místku), Anna Buroňová (slavnosti v Dolní Lomné) a František Synek, který program sympozia uzavřel (Slovácký rok v Kyjově).

I druhý ročník se setkal s velkým zájmem účastníků. Předpokládá se, že přednesené příspěvky budou publikovány stejně jako v loňském roce v mimořádném čísle časopisu Folklor. Je potěšitelné, že se těchto akcí v nebyvalé míře zúčastňují i vedoucí souborů a skupin, pořadatelé folklorních akcí v regionech a další zájemci o tradice lidové kultury, a že nejsou jen pasivními účastníky. Přicházejí s vlastními příspěvky a zúčastňují se diskuse. Prostě, řada z nich má zájem získat další vědomosti a poznatky a o svých zkušenostech a názorech je ochotna a schopna diskutovat. Toto blýskání na lepší časy lze jen přivítat.

Jan Krist

V. EVROPSKÁ KONFERENCE I.O.V

V. evropská konference I.O.V. - Mezinárodní organizace lidového umění UNESCO, se konala ve dnech 5. až 8. června 1996 v rakouském Mauternforu (Solnohradsko) za účasti více než 40 delegátů ze 16 zemí. V rámci konference se konalo vědecké symposium na téma *"Samson, Goliáš a další obři - obři figuriny v evropském folkloru"*, kterého se zúčastnilo dalších více než 60 účastníků z Rakouska. Akci velmi významně podpořily orgány zemské vlády Solnohradska a úřad starosty města Salzburg.

Konference projednala řadu organizačních a administrativních otázek. S velice zajímavým referátem na téma *"Úvahy o problémech lidové kultury na prahu třetího tisíciletí a úkoly I.O.V."* vystoupil prezident mezinárodní komise pro vědu a výzkum M i e c z y s l a w M a r c z u k z univerzity v Lublinu

VÝSTAVY

(Polsko). Referát se stal podnětem k široké diskuzi, která bude pokračovat i na dalších jednáních.

V roce 1997 se bude VI. evropská konference I.O.V. konat v hlavním městě Běloruska Minsku. Národní sekce České republiky uspořádá ve spolupráci s FoS České republiky v rámci Středoevropského festivalu dětských souborů v září v Luhačovicích vědecké symposium s tematikou *"Dítě a lidová kultura"*. Symposium se bude konat v Rožnově pod Radhoštěm ve spolupráci s Valašským muzeem v přírodě.

Radomil Rejšek

VÝSTAVA FOTOGRAFA A MALÍŘE K. O. HRUBÉHO

Výstavou se stručně výstižným názvem *"K. O. Hrubý - fotograf a malíř"* zahájil Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně sérii akcí, na nichž chce během příštích let seznámit veřejnost se svým bohatým fotoarchivem.

Osobnost K. O. Hrubého nezahlili autoři scénáře - kurátorka Etnografického ústavu Helena Beránková a Miroslav Myška (Nadace Viléma Reichmana) - náhodou. Tento přední český fotograf se v letošním roce dožil kulatého jubilea 80ti let (narozen 15.5.1916). Uzavření vysokých škol v období německé okupace jej nasměrovalo na dráhu profesionálního fotografa. Po válce se již ke studiím na právnické fakultě nevrátil, ale stal se fotoreportérem pracujícím pro Rovnost a Květy. V roce 1952, kdy začal učit jako řádný profesor na brněnské VŠUP, začalo i jeho působení pedagogické. Za léta strávená na škole vchoval a

VÝSTAVY

ovlivnil řadu mladých fotografů. Jeho pedagogická činnost se neomezila jen na brněnskou VŠUP. Spolu s A. Hinštem založil v roce 1972 školu výtvarné fotografie při Svazu českých fotografů, která pod názvem Institut tvůrčí fotografie Slezské university v Opavě funguje dodnes. K. O. Hrubý byl rovněž velmi aktivním a agilním organizátorem fotografických výstav ať již vlastních či kolektivních. Díky jeho snahám byla v roce 1959 založena první stálá fotografická výstavní síň v Československu - a v té době i v Evropě - Funkeho kabinet při brněnském Domu umění.

Z hlediska národopisné fotografie je zajímavé tvůrčí období pokrývající 50. a 70. léta, kdy se soustavně zabíral sociální a etnografickou tematikou. Sám a později se studenty pravidelně zajížděl do terénu, kde dokumentoval každodenní život člověka nejen v jeho radostných, ale i v tragických momentech. Z cest do dědin na Moravě a na Slovensku vznikly pozoruhodné cykly předvádějící konkrétní a neopakovatelné akce zachycující relikty lidové kultury. Jsou to fotografie lidsky jímavé, bez patosu, sentimentu, a přece vše říkající. Na výstavě k nim patří např. snímky "Smrt dítěte", "Pohřeb z Liptova". Hrubého přínos pro národopisnou fotografii spočívá mimo jiné i ve skutečnosti, že vedle tradičních oblastí podchytil i terén, který se netěšil příliš velkému zájmu odborné veřejnosti. O to cennější jsou jeho snímky z brněnských předměstí, včetně obcí na širším Brněnsku, zachycující mizení tradiční kultury. Hrubý se rovněž věnoval dokumentaci folklorismu - druhotné existenci národopisných jevů. V těchto chvílích nezapřel reportážního fotografa ze svých počátků. Na všech jeho fotografiích, a výstava v Etnografickém ústavu je toho dokladem, je

člověk v interakci s prostředím, které jej obklopuje. Ke krajině, ať již v původní kráse podpálavských lužních lesů, beskydských svahů či ve zdevastované podobě z okolí Ostravy, se neustále

vracel. I do tohoto žánru promítl člověka, stopy jeho činnosti. Na přelomu 60. a 70. let se odklonil od živé reportážní i dokumentární fotografie a věnoval se tvorbě imaginativní a inscenované.

Dědčeka. Foto K. O. Hrubý, 1952

VÝSTAVY

Brněnska výstava v Paláci šlechtičen zachycuje všechna období Hrubého tvorby. Autoři ji rozdělili na blok inspirovaný lidovou kulturou, témata s dominantou krajiny, cyklus Člověk a město. V závěru pak představili snímky z období inscenované tvorby. Tento široký záběr dává možnost komplexního poznání osobnosti fotografa, ale skrývá v sobě i úskalí v zabíhání do podružných detailů.

Fotografickou expozici doplňuje Hrubého malířská tvorba, které se věnuje po odchodu z aktivního fotografického a pedagogického života, po

přestěhování do Senotína (v jižních Čechách). Obrázky stojící na pomezí naivní tvorby nyní vyplňují autorův volný čas. Výstava působivá ve své komplexnosti je doplněna publikacemi, na jejichž vzniku se podílel. Atmosféru dokreslují fotografické přístroje, s nimiž snímky zhotovoval.

Rozsáhlá výstavní akce, jejíž základ tvoří kolekce snímků z archivu Etnografického ústavu, byla doplněna zápůjčkami ze sbírek Českého fondu výtvarných umění a Moravské galerie v Brně. Výstavu provází kvalitní katalog (autoři: I. Armutidisová, H. Beránková,

M. Myška) a soubor pohlednic odrážejících šíři Hrubého zájmů. Jak instalace, tak doprovodné tiskoviny, spatřily světlo světa pouze díky podpoře Nadace V. Reichmana a osobnímu nasazení organizátorů.

K. O. Hrubý - fotograf a malíř.
Etnografický ústav Moravského zemského muzea, Brno 23. 3. - 27. 5. 1996, Národní technické muzeum, Praha, červen - červenec 1996, Slezské zemské muzeum, Opava, říjen 1996. Pořadatelé: Etn. ústav MZM, Nadace V. Reichmana. Autoři: H. Beránková, M. Myška.

Hana Dvořáková

Mrtvé dítě. Foto K. O. Hrubý, 1957

KÁVA, KAFÍČKO, KAFE VE STŘEDOČESKÉM MUZEU

Po celou letní sezónu, od května do října 1996, mohli návštěvníci Středočeského muzea v Rostkách vidět další z originálních výstav zaměřenou tentokrát na kávu, čaj a kakao. Nápoje, natolik samozřejmé a neprávem zevšednělé, tvořící každodenní kulisu úspěšného života, tu byly představeny jako etnografický, kulturně historický i sociální fenomén. Autoři výstavy, M. Vlk, V. Jiříková, J. Štastná, použili vedle fondů roztockého muzea zápůjčky z řady dalších institucí, muzeí a galerií. Hlavním sponzorem byla společnost Tchibo.

Přestože v názvu výstavy figurovala pouze káva, v expozici byly zachyceny ještě dva další nápoje, čaj a kakao (čokoláda). První exponát, model čtyřstěžníku na pozadí staré mapy, symbolizoval exotičnost domoviny i prvotní způsob přepravy vzácných surovin. Vstupní část expozice rozdělili autoři do několika kójí, připomínajících jistě ne náhodou výkladní skříně. Doprovodné

VÝSTAVY

texty byly umístěny spolu s obrázky rostlin na vnějších svislých panelech. Každá z rostlin byla představena jednak z botanického hlediska, jednak tu bylo její "kalendárium" a popis cest, kterými se dostávala k evropskému spotřebiteli. Každá ze zmíněných kójí měla vlastní atmosféru, která návštěvníkovi téměř sugerovala i pocity vůně staré orientální kavárny, tepla ze samovaru a porcelánových koflíků i pocity hutných zrakových i čichových vjemů při vstupu do koloniálu z meziválečného období.

Hlavní výstavní plocha, výrazně oddělená sníženým podlažím, byla řešena pomocí prosklených vitrin většinou trojúhelníkového půdorysu, což umožňovalo vytvářet různé řešená a divácky vděčná seskupení. Tady autoři přešli od získávání surovin k jejich společenské funkci. Prvním vybraným prostředím byla měšťanská domácnost poloviny 19. století, reprezentovaná salónek z předbřeznové doby a ukázkami kuchyňského vybavení, zejména různými kadluby, formami a formičkami na sladké pečivo a jeho ozdoby. Velmi dobře tu působily kurentem tištěné lístky s recepty M. D. Rettigové, její brožura o "kafíčku" a "sladké kuchyni" i ukázka z paměti K. Světlé.

Zajímavou problematiku představuje vývoj nádob a nástrojů k přípravě a konzumaci horkých nápojů. Autorům se v další části výstavy podařilo nastínit jejich vývoj po stránce materiálové i formální. Vzpomenuta byla i dobová grafika a malba, odrážející různé způsoby a různá společenská prostředí související s pitím kávy a čaje. Tyto výtvarně hodnotné doklady doplňovalo i užité umění, pestrý přehled plakátů, reklamních letáků, obalů, nádob atd., propagující kávu, čaj, kakao, čokoládu, cukr, ale přirozeně i nejrůznější kávové náhražky.

Dalším interiérem, respektive jeho výsekem, byla běžná kavárna z 20. let našeho století se standardním vybavením, navštěvovaná nejširší veřejností. Zájemce se mohl seznámit s historií evropských kaváren na přilehlém panelu.

Zhruba polovina dolní části sálu byla věnována maloměstskému a venkovskému prostředí. Přechod tvořila hrubá lavička se sušenými rostlinkami pro přípravu bylinných čajů. Část interiéru drobné maloměstské domácnosti byla zastoupena skleníkem s "lepší" porcelánovým a skleněným nádobím.

Prostřený stůl s kafáčky, koblihami a pleteným "věncem" signalizoval, že je prostřeno ke sváteční svacině. K této domácnosti patřila i přehlídka hrnečků typu "každý pes jiná ves", odlišných tvarově, barevně i výzdobou, často s nápisy, obrázky putovních míst a významných osobností tak, jak se za léta nashromáždí ve vitrině v parádním pokoji. V kuchyni se zase nastřádají formy na bábovky a cukroví, dózy na mouku, cukr, sůl a koření.

Asi nejdojemnější působil poslední interiér, venkovská babiččina kuchyně z doby první republiky. Tak chudá, že místo kredence stačila polička na lepší kusy nádobí, ovšem s neodmyslitelnou klasickou almárkou na potraviny, kuchyňskou stoličkou a jednoduchým, časem pořádně poznamenaným stolem se židlemi. Do takové kuchyně přímo bytostně patřily otlučené bandasky, plechové konvice na kafe z melty, velké kameninové hrnky i vyšívané kuchařky na zdi.

Autorům se podařilo podat průřez staletými i různými sociálními prostředím a zachytit na jevu zdánlivě okrajovém kus kulturní historie i každodennosti. Velkou zásluhu na vyznění výstavy měla i výtvarná část výstav-

ního týmu, A. Hůlka, I. Knapp a P. Kříž.

Irena Štěpánová

Z VÝSTAVNÍ ČINNOSTI RAKOUSKÉHO NÁRODOPISNÉHO MUZEA VE VÍDNI

Výstavní prostory ve vídeňském Gartenpalais Schönborn, sídle Rakouského národopisného muzea (Österreichisches Museum für Volkskunde), patřily v uplynulém roce dvěma rozsáhlým dlouhodobým výstavám. Přes odlišnou tematiku byly obě zpracovány ze širšího pohledu a snažily se jevy tradiční kultury začlenit do odpovídajících historických, kulturních a interetnických souvislostí.

K aktuálnímu politickému problému, jakým je současná Bosna, mohou etnologové sotva nabídnout nějaké zásadní řešení, konstatoval v průvodním slovu k výstavě *"Bosnien zwischen Okkupation und Attentat"* její autor F. Grieshofer, mohou ale prostřednictvím svých výzkumů přispět k pochopení tohoto osudného balkánského regionu. Poté, co se Bosna a Hercegovina stala nejprve územím pod správou Rakouska-Uherska a pak až do konce první světové války jeho součástí, se dosud uzavřená země začala otevírat ostatní Evropě. Bosna se stala také místem výzkumů rakouských národopisců, kteří výsledky svých studijních cest publikovali v odborném tisku. Navíc shromáždili početnou sbírku vypovídající o životě a kulturních tradicích bosenského obyvatelstva. Díky této rozsáhlé kolekci mohla být výstava realizována, nejprve na zámku v Kittsee (srpen 1994 - březen 1995), pak ve Vídni (do 1. 10. 1995).

VÝSTAVY

Vedle úvodní informativní části, která přibližovala historické osudy země, její postupné objevování a začleňování do evropských struktur, hlavní těžiště výstavní instalace spočívalo na exponátech. Ukázaly tradiční kulturu země od zaměstnání obyvatelstva přes dům a jeho vybavení, zbraně, keramiku, oděv a textil ke šperkům a dalším projevům lidového umění. Výstava se snažila poukázat na všechny důležité momenty, které přispěly k formování této balkánské země a vedly ke vzniku její multikulturální a multietnické společnosti.

Druhá instalace, *"Der eiserne Faden. Rastelbinder und ihre Waren. Drahtbinderarbeiten aus Europa"* (7. dubna až 17. září 1995), byla dílem M. Schindler. Více jak šest set vystavených exponátů dávalo představu o drátěnické produkci, jež vyšla ze slovenského prostředí a v 19. století díky zprůmyslnění dosáhla nebyvalých téměř masových rozměrů. Jak ukázala expozice, výrobky z drátu pronikly do mnoha oblastí života nejen v evropských zemích, ale i v zámoří. Neomezily se jen na klasické pastičky a podložky pod žehličky a kuchyňské nádoby, ale zahrnovaly i různé dekorativní předměty, dětské hračky, umně formované ptačí klece a jako nejrozměrnější kusy zahradní nábytek. Skutečně nepřehledné množství výrobků, na jejichž počátku stál zdrátovaný hliněný hrnec. I když tyto předměty měly hlavně praktickou funkci, jsou zároveň plné fantazie a tvůrčího přístupu k věcem každodenní potřeby. Reprezentativní výběr drátěnických výrobků umožnily autorce soukromá sbírka Jeana Louise Menarda a Daniela Rozensztrocha z Paříže, dále pak exponáty z Povážského muzea v Žilíně a domácí fondy Rakouského národopisného muzea.

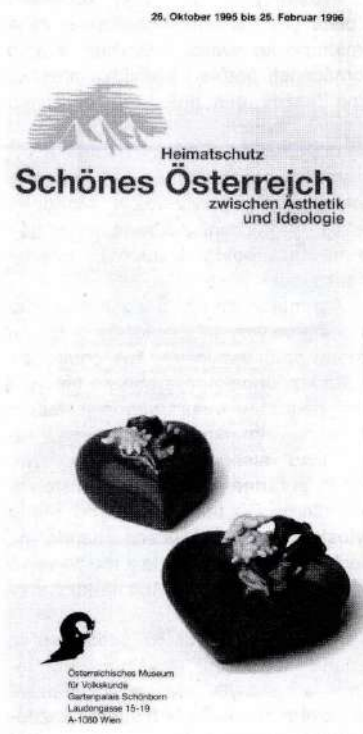
Miroslav Válka

SCHÖNES ÖSTERREICH - HEIMATSCHUTZ ZWISCHEN ÄSTHETIK UND IDEOLOGIE"

Evropská etnologie věnuje v posledních letech velkou pozornost problematice národních mýtů, národních symbolů a především pak jejich konstrukcím. Ke konstruování a následné popularizaci symbolů národa přispěl náš obor svým dílem - některé objekty lidové kultury na ně byly dokonce povýšeny. V tomto kontextu nás zaujala výstava u našich rakouských

sousedů, kterou pod názvem *"Pěkné Rakousko - památková ochrana (nepřesný překlad slova Heimatschutz) mezi estetikou a ideologií"* uspořádalo Rakouské národopisné muzeum (ÖMV) ve Vídni spolu s katedrou národopisu na tamní univerzitě (26. 10. 1995 - 21. 4. 1996). Projekt připravený v rámci výzkumného programu Rakousko bez hranic při příležitosti milénia země chtěl být národopisnou reflexí, vizualizací představ o Rakousku, "rakušanství". Autoři výstavy - Reinhard Jöhler, Herbert Nikitsch a Bernhard Tschofen - se rozhodli vypořádat s tíží zaběhlých klíšé a předložili široké veřejnosti k diskusi výsledky svých výzkumů. Nutno podotknout, že velmi srdnatě a na české poměry nezvykle.

Výstava instalovaná v prvním poschodí Schönbornského paláce byla členěna do dvou celků, přičemž druhý logicky vyplynul z prvního. Ke konstrukci a popularizaci hodnotových představ o národu přispělo rozhodující měrou rakouské hnutí na ochranu "národních" památek (ustaveno v roce 1912) usilující vedle zachování i o jejich obnovu. Tomuto hnutí byla věnována první část výstavy, která rekonstruovala prototyp památkářské expozice z 20. let prezentující ideální představu krás a hodnot "domácí" kultury. Autoři se zde soustředili především na dokumentaci lidového stavitelství jako národního znaku (viz trend světových výstav dokládajících na tomto žánru národní odlišnosti). V následující polovině se pak pokusili problém vizualizovat na souboru předmětů odrážejících "národní" kulturu. Na každodenních projevech, které již ani nevnímáme, demonstrovali mechanismus procesu, jehož prostřednictvím se zdánlivě marginální jev stává národním symbolem. Např. alpská květena se stává "rakouskou", svérázná keramika je nositelkou

VÝSTAVY

"starých dobrých rakouských tvarů", optimistický pár v dirndlu je reklamou na čokoládu, apod. Velmi podnětný a k zamýšlení nutící byl závěr této části. Autoři oslovili všechna rakouská města a požádali je o zaslání předmětu symbolizujícího jejich domov. Prosbu o "kousek Rakouska" se stala anketou s vyústěním do okruhu problematiky národních symbolů. Oba výstavní celky spojoval vstup s kukátkovou projekcí dovolenkových obrázků z 50. a 60. let, diaprojekcí krajinných panoramat. První exponát pak předjímal celou výstavu: Folkloristické vyšívané šle sběratele a badatele Georga Kotekse (1889-1977). Stejně diskutabilně podnětné jako obsah bylo i výtvarné řešení založené na netradičních materiálech: neopracovaných kovových trubkách, foliových krabicích. K výstavě byl vydán, jak je ostatně v těchto krajích zvykem, obsáhlý katalog, plakát, skládačka a v závěru pak i dokumentace zásilkové akce s názvem "Pošta z Rakouska". Výstavu zakončilo mezinárodní sympozium ("*Etnické symboly a estetická praxe v Evropě*", 19. - 20. 4. 1996) reflektující danou problematiku v evropském kontextu.

V rámci exkurse, kterou uspořádala brněnská Katedra evropské etnologie, výstavu shlédli i naši etnografové. Toto provokativní téma vyzývá k diskusi i na domácí půdě.

Hana Dvořáková

VÝSTAVNÍ AKTIVITY ETNOGRAFICKÉHO MUZEA V KITTSEE

Na zámku v severoburgenlandském Kittsee nedaleko slovenských hranic je ve stálé expozici prezentována sbírka Rakouského národopisného muzea, jež

vznikla na přelomu 19. a 20. století jako srovnávací kolekce, zaměřená na tradiční lidovou kulturu bývalých korunních zemí rakouské části dunajské monarchie (české země, Halič, Bukovina, ale i Bosna a Hercegovina). Zdejší Etnografické muzeum vlastní také výstavní prostory, sloužící k tematickým výstavám, jež doplňují a rozšiřují poznatky, které návštěvník získá ve stálé expozici. V loňském roce zpřístupnili pracovníci muzea hned tři takové výstavy.

Nejrozsáhlejší byla výstava o lidové kultuře Rumunska, "Volkskultur aus Rumänien", ztvárněná ze sbírek Muzeu civilizatiei populare traditionale "ASTRA" ze Sibině. Díky rozdílným geografickým, historickým a etnickým podmínkám získala rumunská lidová kultura na pestrosti a zajímavosti. Autoři expozici koncipovali tradičně od zaměstnání a způsobu obživy (pasterectví, rybolov, zemědělství) přes domácí a řemeslnou výrobu (tkalcovství, keramika) k lidovému umění (dřevořezba, malba na skle, zvykoslovné předměty). Závěrečná kolekce lidového oděvu se snažila postihnout všechny významné regionální typy. Charakteristická pestrost a barevnost se promítla i do tradičního rumunského interiéru.

Z Podunajského muzea v Komárně pocházela další vystavená kolekce "Holzschnitzkunst in der Südslowakei". Sbírkové předměty, soustředěné z několika muzeí na slovensko-maďarském pomezí, přibližovaly lidovou dřevorezbu jihoslovenských Maďarů. Použitou technikou i motivicky odpovídala dokladům ze sousedních územích, obyvaných slovenským etnikem, a přesvědčivě ukazovala na společnou kulturní tradici.

Lidový dům na Balkáně prostřednictvím kreseb přibližovala výstava "Ländliche Architektur in Makedonien". Převážně kamenné patrové stavby,

RECENZE

podle svého charakteru členěné do několika typů, dávaly představu o tradičním makedonském domu, formovaném jinými kulturními tradicemi, než středoevropský dům.

Miroslav Válka

LIDOVÁ VÝROBA - JEJÍ DOKUMENTACE A PREZENTACE.

Sborník příspěvků z odborného semináře k životnímu jubileu etnografky Evy Urbachové v OVM Vsetín - 2. září 1994. Vsetín 1995, 35 s.

Rozsahem nevelký, ale po grafické stránce pěkně vypravený sborník obsahuje příspěvky, z nichž převážná část zazněla na uvedeném semináři o lidové výrobě, hlavním oboru zájmu jubilantky. Vzhledem k tomu, že informace o semináři se objevila v Národopisné revue 1/1995, připomeneme jen názvy referátů a jejich autory: *Několik poznámek k soudobé dokumentaci lidové výroby v regionálních muzeích* (K. Pavlišťík) - *Generační aspekt prezentace lidové výroby v muzeích v přírodě* (J. Langer). Novým příspěvkem je stať L. Kunze *Lidová hudební nástrojaři na Valašsku*. Zbylá část sborníku je věnována jubilantce. Nejdříve sama informuje o filmové dokumentaci lidové výroby, jak ji začínala ve vsetínském muzeu, a pak přibližuje expozici Šikovné ruce, již připravila v roce 1994 a prezentovala zde výsledky své dlouholeté badatelské činnosti. O jejím rozsahu hovoří i publikovaný seznam výstav a uveřejněných prací s tematikou lidové výroby na Valašsku. Musíme ještě připomenout, že sborník provází řada kvalitních dokumentačních fotografií M. Langra z archivu vsetínského muzea.

Miroslav Válka

RECENZE

J. LANGHAMMEROVÁ: ČESKÉ LIDOVÉ KROJE. Praha, Práce, 1994. 152 stran s 71 barevnými fotografiemi a 62 pérovkami a 1 mapkou. Résumé anglické, francouzské a německé

Vydání této knížky provázela intenzivní kampaň v podobě rozhovorů s autorkou, anoncí a posléze pochvalných recenzí. Podstatou značně neobvyklé, až barnumské reklamy, bylo zdůrazňování novátorské koncepce vzdávající se údajně "dosud převažujícího stylu pozitivistického popisu" (Nové knihy 15/95, s.3), který byl podle Langhammerové charakteristický pro dílo Drahomíry Stránské z roku 1940 (ovšemže má být 1949): "Stránská je v podstatě pozitivistický vědec, v jehož způsobu práce převažuje popisná faktografie", proti čemuž "základní filosofie (sic!) této knihy by se dala vyjádřit jako hledání a interpretace vztahů" (Nové knihy 4/95). Tato a četná další silná slova musela přirozeně vyvolat napjaté očekávání výsledku především v odborných kruzích. Když se však knížka konečně objevila na pultech, vzbudila nelibé pocity - od rozpaků až po neskrývaný odpor. Jenže v našem národopisu vládne už po celá desetiletí neochota podepisovat se vlastním jménem pod pronikavější, hlavně negativní kritiky, která je asi převážně plodem falešné kolegiality. I ti, kteří soukromě s kritickými postoji souhlasí nebo z nich mají dokonce škodolibou radost, navenek se pozastavují nad počínáním recenzenta, jež neváhají označovat za neslušné. Protože soudím, že nemravné je ve skutečnosti nedostatku a chybám mlčky přihlížet a nechat je působit ve vědomí, popřípadě v odborné činnosti

jiných, neváhám se otevřeně přihlásit o slovo.

Po prvním prolístování jsem knížku s nechutí odložil a váhal jsem, zda se k ní ještě vrátit. Pocit spoluodpovědnosti za pověst našeho oboru mne však přiměl k tomu, abych ji se zařatými zuby přečetl do slova a do písmene.

Nejprve k proklamovanému novátorství: Pominu text ze záložky o tom, že publikace "je pojatá v nadhledové rovině s maximální znalostí věci, ale i úměrná čtenářskému vnímání" a že "je to dílo logické" (?), protože nevím, nakolik to koncipovala autorka sama, když jsou tu patrný stopy jejího vyjadřování, či nakolik to jen nesebekriticky přijala z pera nakladatelských redaktorů. Nemohu však suše konstatovat, že zřetele, které Langhammerová vydává za nové a za základní, fungují, byť většinou jen nenápadně, ale docela samozřejmě a ústrojně v nesčetných dřívějších pracích o lidovém oděvu, někdy i jako vůdčí motivace k jejich vzniku. Tak například různých pojednání o oděvu městském a pracovním, o svátečním a obřadním kroji nebo o oděvu některých sociálních a profesních skupin, která splňují požadavek zvláštní pozornosti k těmto kategoriím odívání, existuje poměrně dost a nezřídka pronikají do této problematiky mnohem hlouběji. Snaha Langhammerové nastínit vztahy uvnitř těchto kategorií vede jen k nesoustavnému a zkratovému výkladu, v němž se ohlašovaný a očekávaný efekt ztrácí nebo je zavádějící. Nadto se z některých částí práce stává rebus: autorka vyčerpá různé informace v kapitolách o čítených formujících lidových krojích natolik, že je v oddílu o regionálních typech buď jen torzovitě opakuje anebo čtenáře odkazuje do

předchozích částí textu. Není to "dílo logické", nýbrž chaotické.

Zarážející je už sám titul knížky: *České lidové kroje*. Nejde jen o to, že u čtenářů na Moravě a ve Slezsku může vzbuzovat oprávněnou nechuť jako jeden z projevů centristické přezíravosti a nabubřelosti, nýbrž o to, že je v příkrém rozporu se skutečností. Jsem znám jako odpůrce všech moravistických, nejen separatistických projevů, ale nemohu se smířit s tím, když se už notoricky vydává historické území Moravy a Slezska za součást Čech (místo Českých zemí, popřípadě v politickém smyslu České republiky). I ten nejprazštější Pražan, který mří do Brna, do Olomouce nebo do Jevíčka, prohlašuje, že jede na Moravu, a to právě tak, jako my z Moravy cestujeme nejen do Čech, ale i do Slezska. Že nejde v názvu jen o náhodný či dokonce nechtěný zkrat, lze doložit citacemi z textu, například ze Závěru: "Naše práce dělí celou typovou šíři českých krojů podle prostředí, v němž vznikaly" anebo "souborná publikace o českých krojích vychází po mnoha letech." Ať. Ještě hůř ovšem dopadlo Slezsko. Čteme: "Morava má několik výrazných center a regionů. Slezsko, Valašsko, Hanou, Slovácko a vlivná města Opavu, Olomouc, Brno" (s.14). Nelze se pak divit, že autorka hodnotí "dokonalé malířské studie moravských krojů Josefa Mánesa", přičemž jí uniká, že část z nich pochází z těšínského Slezska a Jablunkovska. Ona sice ví, že Těšín je slezské město na polských hranicích (s.69), ale bez ostychu napíše na téže stránce "moravská městečka Těšín, Rožnov, Strážnice." Horší však je, když v souvislosti se stavem těšínského kroje na počátku 20. století charakterizuje Těšín jako hraniční město s Polskem (s. 15): v té době totiž ležel Těšín

RECENZE

přímo v srdci Těšínského knížectví, které sahalo od řeky Ostravice až po západní hranici Haliče. Hraničním městem se Těšín stal až v roce 1919, tedy po rozdělení území i města na dvě části podél řeky Olše. Podobné zmatky vnáší Langhammerová do textu i tvrzením, že portáši (píše je neodůvodněně s velkým P, ač jde o označení profese) strážili hranice "mezi někdejším Českým královstvím, Polskem a Uhrami" (s.69). V době, kdy portášský sbor fungoval (tj. asi od počátku 17.století do roku 1830), nemohly to být v žádném případě hranice s Polskem. Autorka si však zjevně nepřipouští žádné problémy se znalostmi z historie a ze zeměpisu. Jinak by nemohla čtenáře šokovat též zjištěním, že "na sever od Brna, uprostřed země, leží Haná" (!). Jenže jak se má vyznat v topografii, když nerozumí ani samému obsahu a významu tohoto pojmu, jak tomu nasvědčuje tvrzení, že "základem české topografie je zemědělské osídlení, které se zde zformovalo ještě před příchodem Slovanů"? Pohroma se dostavuje tam, kde do svého osobitého geografického rámce dosazuje hypotézy (formulované však jako objektivní zjištění) o šíření některých kulturních vlivů. Co asi sleduje citát z díla P. Cornelia Tacita ("žena halí se do lněných přehozů s purpurově červeným lemováním") z roku 98 n. l., který autorka uvádí slovy, že nelze v souvislosti s plachtami jako svrchním oblečením "opomenout jeden z prvních postřehů o oblečení žen na našem území"? Čí to asi byly ženy půl tisíciletí před příchodem Slovanů, když ne keltských Bojů? Má snad být tato citace důkazem kulturní kontinuity? Ale podobně působí i smělé, leč zcela bezpředmětné srovnání situace horského obyvatelstva Českého lesa, v tomto případě Chodů, s oby-

vateli "ve vysokých horách Moravy - Beskydech a Jeseníkách", kde se život odvíjel "ve stylu vysokohorské kultury. Formovala ho souvislost karpatského pásma, jehož jsou západní výspou. Tyto hory jako osa směřující do středu Balkánu, přivedly na Moravu až v 15. století po svazích Karpat zcela jiný lid. Nezemědělský. Valachy chovající salašnickým způsobem ovce a kozy" (s.55). Pod tuto snůšku nesmyslů si Langhammerová dovolila očitovat v pozn.30 práci jednoho z nejlepších znalců problematiky tzv. valašské kolonizace Josefa Macůrka, který na základě zevrubné analýzy pramenů prokazoval převažující podíl domácího živlu na utváření horského pastevectví v západních Karpatech. Seriózní badatel by se snažil podepřít své úvahy o možných filiacích v lidové kultuře vzdálenějších oblastí nezvratnými argumenty, ale autorce stačí k tvrzení, že litomyšlský kroj "má mnoho podobného s kroji moravských Hanáků", okolnost, že "Litomyšlsko je výrazně vsunuto do území Moravy a je odtud blíže do Olomouce než do Prahy" (s.81). Nejde ovšem o vliv hanáckého kroje na litomyšlský, nýbrž právě naopak: "Teprve v ohlasu na bohatě vyšité české zástěry, které se prezentovaly v roce 1895 na Národopisné výstavě československé v Praze, se i na Hané začaly druhotně vyšívat dnes pověstné žluté, bohaté vzory. Je to ohlas, replika, ale zároveň tvorba, které vidíme "do kuchyně" (s.64). Co na tom, že žlutá výšivka má na Hané poměrně hluboké kořeny, jak je to doloženo i v pracích, jež autorka uvádí v seznamu použité, leč zřejmě nestrávené literatury. Její náhledy jsou totiž motivovány představou, že vlivy mezi Čechami a Moravou proudily jedním směrem: "Země moravská se často odděluje od Čech jako samostatný krojový celek.

Při bližším pohledu však zjistíme, že česká oděvní kultura plynule přechází na moravské území." A pokračuje dále: "Hluboko do Moravy byl kroj českého stylu - v proporcích, barevnosti, střížích a typech výzdoby. Tyto znaky např. nesou kroje z okolí Telče, Třebíče, starobylého Jihlavska až po Blansko, severovýchodně na Štrambersku a Novojičínsku". Zatímco o krojích z Čech jsme se v této kuriózní knize nedočteli, že by byly ovlivněny kulturou jiného, například německého etnika, podle autorky "v celém širokém pásmu východního pohraničí od severu k jihu vnášejí se do krojů výrazné impulzy okolních zemí - od severu Polska, dále Slovenska s vlivem Karpat a na jihu z Podunají" (s.82). Nakonec tak Langhammerová zbyvá jediný regionální typ kroje na Moravě, a to na Hané: "Uprostřed země je Haná se zakotvenou starobyloou oděvní kulturou Moravy". Ale chyba lávky - na téže stránce už jsme četli, že "udivující souvislost mají již připomenuté kroje z Litomyšlska a Hané". A tím se ta langhammerovská kvadratura kruhu uzavírá! Žádný soudný moravský etnograf se nemůže ztotožnit s tvrzením o starobylosti hanáckého kroje, snad s výjimkou ocáskového kožichu. A právě tak nebude zatížen představou o existenci moravského lidového kroje v nějaké zobecněné podobě, protože žádný prototyp "moravského" kroje nebyl a nemůže být prokázán. Nicméně lidový kroj na Valašsku, na Hané nebo na Moravském Horácku je "moravský" a nikoli "český", popřípadě je to kroj českého etnika na Moravě, a to na rozdíl například od kroje moravských Němců. Vůbec už pak není "český" kroj goralů na Jablunkovsku, i kdyby všichni jeho nositelé byli od nepaměti vybaveni osvědčením o české státní

RECENZE

příslušnosti. Ale ani kopaničářský nebo hornácký kroj nebyl, není a nebude krojem "českým", i když je krojem příslušníků českého národa. Stejně tak skotský tradiční kroj nikdy nebude anglický, katalánský lidový kroj není a nebude španělský, laponský oděv nebude ani norský, ani švédský, ani finský, natožpak ruský. Kdo jiný by to měl vědět a respektovat, než etnografka, byť pražská.

Zcela zbytečně se Langhammerová zapletla do úvah o vztahu národního a lidového kroje. Podle ní "překrývají se na společné rovině tradičního, rustikálního a bizarního oblečení venkovských minulých generací" (s.6). To je ovšem naprostá nehoráznost, protože idea národního kroje nemá s venkovským lidem vůbec nic společného, rodila se vždy v intelektuálním prostředí městské společnosti. Český národní kroj i přes vynaložené a nesporně ušlechtilé úsilí několika jedinců našťástí nikdy nevznikl, a to ani v podobě rakouského nebo bavorského dirndlu, ba ani polské rogatyvky. (A propos - co je na lidovém kroji v českých zemích bizarního?) Za zjednodušené a zkrácené považují výklady o důvodech záliby šlechtických kruhů v lidové kultuře od 18.století. Nebyla to jen její "anakreontská koketerie" (s.7), která vedla k poznání některých stránek lidového života a kultury. Mnohá svědeckví jsou zachována v dobové literatuře i ve výtvarných dílech, která od gotiky nepřestala - i když v různé míře - zachycovat realie dodatečně pozoruhodné též z národopisného hlediska. Nejedno z krojových alb první poloviny 19.století povstalo bez jakéhokoli přičinění šlechty. A vůbec už si nemyslíme, že "velká vlna národopisného sběratelství" u nás v poslední čtvrtině 19.století "vzniká v souladu se světovým kulturním prou-

dem", nanejvýš snad evropským a ještě přesněji německým. Dost komicky vyznívá v této souvislosti zdůvodnění sběratelského úsilí: "Předně kroj se odkládá, takže je sběratelsky k máni, je také dobře přenosný a hlavně plný hodnot, které je nutno dávat světu na vědomí, informovat o vysoké kultuře českého národa..." (s.8). To je výklad hodný zakomplexovaných politiků, zastánců oblíbené ideje "zviditelňování" vlastního národa. Sběratelství a jeho odborné využívání na sklonku století se obracelo především k vlastnímu lidu a národu, spíš jen výjimečně se prezentovalo na výstavách v tehdy "domácí" Vídní, nejdál snad v Paříži. Svět se pramálo zajímal o vysokou kulturní úroveň českého národa a výstava krojů by jej byla o ní jen stěží přesvědčila.

Chybných a sporných tvrzení je v textové části tak vysoký počet, že je nelze všechna uvádět, natožpak je vracet nebo s nimi polemizovat. Omezíme se jen na příklady: Proč se jedna jediná stránka úvodu jmenuje Prolog (s.5) a proč se pak závěr nejmenuje stejně dramaticky Epilog? - Pocházejí opravdu všechny kvaše moravských krojů z roku 1815 (s.7)? Vždyť dataci nese jen jediný list z různorodého souboru. Nejsou spíš z doby kolem roku 1815? - Uvádějí se kresebné předlohy výšivkových motivů (s.12), opomenuty zůstávají ještě mnohem názornější a odborně cennější vyšívané vzorníky, např. z Hornácka a Valaška. - K čemu jsou náhodně a neústrojně exkurzy do exotických oblastí světa (s.13 Latinská Amerika a Brazílie, Orient apod.). - Jak máme rozumět tvrzení, že na Hané byl kroj "zhruba sto padesát let zapomenutý" (s.15)? - Proč jsou v oddílu nazvaném Oděvy z vlny zahrnuty oděvní doplňky z kůže (řemeny a opasky) a obuv včetně

dřeváků aj. (s.59)? - Co jsou to "primární střevíce" a jsou vůbec krpce střevíce? A proč píše autorka "krbce", když je tento výraz odvozen ze staroslovanského základu a z obecněslovanského slova "krpa" (viz V. Machek: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha 1957, s.237)? - Patří opravdu všechna uvedená výrobní odvětví pod název Živnosti (s.60-61)? - Trvá autorka na tom, že Josef Mánes tvořil na Hané a na Jihlavsku ve 30. letech 19. století (s. 65 a 81)? Stačí přece nahlédnout do znamenité monografie Žákavcovy, abychom zjistili, že Mánes navštívil Moravu a též Slezsko poprvé v roce 1846 a lidové typy maloval hlavně v Kroměříži od února roku 1849. Ostatně je obecně známo, že se narodil v roce 1820. - Při výkladu o městských vlívech v okolí Opavy, Šumperka a Nového Jičína (s. 68) ušlo autorce, že to byl vliv především německého živlu. - Rožnov pod Radhoštěm dávno nejsou "malé horské lázníčky": provoz žinčicových lázní byl omezen od poloviny devadesátých let a statut klimatických lázní ztratilo město definitivně v roce 1950. Místní "skanzen", totiž Valašské muzeum v přírodě, nebyl založen před 80 lety, nýbrž před 70 lety v roce 1925. Není též pravda, že místní muži dlouho chodili v župici (s. 69), většina jich byla pořízena až u příležitosti konání 1. valašského roku 1925. - Líšeň a Troubsko rozhodně nepatří k hanáckému Slovácku (s. 83) a Brumovsko (s. 84) je třeba číst jako Brumovicko. - Naznačení polohy jednotlivých národopisných oblastí v českých zemích vepsáním jejich názvů do schematické mapky by mohlo být instruktivní a vyhovující, kdyby bylo soustavné a kdyby nápisy stály na svém místě a nikoli obráceně, jako v případě Kopanic a Hornácka, nebo

RECENZE

mimo myšlené území, jako v případě hanáckého Slovácka, které tu sahá mylně až po Znojensko (s.75). - Je s podivem, když specialista na lidový oděv tápe v terminologii: co mají být v gorském kroji "rukávky s oplečím" (s.83), píše "kotorové" místo kastorové klobouky (s. 69), z valašské kordulky jí "vyhlížeji měkké bílé rukávce košilky" (s.83), ač běží zjevně o rukávy oděvní součástky zvané rukávce.- Jako kouzlo nechtěného působí ojedinělé kuriózní úlety do problematiky obřadního nebo věrského významu některých součástí tradičního oděvu (např. symbolická role ženské košile na s.56). - K čemu mají sloužit náhodně vybrané úryvky textů lidových písní, nadto ještě bez udání pramene (s.55-57, 60, 69-70, 72, 78, 81, 84-85)?

Informace o regionálních typech krojů v Čechách a na Moravě (na Slezsku autorka v titulcích opět zapomněla) pokrývají všehovšudy necelých deset stránek a ve své stručnosti, ba spíš kusosti a zploštělosti poskytují vlastně falešný obraz, a to jak jednotlivých regionálních typů, popřípadě jejich variant, tak i lidové oděvní kultury českého etnika jako celku. Výrazným příkladem je popis valašského kroje, který se autorce vešel na plochu celé jedné normalizované stránky strojopisu a který vychází z neopodstatněného a irelevantního tvrzení, že "v okolí Vsetína je kraj nejnáměšší" (s.83). Jediným slovem se nezmiňuje o situaci na jižním Valašsku - Valašskokloboucku, Vizovicku a Zlínsku, jakož i na severním Valašsku - Valašskomeziříčsku a Frenštátsku, s výjimkou městského kroje v Rožnově pod Radhoštěm. Jakou hodnotu má ovšem její zjištění, že "zajímavé byly i zcela prosté kusy určené do práce a na všední den"? - Autorka má jistě právo na to, aby přilnula k tomu, co jí z nějakého

osobního prožitku přirostlo k srdci. Dává-li to však na několika místech práce najevo tím způsobem jako při popisu strážnického kroje (s.69), zavání to amatérismem.

Z uvedených přímých citací v uvozkách dost zřetelně vyplývá, že Langhammerová vládne svou mateřštinou jen v omezené míře. Nezná třeba funkci tázací věty a zásadně neopatřuje otazníkem nesčetné formulace typu: "Proč se lidé vůbec zajímají o kroj." A odpovídá si vskutku originálně: "V každé době pro něco jiného." - A podobně dále: "Co vede lidi k vyšívání" (s.64), "Co je práce. Život. Denní potřeba... Tedy fyzická práce, uvnitř procesu" (s.70). V textu se neustále opakují stejná slova ("typické" na s. 60-61 asi šestkrát, hovorové "prakticky" na s.64 třikrát apod.), nejednou ovšem s různým významem, začasťe nepřipadným ("styl", "téma", "systém" aj.). Nemusí jít o pouhý jazykový prohřešek, ale o neobratné matení pojmů.

V nesrovnatelných významech se v textu objevuje pojem "typ", jeho bezmyslenkovitě nadužívání vede až k záměně s podřízenými kategoriemi krojového typu. Jak má čtenář rozumět těmto formulacím: "Lze říci, že každý kroj by si zasloužil detailní monografii a mnohé ji mají. Zde je pak prostor k detailnímu rozboru daného oblečení z hlediska jeho místního vývoje, lze popsat jeho jednotlivé varianty pro různé účely, věkové kategorie, stavy, roční období. V součtu tyto hodnoty představují stovky typů" (s.75). Čeho stovky? To jsou malé ukázky nejen autorčiny jazykové kultury, ale též míry exaktnosti jejího odborného vyjadřování.

Langhammerové totiž chybí znalost vědeckého řemesla. Lze to doložit nejprůkazněji na aparátu připojeném k textové části knihy. Neuvěřitelné chudické citace v poznámkách obsahují

četné nedostatky a chyby, z nichž k nejkřiklavějším patří popis díla Hornova s chybným titulem "Mährische Trachten" místo "Mährens ausgezeichnete Volkstrachten" (pozn.5), důsledné datování základního díla Drahomíry Stránské "Lidové kroje v Československu" do roku 1940 místo 1949, sbírku Karla Weise "Český jih a Šumava v písní" cituje bez uvedení autorova jména jako "Český lid a Šumava v písní" (pozn.25), podivně proplétá citace české a německé verze knihy Blaženy Šotkové a Karla Šmirouse se změnami v pořadí jmen autorů nebo bez jednoho z nich (pozn.2, 12 a 27), píše Uprka místo Uprka (pozn.28), citace má s chybějícími údaji o stranách (pozn.2), dílech nebo svazcích (pozn.9), rocích vydání (pozn.26), nezná funkci částice "in:", nemístně užívá inverze, která má oprávnění při abecedním řazení autorů a musí být podle českých zásad opatřena čárkou mezi příjmením a jménem. Chybně uvádí, že Český lid byl založen v roce 1892 (pozn.8), ač se tak stalo už o rok dříve, kdy začaly vycházet první sešity tohoto časopisu. Zmatek je v poznámkách (v textové části chybí číslo pozn. 22 i ukázka písně z jižních Čech, ač je k ní odkaz na s. 125, pozn. 48 je na s. 70 i 72). Obdobné závady obsahuje i hubený seznam literatury (s.137), alibisticky označený za výběr. Vyznačuje se též hrubými chybami v citacích, např. J. H. A. Galaš je uveden jako V. M. A. Galaš, dílo D. Stránské je i zde - jistě už nikoli náhodně - vročeno 1940! Svěrázná je citace článku Jiřiny Králové, v níž je údaj Praha 1957, a citace s.1, ač je v Těšínsku 1975 na s.11-17. Fantastický a neprominutelný nepořádek panuje ovšem v technice bibliografického záznamu.

Už kapitola Historický pohled (s.7-10), v níž běží ve skutečnosti

RECENZE

o velmi letný přehled bádání, signalizuje, že autorčin rozhled po literatuře je kusý a povrchní. Přední česká odbornice v oboru lidového kroje a textilu, jak ji charakterizuje záložka, uvádí řadu, a to hlavně svých drobných časopiseckých článků a brožur, ale nepokládá za účelné ocitovat monografii Antonína Václavíka Luhačovské Zálesí (Luhačovice 1930) s rozsáhlou a důkladnou kapitolou Vývoj a zánik lidového kroje, jeho znaky, diferenciace, praktické, estetické a etické hodnoty (s. 150-186) či některou ze tří jazykových verzí publikace Volkskunst und Gewebe z roku 1956. Langhammerová se legitimuje už jen tím, že v seznamu literatury i v pozn.9 zatajuje jednoho z největších znalců a nejpłodnějších autorů prací o lidových krojích na jihovýchodní Moravě pod jménem jednoho z redaktorů monografie Moravského Slovenska Lubora Niederla, jehož fundamentální práci Život starých Slovanů I/2 (Praha 1913) si ovšem dovolila opomenout, ač je v ní kapitola Oděv a výzdoba těla (s. 405-682), která by vydala za samostatnou knihu. Autorem kapitoly Lidové kroje na moravském Slovensku (s. 97-252) v uvedené monografii (Praha 1918, 2. vyd. 1923, nikoli 1922, jak uvádí Langhammerová) byl Josef Klvaňa, jehož autorka v jediné zmiňuje o něm překlátila na Františka (s. 8).

Recenzentka této knížky v Mladém světě 13/95 Kateřina Hejková vyjádřila politování nad tím, že publikace vyšla jen v češtině. Podle jejího názoru by "ve vícejazyčném vydání a s dvojnásobnou cenou mohla být komerčním trhákem". Vskutku by jí byla, kdyby německou verzi přeložil týž mistr slova, který má na svědomí resumé a legendy k obrázkům. Stalo se už skoro pravidlem, že kvalita cizojazyčných souhr-

nů bývá v našich knihách i časopisech až neuvěřitelně nízká. Ale žalostná úroveň německých textů v této knize nemá snad obdobu. Použitý jazyk se němčině podobá jen velmi vzdáleně: chybná volba výrazů, a to nejen odborných, neznalost zásad německého slovosledu, školácké gramatické chyby, například v rodech a v pádových koncovkách, chybějící nebo nadbývajcí litery atp. Na necelých čtyřech stránkách (146-149) přesahuje počet chyb stovku. Mezi perličky náleží překlad názvu Slezska "Silesien" (místo Schlesien) a těšínského Slezska dokonce "Cieszyn-Silesien" (!), Polsko je chybně "Pollen" a jméno města Tábor je "bezkonkurenčně" přeloženo - jak jinak při této jazykové kultuře - jako "Lager"!

Podstatnou část plochy zabírají v knižce fotografie a kresby. S jejich hodnocením bychom nemuseli ztráčet čas a slova, když autorka sama označila obrazovou přílohu za "bohatou a zajímavou" a dodala, že "hlavní těžiště je v umělecky hodnotných barevných fotografiích" (s. 87). Nadto se o ní na zadní straně přebalu dovidáme, že "hledá přirozenost a pravdivost lidových krojů". A recenzentka v Mladém světě jí dokonce shledává jako "unikátní". Ona vskutku unikátní je, jenže v nelichotivém smyslu. Problém sám o sobě představuje už křiklavý nepoměr v zastoupení regionálních typů, o nichž je řeč v textové části knížky. Zatímco z těšínského Slezska tu nacházíme 10 fotografií, z opavského Slezska ani jedinou. Tři snímky jsou z Podluží, dva z Kyjovska a jeden z Hornácka, ale žádný z Uherskohradištska, Uherskobrodsko a Kopanic. Proti pěti fotografiím z Rožnova pod Radhoštěm stojí dvě z Hané a hanácké Slovácko, Brněnsko a Horácko chybí docela. Atd.

Pro ty oblasti a lokality, které zůstaly nezastoupeny, je to spíš štěstí, protože je aspoň nelze napadat. Dokumentární hodnota většiny fotografií je totiž nadmíru pochybná. Většina jich byla pořízena - jak je to patrné ze zobrazeného prostředí - v muzeích v přírodě (kroje z Moravy a Těšínska ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm) a na folklórních festivalech, nejednou přímo na podiu (např. ve Strážnici). Jde zpravidla o souborové kostýmy, v lepším případě o více či méně zdařilé rekonstrukce včetně oděvních doplňků a rekvizit, které evidentně usilují o vzbuzování dojmu starobylosti. (Stejně nerovnoměrně jsou zastoupeny i národopisné oblasti Čech.) Ukázkovým příkladem souborářských kostýmů jsou valašští "zbojníci" a "portáši" (obr. 9 a 13) i účastníci české krojové slavnosti v roce 1992 (obr. 70 a několik dalších, např. 44, 45, 46, 65, 68, 71 apod.). Pramenná hodnota většiny těchto krojů je přinejmenším sporná, leckdy i matoucí, v každém případě nevyhovující jako východisko pro vědecké bádání. Tím nechceme jejich nositelům upírat právo na to, aby se v nich podíleli na veřejných produkcích, když je to baví a uspokojuje, natožpak jim kazit radost z toho, že si je zčásti sami zhotovili a že se v nich dobře, někdy i výlučně a důležitě cítí. Náleží k nim ostatně i sama Langhammerová jako družice z jihočeských Blat z první poloviny 19. století (obr. 35) ve fotografii Ludvíka Barana. Nelze s autorkou nesouhlasit v tom, že tyto snímky tvoří "hlavní těžiště" publikace, vždyť jsou skoro bez výjimky celostránkové a zabírají podstatně větší plochu než sám text, ale nelze jí dát za pravdu, že tyto fotografie jsou umělecky hodnotné (s. 87). Právě naopak - jsou to vesměs fotografie výtvarně zcela nezajímavé,

RECENZE

stereotypní a nadto ještě technicky nedokonalé a namnoze i polygraficky odbyté. Esteticky nepůsobí ani tvrdé kresby výšivkových motivů a základních stříhů a tvarů krojových součástek ve zbytečně velkých rozměrech na barevném podtisku, který vyhlíží nudně a přítom agresivně. I jejich vypovídací hodnota je pochybná, protože stírají všechno krajové a dobové specifčnosti.

V závěru této recenze se musím vrátit ještě k jedné významné otázce, kterou si Langhammerová položila a sama na ni našla lehkou odpověď. Je to otázka životnosti. Autorka shrnuje některá ze svých zjištění a dodává, že "z hlediska těchto poznatků se na kroj díváme jako na kategorii vpravdě historicky uzavřenou". Ale krátce na to v ní vítězí pochybnost a ona usuzuje, že si "znovu uvědomujeme, zdali máme právo hodnotit kroj jako uzavřenou a v životě odeznělou kategorii" (s. 86-87), což opakuje pro zahraniční čtenáře i v resumé. Najednou totiž dospěla k objevu, že se od poloviny 19. století "vytváří kategorie kroje jako národního a společenského úboru a zároveň jistého druhu jevištního kostýmu" (s.87). Tento schizofrenní postoj objasňuje příčina autorčina tápání. Ona totiž není s to odlišit od sebe lidový tradiční kroj jako produkt organického vývoje i se všemi cizorodými, stylovými nebo civilizačními vlivy a jejich důsledky, a kroj jako finální produkt programového, zpravidla lokálně patriotického šlechtění ze strany zapálených jedinců, kteří mu vtiskují nové nápadné rysy, aby se odlišoval od jiných a mezi ostatními vynikal. Jeden z nejčasnějších a nejfrapantnějších produktů tohoto úsilí - kroj orszáckého klanu v Novém Hrozenkově - autorka ani slovem nezmiňuje. Z hlediska vztahu lokálního i národního společenství je nepochybně

důležité sledovat i tento jev a hledat jeho příčiny v myšlení a konání jeho iniciátorů, realizátorů a konzumentů či obdivovatelů, ale je třeba si uvědomovat, že národopis nemá za úkol udržovat a šlechtit krojové tradice v podobě baráčnické Trachtenpflege, nýbrž objasňovat problémy geneze a vývoje lidového kroje jako součástí širokého kulturního komplexu a na tomto základě stanovovat zákonitosti obecného, pokud možno též interetnického dosahu. K tomu ovšem mohou posloužit především jen pečlivě shromážděné a kriticky vyhodnocené doklady o těch vývojových fázích, které ještě nejsou zasaženy novodobým hnutím zvaným poněkud neurčitě folklorismus. V knížce sice nacházíme stopy toho, že je si autorka aspoň trochu vědoma existence a významu tohoto fenoménu (např. s.10), ale bohužel z toho nevyvozuje náležité konsekvence.

Obezrnámi jsme se dost podrobně s úskalími textu i obrazového vybavení "v moderně pojaté, odborně i výtvarně fundované monografii", jak jí s notnou nadsázkou inzeruje poslední strana přebalu, a shledali jsme, že jí nemůžeme přiznat ani jednu z těchto vlastností. V moderně koncipované monografii bychom přirozeně očekávali, že bude vnímavá k současným mezinárodním teoretickým a metodologickým tendencím, v odborně fundované monografii bychom předpokládali, že bude založena na hlubokých znalostech pramenů, literatury i hmotných dokladů a nebude hýřit chybami a blepty, ve výtvarně fundované monografii bychom uvítali třeba i jen dokumentární, ale hodnotné fotografie a kresby, neotřelé záběry z přirozeného prostředí a z věrohodných situací. Fotografie v recenzované knížce by dnes neobstály už ani v reklamním kalendáři. Z nedávné doby mají tyto krojové kýchče zářný vzor

a vážnou konkurenci v bilderbuchu Mezi hudci (Brno 1985). Není bez zajímavosti, že obě tyto ostudné, ale zato nákladné knihy vyšly za podpory Ministerstva kultury. Onu starší zaštilil ještě dřevní náměstek ministra Josef Švagera, tu novější Ministerstvo kultury České republiky. Když už bylo ochotno vynaložit na ni jistě nemalé finanční prostředky, mohlo snad vydavatelům přispět ještě něčím navíc, aby tak vlastenecky laděná knížka o "českých" lidových krojích nemusela být uzavřena nevkusnou celostránkovou inzercí na šici stroje PFAFF v německém jazyce.

S hlubokým politováním je třeba konstatovat, že ediční počiny tohoto druhu poškozují už tak dost nevalnou pověst národopisu v mezioborovém prostředí, zvláště vysokoškolském a akademickém, ale též mezi soudnými čtenáři z řad nejšířší veřejnosti.

Richard Jeřábek

MIRCEA ELIADE: POSVÁTNÉ A PROFÁNNÍ. Z franc. přeložil Filip Karfik. Vyd. Křesťanská akademie, Praha 1994, 156 s.

S více než třicetiletým odstupem se u nás začínají vydávat překlady prací Mircea Eliadeho, filozofa, indologa, historika náboženství a beletristy rumunského původu, který působil v diplomatických službách, přednášel na pařížské Sorboně i jiných evropských univerzitách a do své smrti v roce 1986 také v Chicagu. V roce 1993 vyšel (ve spolupráci s dalšími autory) *Slovník náboženství*, napsaný na základě pramenů a kritické bibliografie třiceti tří náboženství a náboženských skupin, esej *Mýtus o věčném návratu* s pod-

RECENZE

titulkem *Archetypy a opakování*, v roce 1944 studie *Posvátné a profánní* a v roce 1996 třídílná publikace *Dějiny náboženského myšlení*.

Posvátné a profánní je dílo, které by mělo projít rukama každého etnologa, studujícího postavení a funkce tradic v životě jednotlivce, rodiny a společenství. Je koncipováno jako obecný úvod do fenomenologického a historického studia náboženských fakt. Autor se v něm opírá o resumé svých starších prací, přičemž se vyhýbá přílišným analýzám a nadměrnému dokládání teoretických vývodů konkrétním materiálem. K takovému postupu ho vedl - podle jeho vlastních slov - záměr napsat stručnou, jasnou a prostou knihu, která by seznamovala čtenáře s chováním náboženského člověka tradičních a východních společností a napomohla porozumění jeho smyslu. Z hlediska etnologie a kulturní historie, zkoumajících vzájemnou podmíněnost náboženských jevů a kultury (tedy dějin), je toto dílo nepominutelné svým metodologickým postulátem přistupovat k sakrálnímu a profánnímu jako ke zkušenosti, pro kterou má historicko-konkrétní studium jevů jen akcidentální, nikoli zásadní význam. Proto i výklad, opírající se o popis archetypů, které pocházejí z různých náboženství a náležejí různým dobám a kulturám, abstrahuje Eliade od jejich vlastního smyslu v těchto náboženstvích, neboť jde o jednu podobu zkušenosti v rámci náboženského modu lidské existence. Tato zkušenost z hlediska autorova duálního vidění sakrálního a profánního světa nepodléhá možnosti zkoumání z hlediska historického času vzhledem k cíli vyzdvihnout rysy, vyznačující náboženskou zkušenost jako takovou a nikoliv dokládat její historicky podmíněné zvláštnosti. Autono-

mistické zkoumání náboženských jevů a jejich odolávání vůči konkrétnímu času je charakteristickým prvkem Eliadeho postoje k posvátnu.

Fenomén posvátna autor představuje v jeho komplexnosti, tedy ne z hlediska vztahu racionálního a iracionálního prvku náboženství, ale z hlediska posvátného jako celku. Na dějiny náboženství nahlíží jako na nahromaděné hierofanie (projevy posvátné skutečnosti) - od těch nejelementárnějších (posvátno v nějakém předmětu - stromě, kamení) až po nejvyšší (pro křesťana bůh), přičemž zdůrazňuje nepřerušenu kontinuitu mezi nimi. Ukazuje, že náboženský člověk archaických společností (tj. člověk před příchodem moderního sekularizovaného vědomí) jeví sklon žít co nejvíce v posvátném či v intimitě posvěcených předmětů. Zabývá se otázkou, jak vypadá u tohoto člověka jeho celková zkušenost o životě ve srovnání se zkušeností člověka, který je náboženského pocitu zbaven, který žije (nebo si přeje žít) v desakralizovaném světě. Eliade si neklade za úkol ukázat, jaké dějinné procesy a jaké duchovní postoje přivedly moderního člověka k tomu, že svůj svět desakralizoval a že převážně přijal za svou profánní existenci. Tvrdí však, že desakralizace je příznačná pro veškerou zkušenost nenáboženského člověka moderních společností, a že znovuobjevení existenciálních rozměrů náboženského člověka archaických společností pro něho představuje stále větší potíž.

Eliade v tomto díle představuje specifické rozměry náboženské zkušenosti a vyzdvihuje rozdíly, jimiž se tato odlišuje od zkušenosti profánní. Na objevu zemědělství předkládá svou představu zrodu smyslu skutečna, neboť právě zemědělská produkce způso-

bila rozvinutí symbolismů a kultů matky země, lidské a zemědělské plodnosti, posvátnosti ženy atd., a podmínila vznik bohatě členěného náboženského systému. Je zřejmé, že předzemědělská společnost, zaměřená na lov, nemohla tuto posvátnost pociťovat tímž způsobem. Rozdílná zkušenost vyplývala z rozdílného hospodářství, kultury a společenské organizace, tedy dějin. Společným rysem chování lovců i zemědělců je účast na kosmické posvátnosti ve světě zvířat a rostlin a žítí uprostřed posvátného kosmu - na rozdíl od existenciální situace člověka moderních společností, který žije v decentralizovaném kosmu. Posvátné a profánní chápe autor jako dva způsoby bytí na světě, dvě různé existenciální situace, které člověk zažívá v průběhu dějin. Obě tyto situace staví do protikladu se záměrem podtrhnout, jaké ochuzení s sebou přinesla sekularizace náboženského chování. Stranou přitom ponechává to, co lidstvo sekularizací získalo, neboť předpokládá, že jde o známé věci. Ukazuje, jak hluboká je propast, oddělující dvě modalità zkušenosti - posvátnou a profánní. Proces přeměny posvátného ve světské demonstuje na výkladu o posvátném prostoru a rituální stavbě lidského příbytku (kapitola *Posvátný prostor a sakralizace světa*), o rozmanitosti náboženské zkušenosti času (*Posvátný čas a mýty*), o vztazích náboženského člověka k přírodě a ke světu nástrojů (*Posvátnost přírody a kosmické náboženství*), o posvěcování samotného lidského života a o posvátném charakteru, jímž mohou být nadány různé životní funkce člověka jako stravování, sexualita, práce aj. (*Lidská existence a posvěcený život*). Celou práci přitom propustuje jedna ze základních myšlenek Eliadeho přístupu

RECENZE

k sakrálnímu, postulovaná i v jiných jeho dílech - totiž že jevy současného světa nabývají smysl teprve návratem k nadčasovému a archetypickému a že je to právě náboženství, které napomáhá člověku přesáhnout vlastní historickou podmíněnost.

Závěrem exponovaná problematika lidské existence a posvátného života řeší mimo jiné otázku posvátného a profánního v moderním světě. V této souvislosti klade autor značný důraz na iniciace a rity přechodu: na fenomenologii iniciace, symbolismu s iniciační smrtí, specifické formy zmračování, mužská bratrstva a tajné společnosti žen, iniciační symbolismus a rituály. Mezi nimi vyzdvihuje např. motiv pozření oblodou, objevující se v iniciacích a hrdinských mýtech, a iniciační téma "utrpení - smrt - zmrtvýchvstání" (nové zrození), se kterým se setkáváme ve všech mystériích. Do způsobu autorova myšlení zcela zapadá jeho výklad o přetrvávání iniciačních schémat v početných gestech a činnostech soudobého nenáboženského člověka - válka, psychoanalýza, boj se životem, různé zkoušky a potíže, které se kladou do cesty určitému povolání nebo profesionální dráze - to vše má iniciační ráz. Každé lidské vědomí se konstituuje prostřednictvím řady zkoušek, opakovaně zkušenosti "smrti" a "zmrtvýchvstání". V tomto smyslu, píše Eliade, nese profánní člověk i nadále stopy chování člověka náboženského, jenže zbaveného náboženských významů. Je potomkem člověka náboženského a zůstává dědicem těchto významů, neboť nemůže anulovat své vlastní dějiny. Nejde jen o nepřeborné množství tabu a pověr, ale i o celou kamuflovanou mytologii (např. čerta je náhradou za vyprávění mýtů) a o četné upadlé rituály (včetně oslav u příležitosti narození dítěte, svatby, získání

nového zaměstnání, dosažení společenského vzestupu apod.). Podle Eliadeho většina bezvěrců dosud sdílí "pseudonáboženství" a "padlé" mytologie a vězí hluboce v magickónáboženské změti, dnes obtížně rozpoznatelné. V tuto změť zastřeného či úpadkového náboženského chování (včetně sekt, pseudokulturních, neospiritualistických aj. škol) vyúsťuje proces desakralizace lidské existence. Takovýto výklad obřadního chování má svou vnitřní logiku v autorově odvracení se od přítomnosti a v jeho pojetí posvátna jako nadčasové struktury. Sekularizace určité náboženské hodnoty představuje pro Eliadeho pouze výmluvný náboženský úkaz, dokládající konec konců zákon universální proměnnosti lidských hodnot. Profánní ráz určitého chování, které bylo dříve posvátné, neznamená přerušení kontinuity: profánní je pouze novým projevem téže konstitutivní struktury člověka, která se dříve projevovala "posvátnými výrazy". Autor přechází názor, že zdroje této proměnlivosti nacházíme i v trvale přítomném sváru mezi historicky fixovanými náboženskými zkušenostmi s jejich kulturními archetypy a konkrétními potřebami, zájmy a vědomými cíly daného lidského společenství. Podle něj teprve transcende historie podmíněnost sakrální dimenzí (náboženskou zkušeností) dává smysl přítomnosti.

Eliadeho kniha je svým pojetím i formou výkladu inspirujícím zdrojem poznání a představ o nesmírně složité a obsáhlé tematice, oslovující více vědních oborů. V každém případě patří k dílům, které provokují a podněcují otázky, s nimiž se etnologie vyrovnává při interpretaci kulturních jevů a při hledání jejich významu v minulosti a přítomnosti.

Alexandra Navrátilová

KAREL ALTMAN: KRČEMNÉ BRNO. O HOSTINCÍCH, KAVÁRNÁCH A HOSTELIÍCH, ALE TAKÉ O HOSPODÁCH, VÝČEPECH A PUTYKÁCH V MORAVSKÉ METROPOLI. SNIP Brno v nakladatelství Doplněk Brno, 1993, 160 s.

Koncem roku 1993 byl náš knižní trh obohacen o dva tituly, vážící se k Brnu: jedním z nich je *Brno, město pod Špilberkem*, kniha kolektivu autorů z Ústavu pro etnografii a folkloristiku České akademie věd v Brně, oceněná Prémii E. E. Kische, druhým, neméně zajímavým pohledem do života moravské metropole v minulosti, je Altmanovo *Krčemné Brno*. Autor, rovněž pracovník ÚEF AV, zabývající se bádáním v oblasti společenské kultury obyvatel velkoměsta, získal poznatky pro svou práci studiem archivních materiálů, starých novin a časopisů, čerpal i ze vzpomínek pamětníků. Časovým obdobím, které leží v centru jeho zájmu, je zejména "zlatý věk" brněnských pohostinských zařízení od poloviny minulého do poloviny našeho století, kdy měly nezastupitelné místo jako společenská střediska města.

V úvodní kapitole nás K. Altman seznamuje s historií výčepů a šenků piva a vína od středověku a s právními normami, které se k této živnosti vázaly. Rozmach hostinské živnosti nastává v období průmyslové revoluce od začátku 19. století s přílivem přistěhovalců z venkova, kdy se též hostinská zařízení diferencují podle potřeb různých společenských tříd a skupin. V dalších kapitolách prostřednictvím autorova výkladu poznáváme stravovací návyky Brňanů, zvláště v souvislosti s konzumací alkoholu, která byla podporována i různými reklamními slogany ("Zdraví - svěžest - sílu, vše

najdete v pivu!!!"). Ani historie vaření piva v Brně není v knize opomenuta a dozvíme se také, která piva se do Brna dovážela a ve kterých hostincích byla čepována. A když už pít - tedy z čeho? A co k tomu přikusovat? I na tyto otázky autor fundovaně odpovídá. Poučí nás rovněž o tom, které brněnské hospody měly špatnou pověst a docházelo v nich k výtržnostem a rvačkám, k čemuž vzápětí přidá výklad o abstinenčním hnutí, vzniklém coby reakce na alkoholismus širokých vrstev. Dalším tématem jsou pohostinská zařízení jako místa čtených vypravěčských a zpěvních příležitostí, ale i jiných povyražení - sázek, hraní karet, kulečnicku, kuželek, čtení novin a časopisů. Mnohde nechyběly taneční a jiné zábavy (masopust, Silvestr), ochotnické divadlo či umělecké produkce. Zajímavou kapitolu tvoří pojednání o osobnosti hostinského a rázovitých brněnských figurkách z této branže. Rovněž štamgastům jednotlivých podniků a spolkovému hnutí, které mělo v pohostinských zařízeních své zázemí, byla věnována náležitá pozornost. Specifické postavení mívaly tzv. zájezdní hospody, sloužící zejména pro formany, řezníky, vápeníky a trhovce. K nim patřil též nejstarší známý hostinec v Brně Modrý lev ze 13. století. Samostatná kapitola se zabývá hostinci výletními a kratochvílemi s nimi spojenými, a také brněnskými kavárnami. V jedné ze závěrečných partií knihy je nastolena velmi aktuální otázka vztahů Čechů a Němců v poněmčelém Brně v minulosti a odraz těchto vztahů v návštěvnosti "českých" a "německých" pohostinských zařízení.

Jak sám autor uvádí, kniha má populárně naučný ráz a jejím cílem je čtenáře poučit i pobavit. Za tím účelem K. Altman cituje řadu vzpomínek, humorných historek, novinových zpráv a

zajímavostí, vázících se k renomovaným restauracím i skromným zapadlým putykám. Také vlastní text není zdaleka suchopárným výčtem faktografických údajů, ale poutavým vyprávěním, které nicméně hodnotí danou problematiku ze všech aspektů, požadovaných vědeckými kritérii. Kniha se tak důstojně řadí k publikacím, zkoumajícím život našich velkoměst. K její čtivosti a atraktivnosti přispívá jistě i bohatý obrazový materiál (pohlednice, dobové fotografie, reprodukce inzerátů a reklam).

Jarmila Pechová

ŽIVÝ ODKAZ KARLA VETTERLA. Zost. M. Toncrová. Ústav pro etnografiu a folkloristiku AV ČR Brno, 1993, 140 s.

Odborníci, ale i zájemci o moravský folklór iste dobre poznajú meno významného etnomuzikológa a hudobného historika Karla Vetterla, v poslednej dobe (1994) spojené najmä s vydaním tzv. *Guberniálnej zbierky piesní z Moravy z roku 1819* (ktorej bol spolu s O. Hrabalovou editorom a ktorej recenziu i ohlasy na ňu sme v časopise už publikovali). Recenzovaná publikácia predstavuje zborník príspevkov venovaný celoživotnému dielu K. Vetterla (1898-1979). Obsahuje referáty moravských, českých a slovenských bádateľov, ktoré odznali na rovnomennej konferencii, uskutočnenej pri príležitosti nedožitého 95. výročia narodenia K. Vetterla v Brne 20. mája 1993. Jednotliví autori zhodnotili v prvom rade široké pracovné zameranie tak vedecké, ako i vedecko-popularizačné a vedecko-organizačné a prínos osob-

nosti K. Vetterla, ktorý pôsobil na brnenskom akademickom pracovisku od roku 1965 ako jeho vedúci. Druhú skupinu referátov (Z. Jelínková, J. Trojan) tvorili štúdie, tematicky nadväzuje na dielo K. Vetterla. V zborníku nájdeme nasledovné príspevky: D. Holý: *O Karlu Vetterlovi s úctou a obdivem* (osobné spomienky na zaujímavú spoluprácu D. Holého a K. Vetterla v oblasti etnomuzikológie); R. Pečman: *K. Vetterl jako hudební historik a muzikolog*; Z. Jelínková: *Tanec hanácká a jeho druhy a formy na území Moravy*; J. Trojan: *Pastorella valachica. K valašským lidovým prvkům v umělé tvorbě 17. a 18. století*; O. Hrabalová: *Vetterlův přínos k systematizaci lidových písní*; A. a O. Elschekovci: *K. Vetterl a spolupráca etnomuzikológov pri metodach analýzy a klasifikácie ľudových piesní*; V. Frolcová: *K přínosu K. Vetterla historicko-srovnávacímu studiu lidové písni*; M. Toncrová: *K činnosti K. Vetterla v brněnském Radiojournalu*.

Eva Krekovičová

GILLES DELEUZE: PODĽA ČOHO ROZOZNÁME ŠTRUKTURALIZMUS? Filozofia do vrecka zv. 4, preklad M. Marcelli. Archa Bratislava 1993, 54 s.

Edícia Filozofia do vrecka má podtitul: *Portréty, prúdy, pramene filozofického myslenia*. Prináša záujemcom erudované preklady "klasických" diel renomovaných autorov z oblasti filozofie, ale i ďalších odborov, napr. semiotiky či kultúrnej a sociálnej antropológie (z už vydaných publikácií

RECENZE

spomeňme aspoň zväzok 2: C. Lévi-Strauss: *Mýtus a význam*, 1993, alebo v poradí 9. zväzok edície: J. M. Lotman: *Text a kultúra*, 1994). V recenzovanom dielku nevelkého rozsahu sa nám dostáva do rúk uvážlivo vybraný kvalitný preklad jedného z najlepších slovenských filozofov. Je to práca francúzskeho autora pochádzajúca z roku 1967 a vymedzujúca základné "mantinely" štrukturalizmu, v tom čase najmä v západoeurópskej vede takého módného nielen metodologického, ale i filozofického prúdu, ktorý v tých istých rokoch marxistická filozofia a metodológia vo vtedajšom Sovietskom Zväze, ale i u nás striktne odmietala pre jeho údajné "ideologizovanie" (viď často nie veľmi vkusné diskusie na stránkach napr. Československej etnografie 60. rokov, či charakterizovanie tohto smeru v dobových filozofických slovníkoch, atď.). Jeho vyznávanie sa pre mnohých vedcov i v Československu stalo v každom prípade nebezpečným (najmä v 60. rokoch) a nezriedka i osudným. Ako nás o tom presvedča aj recenzovaná publikácia, kritici štrukturalizmu často argumentovali povrchno, bez hlbšej znalosti kritizovaného a so zbytočným ideologizovaním v nezastieranej snahe o "boj proti buržoáznym smerom vo filozofii" za každú cenu.

Štrukturalizmus samotný však napriek tomu všetkému silne poznačil umenovedu, muzikológiu i etnografické a folkloristické bádanie v bývalom Československu. Bolo to hlavne zásluhou takých významných osobností, akými boli P. Bogatyryov, J. Mukařovský či jeho žiaci V. Karbusický a Jozef Kresánek. K odkazu štrukturalizmu sa u nás prihlásila i neskôr v 70. a 80. rokoch mladšia generácia ako k inšpiratívnejmu zdroju a ďalej ho rozvinula najmä v systémovom prístupe ku štú-

diu ľudovej kultúry. Boli to v prvom rade metodologické impulzy, koreniace v tradícii Pražského lingvistického krúžku, ktoré znamenali významné obohatenie teoretického, terminologického i metodologického aparátu tak etnografie (etnológie) ako folkloristiky. Štrukturalizmus bol u nás všeobecne chápaný ako otvorený systém (V. Karbusický) a napriek istým opakovaným módnym návratom k nemu sa domnievame, že tento trend vo vedeckom myslení zďaleka nepovedal ešte svoje posledné slovo. Dokladom toho je i recenzovaná publikácia. Aj keď je to práca všeobecne teoreticky orientovaná, prekvapí aj súčasného čitateľa svojou "modernosťou" a aktuálnosťou. Je inšpiratívna i pre folkloristu opäť v prvom rade z hľadiska teórie vedy a metodológie. Autor v nej vyčleňuje nasledovné kritériá štrukturalizmu: 1. symbolické, 2. lokálne, 3. diferenciálne a jednotlivé, 4. diferencujúce, 5. seriálne, 6. kritérium prázdneho poľa, 7. posledné kritérium: od subjektu k praxi. Len toľko na okraj k recenzovanej publikácii. Prijemné a nerušené čítanie!

Eva Krekovičová

LIDOVÁ KULTURA SLEZSKA

Pod týmto názvom vydal v roce 1994 Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Brně sborník referátů, které byly předneseny na semináři "Lidová kultura Slezska a její interetnické vztahy", konaném 20. října 1993 v Brně. Semináře se zúčastnili nejen brněnští pracovníci - řešitelé grantového vědeckovýzkumného úkolu Interetnické

vztahy lidové kultury Moravy a Slezska, ale i národopisci přímo ze Slezska. Pokusili se vyřešit, jak se v tomto etnicky složitém regionu formovala lidová kultura a jaké jinonárodní vlivy působili na její utváření.

Sborník obsahuje úvod a 11 příspěvků od 11 autorů, z nichž každý je opatřen poznámkami a německým resumé. Celkový vzhled sborníku doplňují ilustrační obrázky z knihy F. Slámy Vlastenecké putování po Slezsku. Úvodní dva referáty M. Války (*České Slezsko z historické a národopisné perspektivy*) a Z. Vachové (*Češi, Němci a Poláci ve Slezsku*) shrnují historiografii oblasti a přibližují slezskou problematiku. Život a práci významných osobností zpracovávají příspěvky J. Veselské (*Osobnosti národopisné práce na Těšínsku*), M. Pavlicové (*Z historiografie bádání o lidovém tanci ve Slezsku, Zastavení u Hany Podešvové (1927-1989)*) a M. Melzera (*P. Jan Vyhliádal a Slezsko*), jehož článek zahrnuje i výběrovou bibliografii J. Vyhliádal. Rodinnými a výročními obřady, obyčejí a zvyky na území Slezska a jejich publikováním v naší literatuře se zabývá A. Navrátilová (*Lidové obřady a obyčej Slezska v české národopisné literatuře*). V soupisu literatury přináší bohatý materiál, který umožňuje přiblížit tradiční projevy lidové kultury Slezska - území, které se vyvíjelo v neustálém vzájemném styku české, polské a německé kultury a jehož svébytný charakter nebyl z hlediska vývoje lidové kultury ještě souborně zpracován. Práce A. Satkeho (*Cesty výzkumu a charakter folkloristického bádání ve slezské oblasti*) se zabývá charakterizací a vývojem folkloristického bádání od prvních sběrů lidových písní ve 40. letech 19. století v tehdejších prus-

RECENZE

kém Slezsku až po současnost. I ostatní čtyři příspěvky jsou věnovány folkloristické problematice. Jedná se o práci M. Š r á m k o v é (*Lidová slovesnost Hlučínska jako nositel českosti*), která poukazuje na důležitou úlohu lidové kultury a hlavně lidové slovesnosti, jež byla nezastupitelná pro uchování českého povědomí na Hlučínsku. I. H r a b ě t o v á (*Rodové a erbovní pověsti ve Slezsku*) věnuje pozornost v lidovém folklóru nepřilíživě rozšířeným rodovým a erbovním pověstem. M. T o n c r o v á (*Slezská lidová píseň z pohledu současné folkloristiky*) se zabývá lidovou písní ve slezské oblasti. Snaží se postihnout zaměření a charakter současného bádání a také se zamýšlí nad tím, jaké výsledky může dnešnímu zájemci o slezskou lidovou píseň hudební folkloristika nabídnout. Slezské lidové tance co do množství druhů, typů, choreografických forem, ale i sběratelů, sleduje ve svém příspěvku Z. J e l í n k o v á (*Lidový tanec ve Slezsku*).

Sborník přináší mnoho nových poznatků o lidové kultuře slezské oblasti poznamenané komplikovaným historickým vývojem a složitou národnostní situací. Doufejme, že přispěje k dalšímu rozšíření vědomostí o tomto zajímavém regionu.

Miroslava Suchánková

VÁCLAV SOUKUP: DĚJINY SOCIÁLNÍ A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE. Praha 1994, 226 stran

V posledních letech se u nás dostává stále více do popředí zájmu dlouhou dobu opomíjená "západní" disciplína - kulturní (sociální) antropologie. Po příručce *Sociální a kulturní*

antropologie, která vyšla v ediční řadě Sociologického pojmosloví v nakladatelství SLON v roce 1993, se o rok později objevila na pultech další pomůcka zaplňující částečně mezeru v této vědní problematice v našem prostředí. Publikaci V á c l a v a S o u k u p a *Dějiny sociální a kulturní antropologie* vydala Univerzita Karlova a je určena především studentům a pedagogům, kteří se této disciplíně ve svých oborech dotýkají. Přináší historiografický náčrt vývoje kulturní a sociální antropologie především v USA a ve Velké Británii a seznamuje čtenáře se stěžejními směry, teoriemi a představiteli, jež se z pohledu kultury a společnosti věnovali studiu člověka. Práce vychází z podobných zahraničních příruček a slovníkových pomůcek s touto tematikou a jejím cílem je zpřístupnit českému zájemci základní fakta o oboru, který se v mnoha situacích propojuje s moderní etnologií, i když sám vyrůstá z jiných kořenů a z jiné vědecké tradice. V každém případě jde o důležitý učební text, který by odborníci ze společenskovědní oblasti neměli přehlédnout.

Martina Pavlicová

IVAN DOROVSKÝ: MAKEDONIE. ZROZENÍ NEBO OBROZENÍ NÁRODA? Boskovice, Albert 1995, 80 s.

Celý svět sleduje už několik let s napětím rozpad bývalé Jugoslávie, zrod nástupnických států a jejich vzájemné politické - a bohužel - i faktické boje. Skutečností zůstává, že Balkánský poloostrov tvoří specifický země-

pisný, historický a kulturní prostor, v němž se střetávají rozličné zájmy a vlivy po staletí. Jako součást osmanské říše zůstával dlouho mimo oblast zájmu různých vědních disciplín. A přes veškerý vývoj se toho v případě Makedonie změnilo podnes málo. Stále zůstává i pro značnou část naší populace zemí neznámou a tajemnou.

Tuto mezeru se pokusil zacetit I v a n D o r o v s k ý prací "*Makedonie. Zrození nebo obrození národa?*". Ve své relativně stručně brožované práci všímá významu názvu země, národnostního složení obyvatelstva, vlivu Berlínského kongresu na osudy této země, sporů mezi Makedonci, Řeky a Bulhary, a také jazyka. Zvláštní pozornost věnuje i balkánským válkám, jejich důsledkům a především zrodu republiky. Zabývá se též vztahy Makedonska ke svým sousedům (Bulharsko, Řecko, Albánie). V závěru své práce sleduje tureckou komunitu a jiné etnické a náboženské skupiny (Muslimové, Vlaši, Romové, Srbové). Krátce se zmiňuje i o současném mezinárodním postavení Makedonské republiky. Připojen je i výběr základní literatury a jmenný rejstřík.

Zájemce o makedonskou otázku dostává do rukou dobrou informativní příručku, jakéhosi průvodce dějinami a kulturními sférami tohoto dosud málo známého koutu Evropy. A protože obecné znalosti o tomto území jsou mizivé, jedná se o pomůcku velmi potřebnou.

Jan Krist

ŽIVÁ TRADICE

GAMMELDANS I NORDEN. VIDEOEKSEMPLAR TIL RAPPORTEN. Nordisk Forening for Folkedansforskning NFF. Kobenhavn 1988 (2. vyd. 1993)

Ke zprávě o bádání nad lidovým tancem na severu Evropy mě přivedl pocit jisté závisti a také skutečnost, že na brněnském pracovišti ÚEF odchodem Zdeňky Jelínkové tento obor zcela zanikl. Ani v době opětného uvolnění folkloristického výzkumu se nenašel nikdo, kdo by se na akademickém pracovišti lidovému tanci věnoval. Při jedné z návštěv ze zahraničí, které se po roce 1989 rozhojnily, předal našemu ústavu prof. Egil Bakka z Norska videokazetu s nahrávkami lidových tanců severovýchodních národů. Z rozhovorů během jeho pobytu pak dále vyplynul velký zájem o lidový tanec v těchto zemích a velká péče, která se mu věnuje. Pro severské země se vytvořila Rada pro lidovou hudbu a lidový tanec (Radet for folkemusik og folkedans), která je centrálním orgánem pro všechny instituce v této oblasti: soubory, vzdělávací, výzkumné organizace a zařízení, která prezentují folklór prostřednictvím rozhlasu, festivalů a koncertů. Sedm členů rady v zásadě zastupuje všechny tyto sektory.

Centrum rady tvoří čtyři vědeckí pracovníci - specialisté pro lidový tanec a lidovou hudbu, dále jsou zde zaměstnaní administrativní pracovníci a několik zaměstnanců na dílčí úvazky. Centrum instituce je v Trondheimu v Norsku. Jeho cílem je dokumentace lidové hudby a tanců. Archiv obsahuje záznamy tradičních lidových tanců na filmech a videozáznamech a nahrávky hudby na magnetofonových a videozáznamech. O práci tohoto orgánu je

veřejnost informována v tištěných zprávách, publikují se informace o výzkumných projektech. Rada vydává materiály pro výuku na školách, včetně vysokých a pro činnost souborů. Vědeckí pracovníci jsou současně prakticky vzděláni, takže vedle své vědecké práce vyučují lidový tanec na univerzitě v Trondheimu, kde se pravidelně realizuje jednoroční výuka tohoto oboru. Jde o studium, které zpravidla absolvují vedoucí souborů.

Tyto informace, za něž vděčím prof. Bakkovi, naznačují, že se lidovým tancům věnuje v severovýchodních státech mimořádná péče a že zřejmě i ze strany veřejnosti je o ně zájem. To ostatně dokládá i videokazeta, o níž jsem se zmínila na počátku. Nese název *Gammeldans i Norden* (Staré tance na severu) a představuje sponátní provedení tanců (pochopitelně pro potřeby nahrávání) jednotlivých severoevropských zemí: Dánska, Finska, Faerských ostrovů, Islandu, Norska a Švédska. Z provedení je zřejmé, že nejde o secvicené tance v podání souborů nebo folklórních skupin. Převládají kolové tance v provedení příslušníky střední a starší generace. Nechybí mezi nimi ani tance obvykle do lidového repertoáru nezařazované, jako je tango. Tanečníci jsou v civilu a tančí volně v prostoru, jak to bývá zvykem na tanečních zábavách. Instrumentální doprovod představují různá nástrojová obsazení - od sólové harmoniky, přes seskupení harmonika, klavír a housle, či harmonika a kytara až po smyčcovou kapelu.

I když nelze vyloučit, že se lidé s předváděnými tanci seznámili vědomě, že se je naučili v nějakém kurzu, dokládá to jen trochu jinou formu zájmu o tradiční lidový tanec než jakou jsme zvyklí v našem prostředí.

Od zvládnutí základních tanečních kroků a figur je pak krůček k dalšímu uchovávaní tradičního lidového tanečního repertoáru a jeho rozvíjení v širších vrstvách než jaké představuje jen okruh odborníků a pracovníků v souborech. V tomto směru je činnost Rady pro lidovou hudbu a lidový tanec na severu Evropy významná a plně opodstatněná.

Marta Toncrová

2. BESKYDSKÉ TRIENÁLE NEPROFESIONÁLNÍCH ŘEZBÁŘŮ 1995

Po ukončení prvního ročníku beskydského trienále neprofesionálních řezbářů vyhlášeného Muzeem Beskyd ve Frýdku-Místku v roce 1992 za podpory dalších institucí (Dům kultury v Třinci a Regionální kulturní středisko v Čadci) se dalo předpokládat, že ohlas na výstavách (v Třinci 1992, Valašském Mezíříčí 1993, Frýdlantě 1993 a konečně v Brně 1994) bude dostatečným argumentem pro přípravu dalšího ročníku.

Široké autorské zázemí, mimořádná tradice a stále nová jména mezi řezbářů na Frýdecku, Těšínsku i slovenských Kysucách vedly k domyšlení organizace i podmínek, které by měly formulovat průběh dalšího ročníku. Zásady charakterizující první ročník - omezený počet obesaných prací bez vymezení techniky zpracování a námětů, oslovení autorů z polské, slovenské i naší strany Beskyd a v neposlední řadě také zakoupení řady prací do muzejní sbírky byly dodrženy i letos. Přibyla možnost udělit věcné ceny a nabídka vystavovat nejen ve frýdeckém

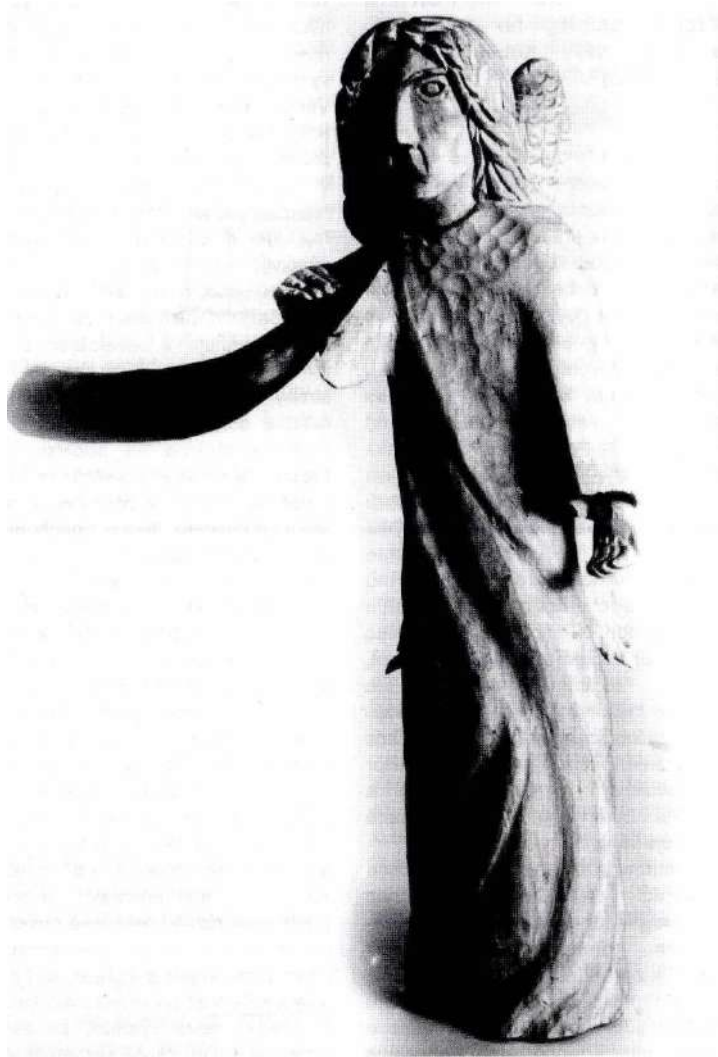
ŽIVÁ TRADICE

zámku, ale také v Třinci a Čadci. Poprvé bylo také od 22. do 24. září 1995 organizováno ve frýdeckém muzeu tvůrčí setkání autorů.

Práce, zakoupené do sbírky frýdeckého muzea z prvního ročníku a další, zapůjčené regionálními muzejními institucemi, ještě nevydechly po úspěšné dvouměsíční výstavě *"Dřevěná píseň"*, konané v Moravském zemském muzeu v Brně a v prosinci a lednu, a již obdrželi autoři prostřednictvím osobních pozvánek i oznámení v tisku propozice 2. ročníku. Na přípravě se tentokrát vedle iniciátora akce - Muzea Beskyd podílely třinecký Dům kultury, čadecké Kulturné středisko a také Muzeum beskidzkie ve Wisle, které zajišťovalo soustředění prací polských autorů. Původní záměr trienále, prezentovat tvorbu autorů tvořících v Beskydech a to na jejich slovenské, moravské, slezské i polské straně, jenž byl specifikem celé akce, tak mohl být znovu naplněn.

Zdá se, že v zájmu o neprofesionální řezbáře frýdecko-místecké muzeum našlo pole neorané. Dříve mnohokrát deklarovaný zájem o neškolené tvůrce ze strany profesionálních kulturních institucí regionální působnosti, se s jejich zánikem vytratil a jenom maličkost, jakou je obstarání adres autorů se stalo hotovým rebusem.

Autoři měli na přípravu prací a jejich předání k odbornému posouzení téměř 4 měsíce času. Po uzávěrce na konci června bylo konstatováno, že trienále obeslalo 37 autorů, z nichž 16 bylo známo již z ročníku prvního. Celkem bylo hodnoceno 102 prací a cyklů. Porota, sestávající jak z etnografů, tak zástupců pořadatelských institucí, se shodla na udělení věcných cen, vybrala k vystavení 77 děl a z nich 15 prací od 12 autorů doporučila zakoupit do sbírky Muzea Beskyd.

Otmar Kantor: *Anděl Páně, lípa mořená, 1995.* Foto Jaroslav Kupčák

Anton Kadura: Chlapec s pišťalkou, lípa voskovaná, 1994. Foto Jaroslav Kupčák

Cenu za autorský soubor přisoudila Mieczyslawowi Kameniarzowi a Janu Misiorzowi z Polska, Jánú Podsklanovi ze Slovenska a našemu Pavlu Kufovi. Cenu Domu kultury v Třinci pro nejmladšího autora obdržel Wladyslaw Procner z Polska.

Rozhodování poroty nebylo snadné a znovu nastolilo otázku, jaká je tradiční, i když modifikovaná tvorba dnes, zda mohou být neprofesionální tvůrci přínosem pro trvání lidové tradice či napomohou k jejímu novému životu. Snad nejčastěji opakovanou otázkou zůstává však stanovení hodnotících kritérií - co považovat ještě za přijatelné, co za tvořivé a originální a co odložit jako neupotřebitelný kýč. Připojí - li se ještě znalost autora, jeho tvůrčích podnětů a zázemí, stává se mnohdy rozhodnutí věcí téměř nadlidskou. Skutečnost, že se s takovým počtem autorů setkáváme v kraji, jehož lesní bohatství bývalo výjimečné a práce se dřevem samozřejmostí, může být snad vysvětlením široké škály námětů, použitých technik i úrovně zvládnutí kompoziční stránky plastiky nebo reliefu.

To se výrazně projevilo při tvůrčím setkání ve dnech 22. - 24. září. Způsob výběru a přípravy výchozího polotovaru, jeho velikost, vedle momentální nálady, zručnosti a prostorové fantazie byly zde předváděny zcela spontánně a samozřejmě. Rozhovory s autory, kterých se zúčastnilo 17, byly pro poznání podstaty jejich tvorby, široké škály inspirativních prvků, finesy usnadňující nejtěžší, úvodní část opracování polotovaru mimořádně přínosné. Vedle výstavy určené široké veřejnosti, byla právě tato tvůrčí dílna specifikem a díla, zde vytvořená se stala milým doplňkem instalace výstavy.

ŽIVÁ TRADICE

Karel Kaleta: Žně, reliéf, lípa, 1995. Foto Jaroslav Kupčák

Jiří Čieslar: Orání v Beskydech, reliéf, lípa voskovaná, 1995. Foto Jaroslav Kupčák

ŽIVÁ TRADICE

Přehlédneme-li celý soubor prací vybraných k prezentaci, rozpadne se tématicky i způsobem zpracování na několik skupin: nejprve náměty prezentované často postavami starých lidí, rolníků, řemeslníků. Jsou patrné zejména u slovenských autorů, kteří se po-

hybují v téměř hermeticky uzavřeném námětovém kruhu, charakterizovaném "starými idylickými časy, když jsem byl malý". Technika, kterou používají je založena na práci s nožem, tvarovanými dlátky a pod. Často jsou to prosté postavy z lipového, povrchově

málo nebo vůbec neupraveného dřeva (Ján Podsklan, Peter Kordek, Anton Kadura, Pavel Kuta, Stanislav Gorný, Jiří Cieslar, Klement Brokeš atd.). Tyto autory také nejčastěji charakterizujeme jako "lidové řezbáře", i když cítíme, že s tradiční, např. výklenkovou sakrální

Stanislav Gorný: Tlačení zelí, lípa voskovaná, 1995. Foto Jaroslav Kupčák

Szczołka Franciszek: Postać (Postava), lipa mořená, 1995, Foto Jaroslav Kupčák

plastikou, mají málo společného. Druhou, na první pohled protikladnou skupinu, tvoří autoři abstraktních děl, inspirovaných často nahodile tvarovaným kusem materiálu a dotvořených jednoduchým zásahem nože či dláta a zajímavou povrchovou úpravou. Mezi nimi stejně jako v prvním ročníku jsou Milan Oboda a Jiří Stahalík, přibyli Zdeněk Nytra, Břetislav Filipec a Tomáš Cidlík. Opět se potvrdil postupný návrat k církevním námětům a to i u autorů, kteří se dříve tou symbolikou nezabývali: Klement Brokeš, Jiří Chybidziura, Pavel Kuta atd. Zvláštní pozorností si zaslouží všechny reliefsy, ty nejhlubší a do detailu propracované od Stanislava Gorného či Vladimíra Sikory ale také téměř ploché "obrázky" letos devadesátiletého bývalého vynikajícího fotografa Karla Kalety.

Překvapením pro porotu byla změna témat u některých autorů od "lidových" k sakrálním, výrazně se zlepšila technika práce a povrchová úprava. U polských autorů téměř permanentně fascinuje téměř každého diváka i etnografa rustikální výraznost zpracování postav, využití sytých tónů polychromie.

Snad jedinou stabilní veličinou zůstal materiál, téměř vždy je to lipové dřevo, ostatní druhy (olší, švestku či vrbu) opracovávají pouze ti, kteří výjimečnost materiálu využívají jako jeden z prvků autorského záměru.

Trienále přineslo mnoho nových podnětů, jejichž ohlas bude napjatě očekáván. V první řadě to bylo mimořádně tvořivé a inspirativní setkání - řezbářských plenér, který pravděpodobně i v dalších ročnících bude tou nejpřitažlivější akcí. Dále je otázkou, jak zachovat či změnit podmínky pro obesané práce a zda autory např. nepodrobit "zkoušce" zadáním námětového okruhu. Prestiží přehlídky

prospělo také ocenění autorů věcnými cenami, i když nebyly nijak vysoké. Vedle mimořádně vřelého přijetí prací prezentovaných na výstavě ohlasu u publika a v médiích byly udělené ceny vyzvednutím osobního přínosu autorů k jeho úrovni. Zakupování prací do muzejní sbírky je z dokumentačního pohledu ojedinělé a mohlo by být při určené sumě financí i nadále devizou, vkládanou zakladatelem, Muzeem Beskyd, do celé akce.

Přehlídka potvrdila, že v minulých letech často tradovaný despekt k tvorbě amatérů se pomalu vytrácí, nahradil jej když ne obdiv, tedy respekt před těmi, kteří tvůrčím způsobem využívají volný čas, potýkají se s tradičním materiálem a snaží se vdechnout alespoň kousek své bohaté duše každé postavě nebo reliefu, který vytvoří. Z většiny prací bylo zaujetí na první pohled patrné a snad bude argumentem pro uspořádání dalšího ročníku za tři roky.

Jiřina Veselská

ČTVRTSTOLETÍ KAŠAVY

Slavný stárek Hradišťanu, sólista Armádního uměleckého souboru, vedoucí etnograf Oblastního muzea ve Zlíně, v sedmdesátých letech betonář, pracovník zlínské čistírny odpadů, pak pracovník JZD v Lukově, PhDr. Karel Pavlišťík, CSc., byl v sobotu 9. června 1996 v Městském divadle ve Zlíně hlavním uměleckým garantem slavnostního koncertu folklorního souboru Kašava. Spolu s řadou vynikajících spolupracovníků se mu podařilo dovést Kašavu mezi přední reprezentanty českého folklorního dědictví. A loučil-li se Pavlišťík tímto koncertem

ŽIVÁ TRADICE

s aktivní více než dvacetiletou prací v souboru, pak to bylo loučení velmi důstojně.

Koncert pod názvem *Čtvrtstoletí s valašskou písničkou a tancem* v režii Karla Pavlišťíka, v hudebním nastudování Lucie Uhlíkové, slovem provázený Janou Pluhářovou, začali nejmenší členové souboru: folklorní kroužky Vínek a Maryjánek předvedly dětské hry s prvními tanečními krůčky, větší děti z folklorního kroužku Fryštáček (už s cimbálovou muzikou Kašavy) pobavily vděčné publikum pořadem Na mlátě i na pasinku. Zde už bylo možné sledovat dosti široký rozsah činnosti dětí v různých typech folklorních projevů. Koncert tradoval vystoupením dětského folklorního souboru Rozmarýnek s cimbálovou muzikou Základní umělecké školy ve Zlíně a vystoupením taneční přípravy Mladá Kašava - už s cimbálovou muzikou Kašava. Každý z obou souborů měl odlišný charakter, avšak stejný entuziasmus snoubící v sobě dětskou hravost s vážným uměleckým úsilím. Dalo by se říci, že něžnému projevu Rozmarýnku dobře kontrastovaly Ogarské hry Mladé Kašavy. Kašavská omladina udělala radost nejenom svým vedoucím a učitelům zlínské Základní umělecké školy, ale především zcela zaplněnému hledišti Městského divadla.

Po první přestávce v bloku nazvaném *Jací Jsme dnes* se představil současný soubor, ověněný úspěchy z řady zahraničních zájezdů i mnoha domácích festivalů. Sotva lze něco vytknout cimbálové muzice s primášem Petrem Králem. Citlivé hudební úpravy písní i tanců Lucie Uhlíkové, ale i Pavla Malíka nebo Antonína Bařinky, souzněly s tanečním projevem členů dnešního souboru. V této části vynikli sólisté

Josef Sousedík se svým promyšleným odzembkem, a především manželé Perůtkovi s klasickými "kulanými", s nimiž zvítězili v nejedné soutěži a mohou se chlubit i titulem laureátů Strážnice. Závěr druhé části koncertu, nazvaný *Jaro a láska*, připravila choreograficky i režijně z tanců a písní jižního Valašska PhDr. Věra Kovářů na počest sběratelů Hynka Bíma a Jiřího Košelky. Taneční skupina i cimbálová muzika Kašavy s primášem Petrem Králem zde podali v působivé umělecké zkratce obraz folklorního dědictví této části Valašska.

Vyvrcholením byla třetí část koncertu, nazvaná *Poseství - cesta*. V režii Karla Pavlišťíka a Michala Preiningera a s hudební úpravou Antonína Bařinky vystoupil soubor s hudebně a tanečně dramatickým obrazem chápání života, lásky a smrti v kontextu lidových představ o světě. Smrt v podání Markéty Pavlišťíkové provázela "divadlo života", v němž vojáci a děvčata - stejně jako masky Lucek nebo účastníků masopustních průvodů - má své ustálené místo.

Avšak v Kašavě nejde jen o folklorní vystoupení a jejich přípravu, nýbrž i o rozsáhlou kulturně společenskou činnost od Lukovských Besed u cimbálu, besídek dětských kroužků až po činnost ediční. Od poloviny sedmdesátých let uplynula dlouhá doba, naplněná láskyplnou prací s písničkou a tancem, jejíž výsledky se v její vnější podobně výrazně projevily nejenom v uvedeném slavnostním koncertu před zcela zaplněným hledištěm Městského divadla ve Zlíně, ale i ve vytváření vztahu k lidovým tradicím jako důležité součásti našeho národního kulturního dědictví.

Josef Jančář

ERRATA

ERRATA 12 DALŠÍ DIMENZE FOLKLORU

Sotva rok uplynul od chvíle, kdy jsme se pokusili zodpovědět naléhavou otázku po dnešním obsahu pojmu folklor (NR 95, s.115), a už je třeba náš názorný výklad aktualizovat. Jeden z titulků článku Svatý Šebestián zatím v klidu (Mladý svět 1996, č.15, s. 14-15) zní *Národní folklor* a uvádí následující text: "Počkej, Káťa taky šlape, ne?" říká kluk ze zamilovaného parku teenagerů. "Ne, už ne, teď dělá v tom penzionu," fundovaně odpovídá jeho přítelkyně. Oba vypadají rozumně, oba považují štětý za zcela běžnou věc, jako když našinec čeká u pekárny na čerstvé rohlíky" atd. Příspěvek je doprovázen snímkem onoho penzionu výmluvně pojmenovaného Club 69 a ještě výmluvnějším pouličním záběrem s textem: *K folkloru severních Čech dnes neodmyslitelně patří kromě hnědé uhlí sexuální pracovnice*. To hnědé uhlí bychom bez problémů dokázali v klasifikaci národopisu zařadit do montánní problematiky. Ono další však představuje nejen nový rozměr folkloru, ale i vědy, která se jím obírá - folkloristiky. Označení "národní folklor" je ovšem hned z několika důvodů nepřesné, v případě nejstaršího řemesla v Čechách i proto, že se tam nerodí národní, nýbrž mezinárodní, interetnický jev, na němž se společně podílejí příslušníci různých etnik středovýchodní Evropy a příslušníci převážně sousedního etnika ze středo-západu kontinentu. Studium tohoto druhu folkloru se přímo nabízí solventním a hodně otrlým muzickým členům folkloristické obce a široké veřejnosti by se jeho výsledky mohly předvádět na inovovaných folklorních festivalech.

R.J.

ROČNÍKOVÝ OBSAH NÁRODOPISNÉ REVUE 1996

Články a studie

Hanácké Slovácko a hanáčtí Slováci (<i>Richard Jeřábek</i>)	3
Osobnosti hanáckého Slovácka v průběhu století (<i>Martina Pavlicová</i>)	8
Aišovy kresby kroje hanáckých Slováků (<i>Alena Jeřábková</i>)	12
K písní hanáckých Slováků (<i>Jan Trojan</i>)	16
Marie Damborská a lidové pověsti v jejím literárním díle (<i>Jitka Matuszková</i>)	18
Vlastivědný pracovník Jakub Vrbas (<i>Hana Dvořáková</i>)	20
K výzkumu vídeňských Čechů (<i>Marta Toncrová</i>)	23
K čtyřicátému výročí strážnického ústavu (jakož i k pětadesátinám jeho ředitele Josefa Jančáře) poněkud netradičně (<i>Dušan Holý - Richard Jeřábek</i>)	51
Proměny Ústavu lidové kultury ve Strážnici (<i>Josef Jančář</i>)	55
Ústav lidové kultury a Mezinárodní folklorní festival Strážnice (<i>Karel Pavlišťík</i>)	63
Mezinárodní folklorní festival a jeho programy (<i>Ludmila Horehledová</i>)	65
Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy a Strážnické kulturní léto (<i>Olga Floriánová</i>)	67
O projektu Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska (<i>J. M. Kríst- Karel Pavlišťík</i>)	69
Výstavy a expozice (<i>Vlasta Ondrušová</i>)	75
Konzervace a zpracování sbírkového fondu v letech 1976-1996 (<i>Vít Mynář</i>)	77
Dokumentační fondy ÚLK (<i>Michal Škopík</i>)	80
Ediční aktivity (<i>Anna Matyášová</i>)	84
Projekt Domov očima dětí (<i>Alena Schauerová</i>)	85
Péče o památky (<i>Marie Čadilková</i>)	86
Několik pamětnických poznámek k výročí ústavu (<i>Jan Kríst</i>)	89
Přehled vydavatelské činnosti ÚLK 1956-1996	136
Doporučení UNESCO k ochraně lidových tradic (<i>Redakce</i>)	115
Závěrečná zpráva o semináři zemí střední a východní Evropy "O aplikaci Doporučení na ochranu tradiční lidové kultury a folklóru (UNESCO 1989) v zemích střední a východní Evropy", Strážnice, Česká republika	115
Resoluce	120
Aplikace Doporučení UNESCO v České republice (<i>Josef Jančář</i>)	122
Význam Dokumentu UNESCO pro ochranu tradiční kultury a folklóru na Slovensku (<i>Daniel Luther</i>)	125
Význam výchovy v dětských folklorních souborech pro utváření hodnotové orientace vztahu k domovu (<i>Alena Schauerová</i>)	127
Poznávání folklóru vo výchovnom procese detí a mládeže v Slovenskej republike (<i>Juraj Hamar</i>)	130
Súčasnú aktivitu v ľudovej umeleckej výrobe na Slovensku (<i>† Jarmila Paličková</i>)	133
Strážnické slavnosti - jaké jsou dnes (<i>Karel Pavlišťík</i>)	138
Muzea v přírodě v České republice (<i>Ilona Vojancová</i>)	140
Český národopis a UNESCO (<i>Richard Jeřábek</i>)	143
Strážnice a CIOFF (<i>Martina Pavlicová</i>)	144

Zpráva o činnosti etnochoreologické studijní skupiny ICTM (<i>Daniela Stavělová</i>)	146
Doporučení k ochraně tradiční a lidové kultury	148
Domov očima dětí (<i>A. Schauerová-V. Frolcová-Š. Portešová</i>)	179
Pověry. O nutnosti jejich mezioborového studia (<i>V. Scheuffler</i>)	185
Zavíjačky (<i>E. Urbachová</i>)	189

Zprávy

Mezinárodní spolupráce ÚLK v roce 1995 (<i>Josef Jančář</i>)	152
Po stopách Rétorománů (<i>Jana a Klára Noskova</i>)	154

Výstavy

Výstavy lidové architektury a interiéru v muzeích v Čechách v roce 1995 (<i>Lubomír Procházka</i>)	29
Výstava o pivu. Historie pivovarnictví, zejména pak na Moravě (<i>Miroslav Válka</i>)	31
Výstava památníků v Lobkovickém paláci (<i>Ludmila Sochorová</i>)	32
Chvála muzejního sběratelství (<i>Jiřina Veselská</i>)	33
En ten tíky, dva špalíky v Lobkovickém paláci (<i>Irena Štěpánová</i>)	34
Výstava o tom, jak se rodily děti (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	155
Nová expozice v Novém Městě (<i>Miroslava Ludvíková</i>)	156
Poslouchejte mládenčí a panny... aneb o české písni kramářské (<i>Miroslava Ludvíková</i>)	156
Tri vzácné slová ... (<i>Milan Urbanovský</i>)	158
Výstava fotografa a malíře K. O. Hrubého (<i>Hana Dvořáková</i>)	198
Káva, kafičko, kafe ve Středočeském muzeu (<i>Irena Štěpánová</i>)	200
Z výstavní činnosti Rakouského národopisného muzea ve Vídni (<i>Miroslav Válka</i>)	201
"Schönes Österreich - Heimatschutz zwischen Ästhetik und Ideologie" (<i>Hana Dvořáková</i>)	202
Výstavní aktivity Etnografického muzea v Kittsee (<i>Miroslav Válka</i>)	203

Anketa

Anketa (<i>redakce</i>)	94
<i>Jan Souček</i>	95
<i>Jiří Pajer</i>	97
<i>Karel Pavlišťík</i>	97
<i>Danuše Adamcová</i>	98
<i>Jan Trojan</i>	98
<i>Ludmila Horehledová</i>	98
<i>Marta Šrámková</i>	99
<i>Eva Krekovičová</i>	100
<i>Hannah Laudová</i>	101
<i>Daniel Luther</i>	101
<i>Josef Vařeka</i>	102
<i>Jarmila Paličková</i>	103
<i>Marta Toncrová</i>	104

<i>Jindřich Uher</i>	104	Funkce daru v obřadu (<i>R. J.</i>)	40
<i>Ilona Vojancová</i>	105	Menschen mit Rindern (<i>Helena Beránková-Jarmila Pechová</i>)	41
<i>Jan Miroslav Krist</i>	106	L. Štěpán: Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archívů II.	
<i>Alena Schauerová</i>	106	Sídla, domy a zemědělské stavby (<i>Lubomír Procházka</i>)	161
<i>Miroslav Potyka</i>	107	František Čermák: Jazyk a jazykověda (<i>Michal Škopík</i>)	162
<i>Zdena Žouželová</i>	107	Svaté obrázky podruhé (<i>R. J.</i>)	163
<i>Olga Floriánová</i>	107	Varhošť - Haslicht (<i>R. J.</i>)	164
<i>Vlasta Ondrušová</i>	107	Jaroslav Spirhanzel Ďuriš: Staré jihočeské chalupy (<i>Libor Svoboda</i>)	164
<i>František Synek</i>	108	Ludmila Tarcalová: Bibliografie lidových obyčejů (<i>Jaromír Kubiček</i>)	164
<i>Michal Škopík</i>	109	Leoš Šatava: Národnostní menšiny v Evropě. Encyklopedická příručka (<i>Andrej Sulitka</i>)	165
<i>Jan Krist</i>	109	A. Pranda - E. Prandová: Slovenské kraslice (<i>Juraj Zajonc</i>)	166
Festivity		Lidová výroba - její dokumentace a prezentace (<i>Miroslav Válka</i>)	203
38. folklórne slávnosti Myjava '95 (<i>Michal Škopík</i>)	27	J. Langhammerová: České lidové kroje (<i>Richard Jeřábek</i>)	204
Jičín - město pohádky (<i>Michal Škopík</i>)	28	M. Eliade: Posvátné a profánní (<i>Alena Navrátilová</i>)	209
Tuchlovická pouť 1996 (<i>Jan Krist</i>)	192	K. Altman: Krčmenné Brno (<i>Jana Pechová</i>)	211
První orelský festival v Milotčicích (<i>Jan Krist</i>)	192	Živý odkaz Karla Vetterla (<i>Eva Krekovičová</i>)	212
Kovářov 1996 (<i>Jan Krist</i>)	193	G. Deleuze: Podľa čoho rozoznáme štrukturalizmus? (<i>Eva Krekovičová</i>)	212
Hornácké slavnosti 1996 (<i>Josef Jančář</i>)	194	Lidová kultura Slezska (<i>Miroslava Suchánková</i>)	213
Semináře		V. Soukup: Dějiny sociální a kulturní antropologie (<i>Martina Pavlicová</i>)	214
Setkání folkloristů v Bratislavě (<i>Marta Toncrová</i>)	29	I. Dorovský: Makedonie (<i>Jan Krist</i>)	214
Nationalismus und Regionalismus in der Volksmusik und in der Volksmusikforschung (<i>Eva Krekovičová</i>)	158	Anotace	
Oslavy 100. výročí založení Polské národopisné skupiny (<i>Jan Krist</i>)	159	Publikace, kazety a CD (<i>Michal Škopík</i>)	169
Cesty etnografického muzejnictví (<i>Jiřina Veselská</i>)	159	Živá tradice	
Seminář "Film a video na národopisných a vlastivědných pracovištích (<i>Jiřina Kosíková</i>)	194	A po zimě jaro... (<i>Josef Holcman</i>)	42
Z činnosti národní sekce I.O.V. (<i>Radomil Rejšek</i>)	195	Gammeldans i Norden (<i>M. Toncrová</i>)	215
X. etnokartografické sympozium "Evropský kulturní prostor - jednota v rozmanitosti" (<i>Luboš Kařka</i>)	196	2. beskydské trienále neprofesionálních řezbářů 1995 (<i>Jiřina Veselská</i>)	215
Konference "Lidová píseň a hudební výchova" (<i>Marta Toncrová</i>)	197	Čtvrtstoletí Kašavy (<i>Josef Jančář</i>)	220
Druhý seminář o folklorním hnutí v Rožnově (<i>Jan Krist</i>)	197	Errata	
V. evropská konference I.O.V. (<i>Radomil Rejšek</i>)	198	O voze a koze (<i>Richard Jeřábek</i>)	44
Recenze		Obě ruce levé ? (<i>Richard Jeřábek</i>)	167
Ján Botík: Slováci v Bulharsku (<i>Alexandra Navrátilová</i>)	35	Další dimenze folkloru (<i>R. J.</i>)	221
"Ich špreche dojč, abr klajn" (<i>Richard Jeřábek</i>)	36	Společenská kronika	
Hranice života - ne lásky (<i>Jan Krist</i>)	36	Nad nedožitymi šedesátinami Josefa Tomše (<i>Josef Jančář</i>)	110
Jaromír Hořec: Podkarpatská Rus - země neznámá (<i>Michal Škopík</i>)	37	Seznam knih a časopisů z mezinárodní výměny publikací Ústavu lidové kultury ve Strážnici za rok 1995 (<i>Věra Zezulová</i>)	45
Kněždub. O historii a současnosti obce (<i>Jan Krist</i>)	38		
Múzeá v prírode na Slovensku (<i>Jan Krist</i>)	38		
E. Gajek - I. Götz: "Studentenfutter (<i>Lucie Uhlíková</i>)	39		
I. Hlaváček - J. Kašpar - R. Nový: Vademecum pomocných věd historických (<i>Michal Škopík</i>)	39		

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/96
(Volkskundliche Revue 4/96) Herausgegeben vom
Institut für Volkskultur,
696 62 Strážnice, Tschechische Republik

NÁRODOPISNÁ REVUE 4/96
Published by Ústav lidové kultury, 696 62 Strážnice
Czech Republic

Zusammenfassung

Die letzte, vierte Nummer der Zeitschrift "Ethnographische Revue" (Národopisná revue) im Jahre 1996 unterscheidet sich von den vorhergehenden. Während sich die Artikel und Studien der ersten Nummer mit dem ethnographischen Gebiet der sog. Hanakischen Slowakei befaßten, konzentrierte sich die zweite Nummer auf das 40. Gründungsjubiläum des Instituts für Volkskultur, und die dritte auf den 50. Jahrestag der Gründung der UNESCO. Diese Nummer widmet deshalb verschiedenen Berichten und Rezensionen etwas größere Aufmerksamkeit.

Das Autorenkollektiv Alena Schauerová, Věra Frolcová und Šárka Portešová legen in der Einleitung die ersten Ergebnisse des Projektes "Die Heimat mit den Augen der Kinder gesehen" vor, das vom Institut für Volkskultur in Strážnice betreut wird. Über die Notwendigkeit des interdisziplinären Studiums von Aberglauben schreibt der leider schon verstorbene Forscher Vladimír Scheufler. Mit dem Tuch, das sich die Bräute während der Trauzeremonie um den Kopf banden, und auf diese Weise unter die verheirateten Frauen aufgenommen wurden, befaßt sich Eva Urbachová.

Diese Artikel werden durch Berichte über Folklorefestspiele und vor allem über Seminare, durch Rezensionen von Ausstellungen, Büchern und Sammelbänden sowie durch weitere Informationen ergänzt.

Résumé

The fourth, last issue of "Národopisná revue" in 1996 differs from the previous issues. While the articles and studies of the first issue dealt with the Hanácké Slovácko ethnography region, the second issue specialized in the 40th anniversary of the foundation of Ústav lidové kultury (the Folk Culture Institute) in Strážnice, and finally the third issue was devoted to the 50th anniversary of the foundation of the UNESCO. This fourth issue is focused deeper on different reports and reviews.

The introduction belongs to the collective of authors Alena Schauerová, Věra Frolcová and Šárka Portešová. They publicize the first results of the "Home Throuhg the Children's Eyes" project, which was initiated under the umbrella of the Folk Culture Institute in Strážnice. The necessity of the interdisciplinary studies of superstitions is stressed in an article by the late scholar Vladimír Scheufler. Eva Urbachová explores in her report the wedding tradition in which the brides were introduced among the married women by the way of arranging their head scraf.

The articles are supplemented by reports from folklore festivals and seminars, evaluations of exhibitions, book and memorial volumes reviews, and other information.

